

T. C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**KUR'AN'DA AİLE MODELLERİ BAĞLAMINDA AİLE
DEĞERLERİ VE EĞİTİMİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep PORT

BURSA-2019

T. C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**KUR'AN'DA AİLE MODELLERİ BAĞLAMINDA AİLE
DEĞERLERİ VE EĞİTİMİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep PORT

Danışman:

Prof. Dr. İsmail SAĞLAM

BURSA-2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uludağ Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı/~~Ana Sanat Dalı~~,
Din Eğitimi Bilim Dalı'nda 701521063 numaralı Zeynep Port'un hazırladığı "Kur'an'da
Aile Modelleri Bağlamında Aile Değerleri ve Eğitimi" konulu (Yüksek
Lisans/~~Doktora/Sanatta Yeterlik~~—Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı,
7./08/2019 günü 11-17⁰⁰ saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar
sonunda adayın tezinin/çalışmasının **B.A.ŞARILI** (başarılı/başarısız) olduğuna
O.Y.BİRLİ..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. İsmail SAĞLAM

Uludağ Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi

Felsefe ve Din Bilimleri

Üye

Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN

KTO Karatay Üniversitesi/

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İslam Ekonomisi ve Finans Bilimleri

Üye

Prof. Dr. Mehmet Emin AY

Uludağ Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi

Felsefe ve Din Bilimleri

07/08/2019

ÖZGÜNLÜK RAPORU
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 12/07/2019

Tez Başlığı: Kur'an'da Aile Modelleri Bağlamında Aile Değerleri ve Eğitimi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 109 sayfalık kısmına ilişkin, 11/07/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12 'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
12.07.2019

Adı Soyadı:	Zeynep Port
Öğrenci No:	701521063
Anabilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı:	Din Eğitimi
Statüsü:	Y.Lisans

Danışman
12/07/2019
Prof. Dr. İsmail Sağlam

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Kur’an’da Aile Modelleri Bağlamında Aile Değerleri ve Eğitimi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

12/07/2019

Zeynep PORT

Adı Soyadı : Zeynep PORT
Öğrenci No : 701521063
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Programı : Din Eğitimi
Statüsü : Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	:Zeynep PORT
Üniversite	:Uludağ Üniversitesi
Enstitü	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	:Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	:Din Eğitimi
Tezin Niteliği	:Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xii+110
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	:Prof. Dr. İsmail SAĞLAM

KUR'AN'DA AİLE MODELLERİ BAĞLAMINDA AİLE DEĞERLERİ VE EĞİTİMİ

Bu araştırma, aile değerleri ve eğitimini, Kur'an-ı Kerim'de yer alan aile modelleri bağlamında incelemeyi hedeflemektedir. Araştırma, bu amaç doğrultusunda üç bölümde ele alınmıştır. İlk iki bölüm araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturmaya yöneliktir. Birinci bölümde, aile, aile modelleri, aile değerleri ve aile eğitimi kavramları; sosyoloji, psikoloji, felsefe ve eğitim bilimleri alanına ait çeşitli kaynaklar baz alınarak incelenmiştir. İkinci bölümde aynı kavramların tanımsal çerçevesi, Kur'an-ı Kerim bağlamında oluşturulmuştur. Üçüncü bölümde ise, ilk iki bölümde elde edilen veriler analiz ve sentez yöntemleriyle bir araya getirilerek incelenmiştir. Bu aşamada öncelikle Kur'an-ı Kerim'deki aile modelleri tespit edilmiştir. Kur'an'daki aile modelleri, örnek şahsiyetlerin ve peygamberlerin anlatıldığı kıssalardan oluşturulmuştur. Bir sonraki aşama olarak, tespit edilen aile modellerinin değerleri, eş anlamlı ve yakın anlamlı olanlar aynı başlık altına alınarak on başlıkta toplanmıştır. Bu değerler; iman, iffet, nikah akdi-sadakât, sevgi-aşk, af-merhamet, sabır, adalet, doğruluk-dürüstlük, sorumluluk ve alçakgönüllülük-tevazudur. Bu başlıklar incelenirken değerlerin kazanım haline gelmesi için bağlantılı oldukları temel duygulara da yer verilmiştir. Araştırmada değerlerle ilişkilendirilen duygu ve kavramlar; güven, sevgi, bağlanma, korku, hayranlık, sonsuzluk hissi, utanma/mahcubiyet, vefa, empati, haz kontrolü, hak kavramı ve sorumluluk duygusudur. Ayrıca, tespit edilen değerler ve duyguların kıssalardaki yansımalarının bulunduğu ayeti kerimeler de aktarılmıştır. Ayeti kerimelerde bulunan uygulamalar eğitimsel olarak incelenmiştir. Sonuç olarak, tüm bu veriler harmanlanarak Kur'an'daki aile modelleri bağlamında; örnek olaylar ve uygulamalara yer verilerek aile değerleri ve eğitiminin yol haritası çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Aile, aile modelleri, aile değerleri, değerler, değer eğitimi, din eğitimi

Kur'an'da aile, Kur'an'da değerler, Kur'an'da eğitim.

ABSTRACT

Name and Surname : Zeynep PORT
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious
Science
Brach : Religious Education
Degree Awarded : Master
Page Number : xii+110
Degree Date :
Supervisor : Prof. Dr. İsmail Sağlam

FAMILY MORALS AND EDUCATION ACCORDING TO QURAN's FAMILY MODELS

This research aims to investigate family morals and education regarding to the models of family explained in the Quran. The paper is separated to three sections for this purpose. The first two sections include the conceptual aspects of the research. The family, family model, family ethics and family education concepts are defined according to the sociology, psychology, philosophy and educational science references from different sources in the first part while the second part includes the same concepts with Quran's descriptions. The third part combines these two conceptual study with analysis and synthesis approaches. The method of these approaches starts with finding the family examples in the Quran, which are hid in the model people and prophets anecdotes. Then the illustrated model ethics are classified into 10 subtitles by combining the synonyms and close meanings in one title. These subtitles for the ethics are as follows; faith, chastity, wedding contract-loyalty, love-like, forgiveness-compassion, patience, justice, truth-honesty, responsibility and humility-modesty. The investigation of this ethics are explained with the emotions and concepts, that convert education of the ethics to permanent winnings; trust, love, attachment, fear, admiration, feeling of eternity, embarrassment, loyalty, empathy, pleasure control, the concept of rights and sense of responsibility. To strengthen the links in the research; the versicles that include the illustration of the ethics in the parables are mentioned, and the practices in the parables are analysed according to educational purposes. As a conclusion, the data analysis and synthesis are used to create a collation with the light of Quran models to clarify a path for family ethics and education.

Key Words:

Family, family models, family morals, ethics, ethics education, religious education and family in Quran, ethics in Quran, education in Quran.

ÖNSÖZ

Günümüzde modernleşme süreciyle beraber birçok dini ve kültürel değerimizin dejenerasyona uğradığı hatta yitirildiği sürekli dile getirilen bir olgudur. Bunun sebeplerini anlamaya yönelik çeşitli sosyolojik ve psikolojik çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Fakat bu çalışmaların bütün toplumlara ve kültürlere aynı anda cevap vermesi beklenemez. Çünkü her toplumun kendi iç dinamikleri ve değişik kültürel faktörleri vardır. Hatta aynı toplum içerisinde farklı dini ve ideolojik görüşlere sahip kişiler arasında bile fikirsel ve eylemsel farklılıkların olduğu görülmektedir. Nitekim bu süreçleri bireysel algılar ve bakış açısı dahi etkiler. Ortaya çıkan değişik görüşlerden hangisinin doğru olduğuna karar vermek güçleşirken, bu durum fikirsel zenginliği artırmaktadır. Araştırma konusu belirlenirken var olan fikirsel zenginliklerden faydalanarak değişen ve kaybedilen değerlerimizin neler olduğunu ve bunları gelecek nesillere nasıl aktarılacağını bulma çabası etkileyici bir faktör olmuştur. Konunun kapsamını belirleme sürecinde ise değerlerin kaynağının ne olduğu üzerine yapılan çalışmaların etkisi büyüktür. Araştırmada bu tartışmalara yer verilmemiş, değerlerin kaynağının ne olduğuna dair iddialarda bulunulmamıştır. İçinde yaşadığımız Türk toplumunun sahip olduğu kültürel ve dini değerleri baz alınmıştır. Bununla birlikte İslam'ın ana kaynağı Kur'an-ı Kerim temel kabul edilmiştir.

Kur'an'da yer alan değerlerin tespiti sürecinde aile kurumunun büyük rol üstlendiği gözlemlenmiştir. Bu sebeple Kur'an'da yer alan aile modellerinin değerleri ve bu değerlerin aktarımı incelenmeye başlanmıştır. Nitekim gözlerimizi bu dünyaya ilk açtığımız anda hepimiz bir aile olgusuyla karşılaşmaktayız. Anne ve babamız, varsa kardeşlerimiz ve akrabalarımız bizi karşılamakta, ilk iletişime onlarla geçmekte ve ilk kelimelerimizi birlikte söylemekteyiz. Çoğunlukla, doğmuş olduğumuz aile içerisinde büyüyüp, karakterimizi bu olguya bağlı bir şekilde geliştirmekteyiz. Neticede, insanoğluluyla bu denli iç içe olan ve onu bu denli etkileyen aile kavramının, değerlerinin ve değerleri aktarma sürecindeki etkisinin oldukça fazla olması kaçınılmazdır. Bu sebeple araştırma sürecinde “aile değerleri” ve “ailedeki değer eğitimi” ön plana çıkmıştır. Bununla bağlantılı olarak Kur'an'daki aile modelleri ve değerleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu aşamada Kur'an'daki model ailelere ve değerlere yönelik sınıflandırmaların kısıtlı olması, araştırmanın zaman zaman duraksamasına sebep

olmuştur. Her şeye rağmen var olan kaynaklara binaen ve analiz-sentez yöntemiyle bazı veriler oluşturularak araştırma devam ettirilmiştir. İki sebepten dolayı model aileler, örnek şahsiyetlerden ve peygamber ailelerinden oluşturulmuştur. Sebeplerden ilki, Kur'an'daki aile modellerine yönelik genel geçer "aile modeli sınıflandırması" olmayışıdır. İkincisi de, Kur'an'da yer alan aile kavramının peygamber aileleri ve model şahsiyetlerin kıssalarında anlam kazanmasıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki aile mefhumunu anlamının yolu peygamber kıssalarından geçmektedir. Tüm bunlar, araştırmanın Kur'an'daki peygamber ailelerinin hayatına yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Hz. Peygamberin (s.a.v.) aile hayatı noktasında da ayrıntılı bilgi için hadisi şeriflere başvurulmuştur. Genel olarak, Kur'an-ı Kerim'deki peygamber aileleri ve örnek şahsiyetlerin kıssaları çerçevesinde "Kur'an'da yer alan aile değerleri ve eğitimi" güncel kaynaklarla da sentezlenerek ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın ilk bölümünde kavramsal çerçeve ortaya konmuştur. İkinci bölümünde Kur'an-ı Kerim temelli kavramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde de ilk iki bölümden elde edilen veriler analiz ve sentez yoluyla değerlendirilerek tespit edilen değerler ve eğitimi Kur'an merkezli olarak incelenmiştir.

Aile ve eğitimi üzerine vermiş olduğu derslerle araştırmalarıma ilham olan; bu süreçte bilgi, birikim, yardım ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. İsmail Sağlam hocama teşekkür ediyorum. Katkılarından dolayı Prof. Dr. Hamdi Döndüren ve Prof. Dr. Mehmet Emin Ay hocalarıma şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca akademik çalışmalarında her zaman yanımda olup destek veren aileme ve eşim Fatih Port'a teşekkürü borç biliyorum. Son olarak eğitim hayatım boyunca yetişmemde emeği geçen tüm hocalarıma minnettarım.

Zeynep PORT

Ağustos 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar	xi
KISALTMALAR	xii

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE DEĞERİ	1
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI	2
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	3

1. BÖLÜM:

AİLE, MODELLERİ, DEĞERLERİ VE EĞİTİMİ

1.1. AİLE KAVRAMI	4
1.1.1. Anlamı.....	4
1.1.2. Bazı Dinler ve Toplumlarda Aile.....	6
1.1.3. Günümüzde Türk Toplumunda Aile.....	8
1.2. AİLE MODELLERİ	10
1.3. AİLE DEĞERLERİ	13
1.3.1. Değer Kavramı ve Başlıca Değerler	13
1.3.2. Başlıca Aile Değerleri	20
1.4. AİLE EĞİTİMİ	21

2. BÖLÜM:
KUR'AN BAĞLAMINDA AİLE, MODELLERİ,
DEĞERLERİ VE EĞİTİMİ

2.1. KUR'AN-I KERİM'DE AİLE KAVRAMI.....	26
2.1.1. Sözlük Anlamı Bakımından.....	27
2.1.2. Terim Anlamı Bakımından.....	32
2.2. KUR'AN'DA AİLE MODELLERİ.....	37
2.3. KUR'AN' DA DEĞER VE AİLE DEĞERLERİ.....	39
2.4. KUR'AN' DA EĞİTİM VE AİLE EĞİTİMİ.....	44

3. BÖLÜM:
KUR'AN'DA MODEL AİLELERİN DEĞERLERİ VE EĞİTİMİ

3.1. İMAN VE EĞİTİMİ.....	49
3.2. İFFET VE EĞİTİMİ.....	62
3.3. NİKAH AKDİ (SADAKAT) VE EĞİTİMİ.....	70
3.4. SEVGİ-AŞK VE EĞİTİMİ.....	73
3.5. AF-MERHAMET VE EĞİTİMİ.....	78
3.6. SABIR VE EĞİTİMİ.....	81
3.7. ADALET VE EĞİTİMİ.....	86
3.8. DOĞRULUK-DÜRÜSTLÜK VE EĞİTİMİ.....	91
3.9. SORUMLULUK VE EĞİTİMİ.....	94
3.10. ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK-TEVAZU VE EĞİTİMİ.....	98
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA.....	104

TABLÖLAR

Tablo 1: Aile Türleri.....	11
Tablo 2: Aristoteles'in Değerler Kategorizasyonu.....	15
Tablo 3: İbn Miskeveyh'in Faziletler(değerler) ve Alt Başlıkları Kategorizasyonu.....	16
Tablo 4: Milli Eğitim Bakanlığının Değerler Eğitimi Yönergesinde tespit edilen değerler.....	18
Tablo 5: Değerler Kategorizasyonu "Toplumsal-Bireysel Değerler".....	19
Tablo 6: Başlıca Aile Değerleri.....	21
Tablo 7: Kur'an'da Aile Modelleri.....	38
Tablo 8: Kur'an'da Ahlak İlkeleri.....	42

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.s.	:	Aleyhiselam
a.yer.	:	Aynı yer
b.	:	Baskı
B.A.A.K	:	Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu
B.A.A.K.B.D	:	Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Dergisi
B.A.S.A.G.M	:	Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
bkz.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
c.c.	:	Celle Celaluhu
çev.	:	Çeviren
ed.	:	Editör
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İFAV	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İSAM	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi
Mad.	:	Maddesi
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
MGV	:	Milli Görüş Vakfı
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
s.a.v	:	Sallallahu aleyhi ve selem
s.s.	:	Sayfadan sayfaya
T.C	:	Türkiye Cumhuriyeti
U.Ü.İ.F	:	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
vd.	:	Ve Diğerleri
Yay.	:	Yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE DEĞERİ

Dünya geneline bakıldığında aile kurumunda ve değerler hususunda bazı kayıpların yaşandığı görülmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve değişen dünya düzeniyle insanlık, birçok değerde ve bu değerleri bir sonraki nesle aktarmada büyük rol oynayan aile kurumunda bazı çözümlerle karşılaşmıştır. En küçük sosyal kurum olan ailede yaşanan çözümler bütün bir toplumu ve geleceği etkileyeceğinden bu problem görmezden gelinmemelidir. Zira aile, dini ve kültürel değerlerin de koruyucusu konumundadır. Bu sebeple aile ve değerler üzerine birçok alanda araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Yapılan her bir araştırma karşılaşılan sorunun çözülmesi için atılan bir adımdır. Değerlerin ilahi kaynaklı olduğu kabul edilirse, İslam dininin ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'den yanıt bulmaya çalışmak atılan yeni bir adım sayılabilir.

Araştırmanın konusu; Kur'an-ı Kerim'de olumlu veya olumsuz yönleriyle örnek gösterilen ailelerin veya kişilerin sahip oldukları değerleri tespit ederek, bunların eğitiminin nasıl yapılacağını ortaya koymaya çalışmaktır. Bu sebeple ilk olarak Kur'an'daki aile modelleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Aile modelleri tespit edilirken kıssalarda yer alan peygamber aileleri ve örnek şahsiyetler baz alınmıştır. Çünkü Kur'an'daki aile mefhumu peygamber aileleri ve örnek şahsiyetlerin anlatıldığı kıssalarda anlam kazanmaktadır. Sonrasında belirlenen aile modellerinin öne çıkan değerleri bulunarak, bu değerler on başlık altında toplanmıştır. Bu değerlerin bağlantılı oldukları duygular ve diğer kavramlar da incelenerek, erdemlerin eğitim boyutuna da değinilmiştir. Bunun yanında model ailelerin eğitim yöntemleri ve uygulamalarına da yer verilmiştir.

Araştırmanın amacı; bireyi, toplumu, dünyayı etkileyen ve yönlendiren olgulardan biri olduğu kabul edilen ailenin sahip olduğu değerleri ve bunların aktarılış sürecini, İslam'ın ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ekseninde tespit ederek, yaşanan problemlere çözüm üretmeye çalışmaktır. Bu süreçte Kur'an'da ailenin yeri, aile

modelleri, aile değerleri ve aile eğitimi gibi birçok konuya cevap bulmak hedeflenmektedir.

Araştırmanın değeri; Bireyin ve toplumun kültürel ve milli devamlılığında mihenk taşlarından biri sayılabilecek olan aile kurumu üzerine çalışmak önemli bir çaba sayılabilir. Ayrıca bu sosyal kurumun değerlerini ve bu değerlerin eğitimini yani bir sonraki nesle aktarım sürecinde izlenmesi gereken yolu, Kur'an-ı Kerim'den hareketle bulmaya çalışmak önemli bir araştırma olarak değerlendirilebilir. Bunun hem Müslümanlar hem de İslam'ın öğretilerini merak edenler için başvurulacak bir kaynak olması umulmaktadır. Modernleşmeyle kaybedilen ve kaybedildiği fark edilemeyen değerlerin yeniden hatırlanmasında ve bu yönde hayatına Şekil vermek isteyen bireyler için yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Çalışmanın hem bireysel anlamda hem de toplumsal anlamda yönünün bulunması araştırmaya kıymet katan başka bir yönüdür.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Kapsamı; Bu araştırmada kullanılan en temel kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'de geçen peygamber kıssaları, örnek gösterilen Őahsiyetlerle ilgili ayetler ve aileyle ilişkilendirilen her türlü ayeti kerime kullanılmıştır. Bunun yanında ayetlerin açıklanmasında tefsir kitapları, konu ile ilgisi bulunan hadisler, İslami hükümler için de fıkıh kitaplarına başvurulmuştur. Ülkemizde yayımlanan; din, aile, eğitim ve değerler kapsamındaki güncel kitaplar, makaleler ve tezler baz alınmıştır. Ayrıca Sosyoloji, Psikoloji, Felsefe ve Eğitim bilimleri gibi araştırmayla ilişkili olan pozitif bilim dallarında da kaynak taraması yapılmış ve ilgili teoriler, kitaplar ve akademik çalışmalar incelenerek araştırmada kaynak olarak kullanılmıştır. Sayılan kaynakların tamamı her açıdan ele alınamadığından konunun gidişatına ve içeriğine uygun olan kısımlarından yararlanılmıştır.

Sınırlılıkları; Kur'an-ı Kerim'de aile kavramının ve kıssalarda yer alan ailelerin "aile modeli" bazında değerlendirilerek ortaya konduğu çalışmaların azlığı önsözde de dile getirilmışti. Bu durum araştırmanın tespit ve değerlendirme noktasında sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca araştırılan konunun kapsamının ve mevcut literatürün geniş olması; değinilecek konu ve kullanılacak kaynakların tamamına ulaşmayı, taramayı ve faydalanmayı zorlaştırmıştır. Sonuç olarak, araştırma değinilebilen alanla ve kullanılan kaynaklarla sınırlı kalmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmayı, teorik bilgilere dayalı nitel bir çalışma olarak değerlendirmek mümkündür. Veri elde etme sürecinde araştırmayla alakalı olan her türlü bilgi, kaynak taramaya dayalı olarak, genel tarama tekniği ve içerik özümlemesi sonucunda elde edilmeye çalışılmıştır. Bir araya getirilen bilgiler değerlendirilerek, tündengekim, tümevarım, bilinenden bilinmeyene yöntemleri de kullanılarak, analiz ve sentez sonucu kullanılmıştır.¹ Kullanılan eserlerin tamamı araştırma yöntem ve tekniklerine uygun olup, sosyal bilimler alanında yapılmış bilimsel çalışmalarla; İslami ilimler alanında yapılmış bilimsel çalıŐmaları temel almaktadır.

Birinci bölümde, çalışmanın aileyle ilgili başlıkları; Felsefe, Psikoloji, Sosyoloji, Eğitim bilimleri ve İslami ilimlerin kaynaklarından faydalanılarak incelenmiştir. İkinci bölümde ise bu başlıklar Kur'an bağlamında; Hadis, Tefsir ve Klasik İslam Eğitim eserlerinden faydalanılarak değerlendirilmiştir. Son bölümde ilk iki kısımda elde edilen tespitler Kur'an-ı Kerim'deki şekilleriyle ortaya konmaya çalışılmıştır.

¹ Bkz. Hüseyin Bal, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Nitel Araştırma Yöntemi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2013; Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi / Kavramlar İlkeler Teknikler*, 33. b., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

1. BÖLÜM:

AİLE, MODELLERİ, DEĞERLERİ VE EĞİTİMİ

1.1.AİLE KAVRAMI

Aile, insanlık tarihi kadar eski olup, gündemdeki yerini koruyan bir kavramdır. Genellikle din olgusuyla birlikte ele alınan ve birbirinden ayrılmayan bu iki kavram, her devirde araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Özellikle, din olgusu toplumsal olaylara şekil vermesi; aile olgusu ise toplumun temel yapısını oluşturması bakımından, ilahiyatçıların ve sosyologların ilgi odağı olmuştur. Aile, toplumun temel birimi olarak kabul görmesine rağmen, ailenin evrensel bir tanımını yapmak o kadar da kolay değildir. Tarih boyunca toplumlarda yaşanan değişiklikler gibi ailenin de hem boyutları hem yapısı, hem de işlevi bakımından büyük dönüşümler geçirdiği gözlemlenmektedir.¹ Farklı dinler, farklı milletler, hatta aynı millet içinde farklı dönemlerde aile; mahiyet, işlev ve etki bakımından farklılık göstermiştir.

1.1.1. Anlamı

Farklı kaynaklarda yapılmış olan tanımlara bakıldığında aile kavramı, şartlara göre olabildiğince daraltılabilmekte, aynı zamanda “insanlık ailesi” çatısı altında toplanabilecek kadar da genişletilebilmektedir. Bu kavram hakkında bazı ortak yargılara varmak mümkündür. Aile, en dar anlamda evlilik bağı olan, bir kadın ve bir erkekten meydana gelir. En geniş anlamda da aynı ortak paydada birleşen bireylerden oluşan,

¹ Faimah İsrailova, *Kur'an'ın Anlatımıyla Aile Hayatı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2006, s. 5.

ortak yaşam alanında birlikte yaşayan, birbirleri ile bağ kuran ve birbirlerini etkileyenlerin oluşturduğu kurumdur.² Aileyi oluşturan tüm bireyler arasında kan bağının şart olmaması,³ kavramın kapsamının genişletilebilmesi açısından önemli bir unsur olup, bu kavramın toplumsal yönünü de ön plana çıkaran bir noktadır. Diğer bir deyişle toplumun temeli olan aile; içerisinde yaşanılmakta olan ve devlete kadar uzanan kurumlar zinciri içinde, yapısal olarak bağlantılı olduğu diğer kurumların güçlü ve sağlıklı bir şekilde idamesi için önemli bir birim olma özelliği gösterir.⁴ Bu birim, hem toplum açısından hem de birey açısından önem arz eder.

Aile, insanın; biyolojik, psikolojik, sosyolojik hatta felsefi anlamda etkilendiği sosyal bir kurumdur. Aile ve toplum, birbirini kapsayan kümelerdir ve birbirlerinden etkilenirler. Sosyal bilimciler, toplumsal rolü nedeniyle aileye özel bir ilgi duymuşlardır. Toplum bilimci olan Jr. Alvin, aileyi tanımlarken bireylerin birbirleriyle olan iletişimlerine ve karşılıklı etkileşimlerine, toplumsal yönüne ve aile-toplum etkileşimine vurgu yapmıştır. Ayrıca “çekirdek aile” ve “geniş aile” ayrımı yapmış, en eski aile tipinin de “çekirdek aile modeli” olduğunu söylemiştir.⁵

² Ruşen Alaylıoğlu - A. Ferhan Oğuzkan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, 2. b., İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1976: “Eğitim bilimlerinde: Kendilerinin gerçek veya varsayımlı olarak bir soydan geldiklerine inanan ve karşılıklı hak ve güvenlerle birbirlerine bağlanan bireylerden oluşan topluluk” olarak tanımlanır.”; Mehmet Doğan, *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, 1. b., İstanbul: Bahar Yayınları, 1994, s. 13: “Sözlük anlamı bakımından aile; nesep ve evlilikle bir araya gelmiş, bir çatı altında bulunan topluluk olarak tanımlanır. Ev halkı, eş, bir kimsenin bakmak ve beslemekle yükümlü olduğu fertlerin tamamı veya aralarında kan bağı bulunanların tamamını anlatmak için de kullanılan bir kavramdır. Ayrıca aynı bütünün parçalarını veya aynı gayeye yönelenler topluluğunu ifade etmek maksadıyla da kullanılmaktadır.”; Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 2, s. 196: “Aile, en genel terim anlamı ile; akrabalık ilişkisiyle birbirine bağlanan insanların bir araya getirdiği topluluktur.”; Ömer Demir - Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 2. b., Vadi Yayıncılık, 1997, s. 14: “Sosyal bilimler perspektifinde aile: Evlilik, süt veya kan bağı ile birbirine bağlı insanlardan oluşan ve toplumun temeli kabul edilen küçük toplumsal birim olarak kabul edilir.”

³ Ayten Vahapoğlu Erol, *Karşılaştırmalı İslam Milletlerarası Özel Hukuku Şahıs-Aile-Miras*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013, s. 271: “Türk Milletlerarası Özel Hukukuna göre evlatlık, öz evlat statüsündedir. İslam Hukukunda ise evlatlık bağı soy birliği doğurmamakta, birey öz evlat statüsü kazanmamaktadır. Tanımlama Türk Milletlerarası Özel Hukukuna dayandırılarak yapılmıştır.”; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 2. b., Erkam Yayınları, 2016, ss. 298-300.

⁴ Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*, 7. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, s. 27.

⁵ Jr. Alvin Ailey, “Ana Biritannica Genel Kültür Ansiklopedisi”, *Aile*, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1986, C. 1, s. 228: “Aile çoğu kez farklı soylardan gelen ve birbirleriyle kan bağı ilişkisi olmayan, genellikle özel ve ayrı bir konutta, kendi çocuklarıyla oturan bir erkek ve bir kadının oluşturduğu birimdir. Bu tür bir yaşam düzeni, daha özel adıyla, çekirdek aile olarak bilinir ve var olan farklı aile tiplerinin en eskisi olduğuna inanılır. Kimi zaman aile, yalnızca anne-baba ve evli olmayan çocukları değil, aynı çatı altındaki evli çocukları, bunların eşlerini ve çocuklarını içine alacak biçimde, geniş aile olarak da tanımlanmaktadır.”

Psikolojik açıdan değerlendirildiğinde ailenin toplumdaki yerinin yanı sıra kendi iç dinamiklerinin de olduğu ve bireyin karakter oluşumunda çok önemli bir fonksiyona sahip olduğu görülür. Hem bireyin kişisel gelişimi açısından hem de toplumla ilişkilerinin düzgün bir şekilde inşa edilmesi açısından vazgeçilmez bir olgudur. Zira kişinin tavır, söz ve davranışlarını edindiği, alışkanlıklarını kazandığı kurumun aile olduğu söylenebilir.⁶

Ruhsal özelliklerin kalıtım yoluyla nesilden nesile aktarıldığıyla ilgili fikir akımının ilk halkası olan Francis Galton, yapmış olduğu incelemelerde bazı ailelerde sık sık tekrar eden özellikler olduğuna dikkat çekmiştir. Bireyin zayıf zeka, üstün zeka ve delilik gibi özelliklerini aileden aldığına dair tespitlerde bulunmuş, tanımlamalarında ailenin kişi üzerindeki kalıtımsal yönüne vurgu yapmıştır.⁷

Aile, insanın duygusal gelişimi üzerindeki etkileri bakımından, psikologların dikkatini çeken konulardan olmuştur. Ayrıca ailenin; kalıtımsal açıdan insan üzerindeki etkileri, felsefi arka planı, tarihsel süreci ve bireyin eğitimi üzerindeki rolü de incelenmiştir. Araştırmalara çokça konu olan aile kavramı, farklı alanlardan birçok araştırmacı tarafından, kendi terminolojilerine göre tanımlanmıştır. Her alan kendi bakış açısıyla aileye yaklaşmış ve bu doğrultuda tanımlamalar yapmıştır. Araştırmaların odak noktalarından biri olan aile için, insanı her açıdan etkileyen en küçük sosyal kurumdur nitelenmesinde bulunmak yanlış olmayacaktır.

1.1.2. Bazı Dinler ve Toplumlarda Aile

Vahye dayalı dinlerin kutsal kitapları baz alındığında, yeryüzünde kurulan ilk aile, insanlığın atası kabul edilen Hz. Adem ve eşi Hz. Havva'nın hayatlarını birleştirmesiyle kurmuş oldukları ailedir.⁸ Bu aileye bakıldığında bir anne ve bir babadan oluştuğu ve çekirdek yapılı olarak neşet ettiği görülür. Daha sonra bu yapı, Hz. Adem ve Hz. Havva'nın evlatlarının çoğalmasıyla genişler ve çeşitli şubelere ayrılır. Bu

⁶ Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 1. b., İstanbul: Dem Yayınları, 2009, s. 173.

⁷ Bkz. Samuel Smith vd., *Eğitim Psikolojisi*, ed. Mehmet Kılıç, çev. Sabri Akdeniz, İstanbul: İFAV Yayınları, 1991.

⁸ Döndüren, a.g.e., ss. 17-18.

durum, Kur'an-ı Kerim'de: *“Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık...”*⁹ şeklinde yer almaktadır.

Üç ilahi dinin ilki olan Yahudilikteki aile sistemine bakıldığında, ataerkil bir yapıda olduğu gözlemlenmektedir. Aile hem sosyal hem de dini bir kurumdur. Baba evdeki yegane otoritedir ve aile bireyleri üzerinde her türlü hakka sahiptir. Baba çocukları satabilir, eşi ve evlatları üzerinde her türlü inisiyatifte bulunabilir. Erkek ve kadın arasında efendi-köle ilişkisi vardır. Poligami (çok eşlilik) vardır. Boşanma meşru görülen, olağan bir durum olarak kabul edilir.¹⁰

Hristiyanlıktaki aile anlayışında da ataerkil bir anlayış hakimdir. Evlilik tamamen dini bir olgudur. Bu sebeple boşanma dine karşı çıkmaya olarak kabul edilir. Çok eşliliğe karşı çıkmamakla beraber monogami (tek eşlilik) görülür.¹¹

İslam'da aile, sosyal ve dini bir kurumdur. Kişinin İslam dinine uygun sosyal bir hayat sürmesinin anahtarı aile olarak görülmektedir. Zira İslam'ın emir ve yasaklarının insan hayatında doğru bir şekilde uygulanabilmesinin yolu aile kurumundan geçmektedir. Ataerkil bir yapıya sahip olmakla beraber kadına vermiş olduğu haklarla diğere dinlerde ve toplumlarda mevcut olan, ataerkil aile yapılarından ayrılır. Kız ve erkek evlat arasında ayırım yapılmaz. Babanın evlatları üzerinde birçok hakkı olmasına karşın sınırsız tasarruf hakkı yoktur. Her birey ayrı hak ve hürriyetlere sahiptir. Erkeklerin kadınlar üzerinde hakkı olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları olduğu vurgulanmıştır. İslam dininin kadınlara vermiş olduğu haklar ve hürriyetler dikkat çekecek seviyede olup toplumun ana katmanı olan aile yapısını daha sağlıklı hale getirmiştir. İslam'da aile esas itibariyle tek evlilik (monogami) üzerine kurulmuştur. Erkeklerin belirli şartları karşılama halinde dört eşe kadar evlenmeleri serbesttir. Kadının evlenirken bizatihi kendi için mehir adı altında mal talep etme hakkı vardır. Kur'an'da, yetim ve öksüzlere sahip çıkılması gerektiği vurgulanmakla beraber, evlatlık kurumuna rastlanmaz. Boşanma; üç aşamalı olup, erkeğin kararı ile yürütülen,

⁹ Hucurât, 49/13.

¹⁰ Aydın, “Aile”, ss. 196-197.

¹¹ Aydın, “Aile”, ss. 197-198.

kadının da boşanmaya karar vererek uygulamaya koyabilme hakkı olabilen bir yapıdadır.¹²

Romalılarda aile iktisadi, sosyal ve dini bir kurumdur. Ataerkil bir yapıda olup, asabiyet (kan) bağı ile oluşturulan bir akrabalık bağı görülür. Monogamiye dayalı evlilikler ön plandadır. Erkek evladı olmayanların asabiyetlerinin devamlılığı için oluşturulmuş evlatlık kurumları vardır.¹³

Eski Türk toplumlarının aile yapısına bakıldığında ataerkil yapıda oldukları görülür. Aile reisi yetkiyi elinde bulundurmakla beraber, eş ve çocukları üzerinde her türlü yetkiye sahip değildir. Sosyal hayatta kadınların da bir saygınlığı ve değeri vardır. Poligami (çok eşlilik) vardır. Evlenirken kızın ailesine ödenen “kalın” adıyla bir uygulama vardır. Kadının eşi vefat ettiğinde eşinin kardeşiyle evlendirilmesi de gözlemlenen bir uygulamadır.¹⁴

Cahiliye dönemi Arap toplumunda müstakil bir aile anlayışının yanı sıra kabilecilik (asabiyet) vardır. Asabiyet bağları erkek aracılığıyla kurulmakta olup ataerkil bir aile yapısı görülür. Arap toplumunda kız çocukları pek sevilmez ve dünyaya gelişleri hoş karşılanmaz. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere kadınların değeri yoktur. Değişik şekillerde evlenme akitleri olup, kabile içi evlilikler (endogomi) yaygındır. Aile reisinin eşi ve çocukları üzerinde her türlü hakkı vardır. Arap toplumunda aile yapısı, Roma hukukuyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca bu toplumda, evlatlık müessesesi de önemli bir yer teşkil etmektedir.¹⁵

Geçmişten günümüze yukarıda da yer verilen dinlerde ve toplumlarda aile kurumu değerlendirildiğinde; asıl değerinin İslam dini ile kemale erdiği söylenebilir.

1.1.3. Günümüzde Türk Toplumunda Aile

Karşılaşılan yeni veya farklı durumlara uyum sağlama sürecinde, her varlıkta meydana gelen gelişme ve değişmelerin, aile kurumunda da görülmesi kaçınılmaz bir

¹² Aydın, “Aile”, ss. 199-200.

¹³ Aydın, “Aile”, s. 198.

¹⁴ Aydın, a.yer.

¹⁵ Aydın, a.yer.

gerçekliktir. Aile, yeryüzünde var olan her türlü olgu ve kurum gibi tarihsel gelişim geçirmiştir. Eski devirlerde geniş ataerkil aile, Ortaçağ'da küçük ataerkil aile çoğunlukta iken, günümüzde yerlerini modern demokratik aile almıştır.¹⁶

Sanayileşme ve teknolojik gelişmeler sonucunda iş bulmak, daha rahat bir yaşam sürme isteği, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi tetikleyerek, köyden kente göç olgusunu meydana getirmiştir. Bu olguyla beraber sanayileşen toplumlarda geniş geleneksel aileden modern çekirdek aileye geçişler yaşanmıştır. Akabinde çekirdek aile problemlerinin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Modernleşme süreciyle meydana gelen değişiklikler sonucunda aile kurumunda fonksiyonel daralmalar, birliktelik şuurunun zayıflaması, bağlılıkların kopması ve eşler arasında gerçekleşen rol değişimleri dikkat çekmektedir. Tüm bunlara rağmen ailenin, Türk toplumunda sahip olduğu içsel ve dışsal değerlerini muhafaza ettiği görüşü hakimdir. Çekirdek aile olgusuyla ortaya çıkan problemler küçük çapta olup bu durumun daha çok Avrupa toplumu açısından tehlike oluşturacak seviyede olduğu düşünülmektedir. Türk toplumunda aile, kültürel değerleri muhafaza etme ve gelecek nesillere aktarma noktasında sahip olduğu sosyal değerini korumaktadır.¹⁷ Nitekim Türk toplumunun içerisinde barındırdığı kültürel öğelerin ve dinî bakış açısının, aile kurumuna dair değerleri yok etmeyi önlediği söylenebilir. İlber Ortaylı da bu konuya vurgu yapmaktadır:

“Türk toplumu; ailenin çekirdekleşmesine rağmen, halen dirençle akrabalık ve geniş aile kurumunun bütün dokusal ilişkilerini tortu olarak barındırır.”¹⁸

Sürdürülen akrabalık ilişkileri, hal hatır sorma, ölüm gibi zor zamanlarda destek olma, bunun yanında bayram ve tatillerde bir araya gelme gibi eylemler geniş ailenin ayrılmış parçalarını yeniden birleştirir. Gelenekselleşen ilişkiler örüntüsü hâlen devam ettirilmektedir. Bu durum aile kurumunu ve kültürel değerleri koruyan başlıca etmenlerdendir.

¹⁶ Sürmeli Ağdemir, “Aile ve Eğitim”, *Aile ve Toplum Dergisi; B.A.A.K.B.D*, C. 1, S. 1 (1991), s. 11.

¹⁷ Hikmet Yıldırım Celkan, “Beşeri Kültürün Temel Ögesi Aile”, *Aile ve Toplum Dergisi; B.A.A.K.B.D*, C. 1, S. 1 (1991), ss. 81-85.

¹⁸ İlber Ortaylı, “Türkiye’de Aile; Tarihte Türk Ailesi”, *Aile ve Eğitim*, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 1994, s. 8, http://www.ted.org.tr/pdf/ted_aile_ve_egitim_ocr.pdf.

1.2. AİLE MODELLERİ

Aile içi ilişkilerin yapısı büyük ölçüde değişiklik gösterse de bilinen bütün toplumlarda şu veya bu türden bir aile sistemiyle karşılaşmaktayız. Bu sistem sanayileşmiş ülkelerdeki kent toplumlarında genellikle çekirdek aile biçiminde gözlemlenirken, bunun dışında kalan toplumlarda geniş akrabalık bağları barındıran geleneksel veya geniş aile şeklinde gözlenir.¹⁹ Toplumlar sahip oldukları kültürel değerler bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Aynı toplum içerisindeki farklı topluluklar ve bunları oluşturan bireyler de birçok konuda değişiklik gösterirler. İnsanın bireysel tercihlerinden kaynaklanan ayrımlar aileler arasında da farklılaşmalara sebep olur ve bu durum çeşitli başlıklar altında değerlendirildiğinde ortaya değişik açılardan aile modelleri çıkar.

Aile modeli kavramına anlam yükleme sürecinde **model kavramı** yol gösterici bir göreve sahiptir. Model kavramının kullanıldığı alanlar bakımından birçok anlamı vardır. Genel olarak, bir şeyin küçültülmüş örneği ve örnek alınacak kişi veya nesneyi ifade eder. Psikolojide çocuğun sosyalleşmesinde, çevresindekileri örnek almasını ifade eden taklit ve modelleme bağlamında kullanımı oldukça önemlidir.²⁰

Çalışmanın kapsamı açısından oldukça önemli olan **aile modeli kavramı** genel olarak; “aile türlerini” ve “örnek gösterilen aileleri” ifade edecek çerçevede kullanılmaktadır. Aile türleri; “büyüklüğüne, otorite tipine, yerleşim yerine, yerleşme esasına, mirasın geçişine, soyun izlenmesine” göre çeşitli başlıklar altında incelenmektedir.²¹

¹⁹ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları, 2003, s. 25.

²⁰ Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000, C. 1, s. 784: “Eğitim bilimlerinde; birincil anlam olarak; “gerçek bir nesnenin yalın ve küçük örneği”; ikincil anlamıyla “kopya edilecek, resmi yapılacak ya da örnek alınacak nesne, kişi” ve diğer bir anlamıyla “model, bilim dallarında kuram saptamada kullanılır. Fizikte, Matematikte ve özellikle betimlenmesi güç olan Ruh bilimlerinde; şematik şekiller veya dilsel kavramlarla kuramların ifade edilmesi için kullanılan düşünce modelleri mevcuttur.”; Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, s. 511: “Psikolojideki anlamı bakımından; “bir ilişkiler durumunu (ör. Neden – sonuç ilişkisi) ele almada kullanılan ve önermelerden, verilerden, akıl yürütmelerden oluşan bir yaklaşımlar silsilesidir.”

²¹ Ersoy Özmen Alkan, *Parçalanmış Aile Modelindeki Öğrencilerin Eğitimdeki Başarı Durumları (TRABZON ÖRNEĞİ)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi, 2014, s. 43.

Tablo 1: Aile Türleri²²

Büyükliğüne Göre Aile Türleri	Otorite Tipine Göre Aile Türleri	Yerleşim Yerine Göre Aile Türleri	Yerleşme Esasına Göre Aile Türleri	Mirasın Geçişine Göre Aile Türleri	Soyun İzlenmesine Göre Aile Türleri
Büyük Aile • Kök Aile • Birleşik Aile • Geleneksel Geniş Aile	Anaerkil Aile	Büyük Kent Ailesi	Baba Yanı Yerleşme (Patrilocality)	Babaerkil Aile	Baba Soyunun İzlenmesi (Patrilineal)
Küçük Aile • Çekirdek Aile • Parçalanmış Aile • Tamamlanmamış Aile	Ataerkil Aile	Kasaba Ailesi	Ana Yanı Yerleşme (Matrilocality)	Kök Aile	Ana Soyunun İzlenmesi (Matrilineal)
	Eşitlikçi Aile (Eşiterkil)	Gecekondu Ailesi	Ayrı Yerleşme (Neolocality)	Kararsız Aile	Soyun İki Yanlı İzlenmesi (Bilateral)
		Köy Ailesi	İki Taraflı Yerleşme (Bilocality)		Çift Soydanlık (Double)
		Göçebe Ailesi	Dayı Yanı Yerleşme (Avunculocality)		

Aile modeli kavramı ayrıca aile içerisindeki tutum ve davranışları değerlendirmede ve çocuk üzerindeki etkilerini tespit etmede kullanılır. Tutum bakımından aile modelleri farklı çalışmalarda değişik alt başlıklarda incelenmiş ve değerlendirilmiştir.²³ Bu başlıklar Milli Eğitim Bakanlığınca aşağıdaki maddelerde olduğu gibi tespit edilmiştir:²⁴

- Aşırı otoriter ve reddedici aile tutumu,
- Aşırı hoşgörülü aile tutumu,
- Aşırı koruyucu aile tutumu,
- İlgisiz ve kayıtsız aile tutumu,

²² Alkan, a.yer.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*; Emine Erdem - Dilfiruz Cömert, *Erken Çocukluk Döneminde Aile Eğitimi*, 2. b., Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2016; Alaiddin Girgin, *Çocuğumu Anlıyor muyum?*, İstanbul: Kariyer Yayıncılık, 2006; Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 40. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017.

²⁴ http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/15/10/977071/dosyalar/2015_05/14095454_a%C4%B1le_modeller%C4%B1.pdf. 20.07.2017

- Tutarsız aile tutumu,
- Kabul edici, güven verici, demokratik aile tutumu.

Yapılagelmiş sınıflandırmaları harmanlayacak olursak, aile tutumlarını genel olarak yedi temel başlıkta toplamak ve incelemek mümkündür:

- 1. Otoriter Tutum:** Ebeveyn merkezli olan bu tutum şeklinde çocuğun isteklerinin değil, anne ve babanın isteklerinin ön planda olduğu görülür. Çocuk istenilen davranışı sergilemediğinde cezalandırılır. Bu tür ailelerde öz benlik saygısı düşük, kararsız, tedirgin, stresli ve özgür düşünemeyen bireyler yetişir.
- 2. İlgisiz Tutum:** Sevgi ve ilgi eksikliğiyle çocuk eğitimi yapan ebeveyn davranışlarının görüldüğü ailelerdir. Çocuklarda saldırganlık, iletişim sorunları ve özgüven eksikliği görülür.
- 3. Aşırı İzin Verici Tutum:** Çoğunlukla tek çocuklu ailelerde görülen bu tutum, çocuğu aşırı serbest bırakan ebeveyn davranışlarını ifade eder. Bencil, sorumsuz, çabuk kızan ve darılan, sabırsız, kibirli çocuklar yetişir.
- 4. Tutarsız Tutum:** İki ebeveynin çatıştığı veya çocuklar arası muamele farkı gözükken aile modelidir. Bu tür ailelerde yetişen çocuklar; tutarsız, güven problemi yaşayan, dengesiz, kararsız bunun yanında ya isyankar ya da boyun eğicidir.
- 5. Aşırı Koruyucu Tutum:** Bu aileler aşırı koruyucu, kontrol edici ve müdahalecidir. Bağımlı, kararsız ve sosyalleşemeyen çocuklar yetiştirirler.
- 6. Mükemmeliyetçi Tutum:** Kendi hedeflerini çocuklara yaşatan bu ebeveynler hata yapma hakkı tanımazlar. Sağlıksız ve ezik kişilikli çocuklar yetişir.
- 7. Demokratik Tutum:** Koşulsuz saygı ve sevgi besleyen bu aileler, çocuklarının yanındadırlar ve desteklerler. Bu tür ailelerde özgüvenli, uyumlu, yaratıcı, bağımsız, sorumluluk sahibi, insanlara güvenebilen, sevilen ve sayılan çocuklar yetişir.²⁵

²⁵ Erdem - Cömert, a.g.e., ss. 30-31.

Herhangi bir toplumu veya bir toplumda cereyan eden aile biçimlerini ve karşılaşılan problemleri değerlendirebilmek adına da, aile modeli kavramı kullanımları çeşitli akademik çalışmalarda bulunmaktadır. Araştırmada kullanılan aile modeli kavramı; örnek gösterilen, öne çıkan, rol-model olan, olumlu ve olumsuz aile örneklerini kastetse de yer yer diğer anlamlarına da değinileceğinden bu kısımda açıklanmıştır.

1.3. AİLE DEĞERLERİ

Değerler eğitiminin temelini oluşturacak ve tesirinin büyük olacağı yerlerden biri de ailedir. Zira aile çocuğun maddi ihtiyaçları yanında manevi ihtiyaçlarını da karşılayan, sosyal ilişkilerinde ilk iletişim özelliklerini kazandığı ve rol model olarak sosyalleştiği ortamdır. Bireyde iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin algısının ilk olarak ailede ortaya çıktığı söylenebilir. İnsanların dini değerleri ve kutsal algısı da büyük oranda ailede şekillenmektedir. Çocuğun dini tercihleri üzerinde ailenin etkisinin kaçınılmaz olduğu söylenebilir.²⁶

1.3.1. Değer Kavramı ve Başlıca Değerler

Değer; bir nesneye, varlığa veya faaliyete ruhsal, ahlaksal, toplumsal açıdan ya da estetik yönden tanınan önem ya da üstünlük derecesi olarak tanımlanmaktadır.²⁷ Günlük hayatta da bir eşyanın mali değeri, insanın değeri veya erdemleri ifade etmek için birçok anlamda kullanılmaktadır. Değer kavramının anlam ve kapsamı üzerine yapılan çalışmalarda, değerlerin öznel veya nesnel olup olmadığına dair birçok görüş öne sürülmüştür. Bu problem esasında şu konuyla ilintilidir: “Değer bireyin yüklediği anlam mıdır? Yoksa nesnede var olan bir durum mudur?” bu sorunların cevabı değerlerin nesnellliğini veya öznelliğini ortaya koymada önemli bir noktaya temas eder. Değerin öznelliği veya nesnelligi problemi üzerine konan tezler ve hipotezler, değerlerin

²⁶ Hayati Hökekleli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitim Ailede, Okulda, Toplumda*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 289.

²⁷ Öncül, *a.g.e.*, C. 1, s. 281.

kaynağına dair farklı görüşlerin oluşmasına da sebep olmuştur.²⁸ Bu araştırmanın kapsamında değerlerin özneliği, nesneliği veya kaynağının ortaya konması hedeflenmediğinden; değerlerin ilahi kaynaklı olduğu fikri tercih edilerek konuya devam edilecektir.

Günümüzde değer kavramının hem öznel hem de nesnel bir yönü olduğu kabul edilir. Ayrıca değer belirleyici olarak; din, toplumsal normlar ve bireysel tercihler de kaynak olarak gösterilir. Kısaca değer kavramı, her alanda farklı anlam ve kapsamda değerlendirilir. Örneğin; ahlak bilimlerinde iyiyi, ekonomide maliyeti, toplum bilimlerinde ise olayların ve olguların sosyal hayattaki niteliklerini temsil eder. Bu gibi tanımlar da dikkate alındığında değer kavramının iki yönünün değişmez olduğu görülür. İlki bu kavramın toplumsal bir yönü olduğu, ikincisi ise insanın ihtiyaçlarını karşılayıcı nitelikte olmasıdır.²⁹ Bu bağlamda değerleri anlam ifade ettikleri alanlara göre sınıflandırarak, farklı başlıklar altında tanımlamalar yapmak mümkündür. Bir toplumun; alışkanlık, yaşanmışlık ve yönelimleri **geleneksel değerler**, tarih boyunca elde ettiği kazanım ve kayıpları **tarihsel değerler**, davranış kalıpları ve normları **kültürel değerler**, inanç noktasında doğru ve yanlış kabulleri **dinsel değerler**, fikrîsel bazda tercihleri **felsefi değerler** başlığı altında ele alınır.³⁰

Araştırma kapsamında değerlerin belirlenmesi ve sınıflandırılması noktasında birkaç önemli ismin görüşleri üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Tarihsel sıralamada ilk olarak felsefe alanında değerler üzerine de yaptığı çalışmalarla tanınan, Aristoteles gelmektedir. Onun etik anlayışı ve erdemleri kategorizesi kişiyi aradığı mutluluğa ulaştırın tek bir iyiye odaklıdır. İyi insanlar mutluluğa bizatihi ulaşırlar ve bunun yolu inandıkları ve peşinden gittikleri erdemler aracılığıyla mümkündür. Aristoteles erdemleri ikiye ayırmaktadır. Bunlar; şahsın içinde potansiyel olarak barındırdığı ve bunu yaşamla etkinliğe döktüğü ahlaki erdemler; eğitim ve kendini geliştirerek öğrendiği entelektüel erdemlerdir. Bunlara ek olarak; dostluk, iyilik ve haz üzerine

²⁸ Sabri Büyükdüverdi, “Değer Kavramı ve Aileyi Ayakta Tutan Değerler”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991, C. 1, ss. 320-322.

²⁹ Büyükdüverdi, “Değer Kavramı ve Aileyi Ayakta Tutan Değerler”, ss. 320-322.

³⁰ Demir - Acar, *a.g.e.*, s. 54.

yapmış olduğu analizleri de dahil ederek, Aristoteles'in tespit ettiği değerleri bir tablo haline getirmek mümkündür.³¹

Tablo 2: Aristoteles'in Değerler Kategorizasyonu

AHLAKİ ERDEMLER		ENTELEKTÜEL ERDEMLER
1	Cesaret	Doğru Kural
2	Hazda Ölçülülük – İtidal	İtidal (Orta Yolu benimseme)
3	Cömertlik	Sanat
4	El Açıklığı	Bilgelik
5	Yüce Gönüllülük	Bilim
6	(Onura) Tutku	İhtiyat (Temkinlilik)
7	Sakinlik	Sezgisel Akıl (Önsezi)
8	Dürüstlük (Doğru Sözlülük)	İyi Düşünüp Taşınma (Tefekkür)
9	Düşünce İnceliği (Oyun Etkinliğinde Zevk)	Kanı
10	Utangaçlık (Hayâ)	Yargı
11	Adalet	Zeka
12	Hakkaniyet	İstek
13	Kendine Karşı Haksızlık (Özeleştirisi)	
14	Dostluk	
15	Uzlaşma	
16	İyilikseverlik	

Aristoteles'in ardından ahlak ve erdemler üzerine; Platon, Farabi, Maverdi, Gazali gibi birçok filozofun düşüncelerinin çeşitli eserlerde günümüze kadar ulaştığı görülmektedir.³² Müstakil olarak değerler üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında ise İbn Miskeveyh'in bireyin ahlaki bakımdan yetkinleşmesi ve eğitimi üzerine yaptığı çalışmalarla öne çıktığı görülür. İbn Miskeveyh, kişinin nefsinin yani özünü inceleyerek fazilete (erdemlere) ulaşma yolunda sahip olması gereken değerleri tespit etmiş ve sınıflandırmıştır. Ona göre insan nefsi; düşünce, öfke ve arzularına göre hareket eden bir

³¹ Bkz. Aristoteles (Aristo), *Nikomakhos'a Etik*, çev. Zeki Özcan, 1. b., Ankara: Sentez Yayıncılık, 2014.

³² Ayrıca bkz. Farabi, *Üstün Ülke El-Medinetü'l Fazıla*, çev. Seyfi Say, 2. b., İstanbul: Kurtuba Yayınları, 2015; İmam Gazali, *İslam Ahlakı*, çev. Akif Nuri, 4. b., İstanbul: Sinan Yayınevi, 1980; İmam Gazali, *İhya'u Ulum'id-Din*, çev. Ali Arslan, 1. b., İstanbul: Merve Yayınları, 2014; Ebu'l-Hasan el-Maverdi, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, çev. Selahaddin Kip, Abidin Sönmez, İstanbul: Bahar Yayınları, 1978; Ebu'l-Hasan el-Maverdi, *Yüce Hedefler Kitabı*, ed. Yaşar Çalışkan, çev. Ahmet Cevdet Efendi Bergamalı, 2. b., İstanbul: Büyüyenay, 2013.

yapıda olup bu üçünü kontrol eden mekanizması akıldır. Nefsin bu üç yönünün akılla idare edilmesi sonucunda; Hikmet, İffet, Yiğitlik ve Adalet erdemleri şahısta ortaya çıkmaktadır.³³ Bu temel erdemlerin hayata yansıyan alt başlıklarının sayısı oldukça fazladır.³⁴

Tablo 3: İbn Miskeveyh'in Faziletler(değerler) ve Alt Başlıkları Kategorizasyonu.

Hikmet	İffet	Yiğitlik	Adalet
Zeka	Utanma	Nefis Büyüklüğü	Dostluk
Hatırlama	Sükûnet	Büyük Himmet Sahibi Olmak	Ülfet
Akletme	Sabır	Gözüpeklik	Yakınlarla İlişkiyi Sürdürmek
Zihin Berraklığı	Cömertlik-Eli bol olmak	Sebat	Ödüllendirme
Kolay Öğrenme	Hür Olmak	Yumuşaklık	İyi Muamele
	Kanaat	Sükûnet	Bir Şeyi Güzelce Yerine Getirmek
	Yumuşak Huyluluk	Yüreklilik	Sevgi
	Düzenlilik	Sıkıntıya Katlanma	Dindarlık
	İyi Hal		
	Barışseverlik		
	Ağırbaşlılık		
	Kötülüklerden Sakınma		

İbn Miskeveyh'e göre, tabloda yer alan erdemlerin tamamı itidal düsturuyla yani ifrat ve tefritten uzak, orta olma haliyle hayata geçirildiklerinde bir değer ifade etmektedir.³⁵ Tabloda yer alan değerlere bakıldığında aynı değer farklı üst başlıklar altında da yer aldığı görülmektedir. Örneğin, sükunet değeri hem iffet hem de yiğitlik erdeminin alt başlığıdır. Aynı durum sabır, sıkıntıya katlanma, sebat, yumuşaklık, yumuşak huyluluk gibi yakın anlamlı erdemlerde de gözlemlenmektedir. Bu durumun, o değer yer aldığı üst başlık nazarındaki anlamını ve yönünü gösterdiği söylenebilir.

³³ İmam Gazali, *İhya'u Ulum'id-Din*, çev. Ali Arslan, 1. b., İstanbul: Merve Yayınları, 2014, C. 3, ss. 130-36; İbn Miskeveyh, *Ahlak Eğitimi / Tehzibu'l-Ahlak*, çev. Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, 2. b., İstanbul: Büyüyenay, 2013.

³⁴ Miskeveyh, *a.g.e.*, ss. 21-46.

³⁵ Miskeveyh, *a.yer.*

Ayrıca tespit edilen değerlerin müellifin bakış açısıyla dönemin ahlaki yapısını yansıttığı sonucuna varılabilir.

13.yy'la gelindiğinde dönemin düşünürlerinden Nâsiruddîn Tûsî'nin ahlak ve erdemler üzerine yazdığı eseri *Ahlâk-ı Nâsirî*'de erdemleri kendisinden önce oluşan geleneğe uygun olarak; Hikmet, İffet, Adalet ve Yiğitlik başlıkları altında incelediği görülür. Bununla birlikte Tûsî'de, bu temel dört erdemın alt başlıkları genişlemiş ve değerlerin sayısı artmıştır.³⁶ Modern dönemin başlarında 16.yy'la gelindiğinde ahlak üzerine müstakil eser veren müelliflerden Kınalızade'nin, erdemleri incelerken Aristoteles, Platon, İbn Miskeveh, Devvani ve Tûsî'nin görüşlerine yer vererek, bu görüşler üzerinden değerlendirmeler yaptığı görülmektedir.³⁷ Klasik Dönemde ve sonrasında değerler üzerine bir inceleme kültürünün oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Temelde dört büyük değer sabit kalmakla beraber alt başlıkların genişlediği kimi zaman değiştiği görülür. Bu durum değerler alanındaki bir olgunlaşma ve kültürel zenginlik olarak kabul edilebilir.

20. yy'la gelindiğinde ahlak ve değerler üzerine ortaya koydukları çalışmalarla Jean Piaget ve Kohlberg öne çıkmaktadır. Kohlberg, Piaget'in ahlak kuramından hareketle hala geçerliliğini koruyan "ahlaki gelişim kuramı" oluşturmuştur.³⁸ Bu kuramlar, değerleri değil değerlerin insandaki oluşum evrelerini incelemektedir. Değerlerin kazandırılma sürecinde bireyin ahlaki gelişimine uygun eğitim verebilmek adına göz önünde bulundurulması gereken kaynaklardandır.

Günümüzde değerler eğitimi üzerine psikoloji dalında yapılan bir çalışmada, bazı temel erdemler; Adalet, Şefkat, Merhamet, Sevgi, Doğruluk, İtidal, Tevazu (alçakgönüllülük), İffet olarak tespit edilmiştir. Daha sonra, bu temel başlıklar birbirleriyle ve diğer alt değerlerle (Sempatı, Acıma, Gurur, Özgürlük, Ruh Sağlığı, Cinsel Eğitim) karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.³⁹ Bu araştırmadan da anlaşılacağı üzere değerler alanında incelemelerin boyut değiştirdiği görülmektedir. Zamanla

³⁶ Bkz. Nâsiruddîn Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov, 3. b., İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.

³⁷ Bkz. Ayşe Sıdıka Oktay, *Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alai*, 3. b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan Demirel - Zeki Kaya (ed.), *Eğitim Bilimine Giriş*, 2. b., Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2007, ss. 103-105; Binnur Yeşilyaprak (ed.), *Eğitim Psikolojisi (Gelişim-Öğrenme-Öğretim)*, 11. b., Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2014, ss. 141-146.

³⁹ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitim Ailede, Okulda, Toplumda*, ss. 47-130.

toplumların kültürel yapılarıyla alakalı olarak değerlerin sayısında ve isminde farklılaşmalar olsa da, değerler var olmaya ve araştırılmaya devam etmektedir.

Türkiye’de de değerler eğitimiyle alakalı birçok çalışma yürütülmektedir. Öncelikle değerler eğitimi alanında çalışmalarını yoğunlaştıran Değerler Eğitimi Merkezi dikkat çekmektedir. Bunun yanında Milli Eğitim Bakanlığının değer tespitinde bulunarak bunları eğitimde uygulaması, değerler eğitimine verilen önemi bir kez daha ortaya koymaktadır. Milli Eğitim Bakanlığının Değerler Eğitimi Yönergesinde tespit etmiş olduğu değerler 28 tane olup, bunlar aşağıdaki tabloda verildiği gibidir.⁴⁰

Tablo 4: Milli Eğitim Bakanlığının Değerler Eğitimi Yönergesinde tespit edilen değerler

1.	Sevgi	15.	Doğruluk
2.	Sorumluluk	16.	Dürüstlük
3.	Saygı	17.	Aile birliğine önem verme
4.	Hoşgörü- duyarlılık	18.	Bağımsız ve özgür düşünebilme
5.	Özgüven	19.	İyimserlik
6.	Empati	20.	Estetik duyguların geliştirilmesi,
7.	Adil olma	21.	Misafirperverlik
8.	Cesaret	22.	Vatanseverlik
9.	Liderlik	23.	İyilik yapmak
10.	Nazik olmak	24.	Çalışkanlık
11.	Dostluk	25.	Paylaşımçı olmak
12.	Yardımlaşma	26.	Şefkat-merhamet
13.	Dayanışma	27.	Selamlaşma
14.	Temizlik	28.	Alçakgönüllülük

Yönergede bulunan değerlere bakıldığında, Türk toplumunun geleneksel ve kültürel özelliklerini yansıttığı söylenebilir. Günümüz Türk toplumunda ise bazı değerlerin modernleşme ve değişen yaşam şartlarıyla aşındığı ve yitirildiği görülmektedir. Bu sebeple Milli Eğitim Bakanlığının tespit ettiği bu değerler, bir devletin vatandaşlarına eğitim yoluyla tekrar kazandırmak istediği ahlaki özelliklerin özeti olarak da nitelendirilebilir. Ayrıca yönerge araştırma bağlamında incelendiğinde,

⁴⁰ “Değerler Eğitimi Yönergesi”, t.y.,
http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/34/39/749197/dosyalar/2015_02/09093609_degerleregi_timi.pdf(25.09.2017).

“Aile birliğine önem vermenin” bir değer olarak yer alması oldukça dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra yönergede var olan değerlerin çoğunun “Aile Değerleri” bünyesinde olması dikkat çeken bir başka noktadır. Çünkü bu durum Aile değerlerinin önemini ortaya koymakta ve araştırmayı desteklemektedir.

Tüm bu incelemeler sonucunda klasik ve modern dönem kaynaklarında bulunan erdemleri harmanlayarak günümüz değer yargılarına göre bir değerler kategorisi hazırlamak mümkündür. Bu sınıflandırma, içe dönük(bireysel) değerler ve dışa dönük(toplumsal-sosyal) değerler olmak üzere iki başlık altında toplanarak birbiriyle ilişkili olan ahlaki durumlar aynı alt başlıklarda bir araya getirildiğinde aşağıdaki tablo oluşmaktadır:

Tablo 5: Değerler Kategorizasyonu “Toplumsal-Bireysel Değerler”

İçe Dönük Değerler	Dışa Dönük Değerler
Hayâ(Utanma)	Adalet-İtidal-Eşitlik
Özgüven-Özsaygı-Onur	Diğerkamlık-Yardımlaşma-Cömertlik
Özgür Düşünce- Hürriyet	Dostluk-aile ve akrabalık bağlarını koruma
Sabır-Dayanıklılık-Sebat-Kanaat	Sevgi- İnsaniyet-Hayvan ve Çevre bilinci
Basiret(kavrayış)- Zeka-Bilgelik	Saygı- empati- Toplumsal Birlik ve Barış
Temizlik-Düzen-Disiplin	Adanmışlık-Girişkenlik-Liderlik
İnanç, Hakikat Arayışı	Hoşgörü-Güler yüzlülük- Uyumluluk
Asalet-Estetik-Sadelik	Vatan Sevgisi-Gazilik-Şehadet
Pozitif düşünme- hüsn-i zan-İç huzur	Sorumluluk ve Görev bilinci
Cesaret -Yiğitlik-soğukkanlılık	Şükür-Teşekkür etme-Vefa
Öğrenme-ilim aşkı- Tefekkür	Dürüstlük(Yalan Söylememek)
Doğruluk, Dakiklik(İşin hakkını vermek)	Risk alma- Gözüpeklik

Yukarıdaki tabloda farklı inanç sistemlerinden ve değişik coğrafyalardan olan bilim adamlarının eserlerinden hareketle bir takım değerler tespit edilmiştir. Daha çok bireysel gelişimle alakalandırılan ahlaki durumlar “İçe Dönük Değerler”, sosyal iletişimle ve toplumsal hayatla ilişkilendirilen durumlarda ortaya çıkan ahlaki tutumlar “Dışa Dönük Değerler” başlığı altında incelenmiştir. İki başlık altında da farklı bakış açıları nedeniyle geçişler yapılması olağandır.

Sonuç olarak, her toplumun ve her dönemin kendi iç dinamiklerinin kendi değerlerini şekillendirdiği görülmektedir. Toplumların iç dinamiklerinden insanlar

üzerinde en etkili olanları din ve kültürdür. Bu sebeple din ve kültür unsurunun değerlerle ilişkisi kaçınılmazdır. Din olgusunun insanlık tarihi kadar eski olduğu göz önünde bulundurulduğunda, değerler üzerindeki etkisi de kaçınılmaz olmaktadır. Sonuç olarak her bireyin, her toplumun ve her türlü inanç sisteminin kendince belli başlı değerlere sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1.3.2. Başlıca Aile Değerleri

Aile, evrensel bir kavram olma özelliği taşısa da var olduğu milletin kodlarıyla bezenmiş bir yapısı olduğu bilinmektedir. Her milleti bir diğerinden ayıran vasıfları, değer yargıları, inanç ve düşünce kalıpları bulunmaktadır. Aile bu kültürel kodların korunması, aktarılması ve bir sonraki nesille bağların devam ettirilmesini sağlayan bir rol üstlenmektedir. Aile değerleri denildiğinde; bulunduğu toplumun değerleri, algıları ve tüm kültürel kodlarının kastedildiğini söylemek doğru olacaktır. Zira aile kurumunun içinde bulunduğu toplumdan ayrı düşünülmesi ve soyutlanmış bir kimliğinin olması mümkün değildir. Bununla beraber her bireyin kendine has özellikleri olduğu için aynı toplum içerisinde de her bir ailenin kendine has özellikleri ve bir sonraki nesle aktardığı değer yargıları mevcuttur. Dışta toplumun, içte ise içkin değerleri taşıyan ve aktaran ailenin, bizatihi değer olma özelliği gösterdiği de söylenebilir.⁴¹

Türk toplumunda aile değerleri üzerine yapılan bir araştırmanın analizlerine göre aile, maddi ve manevi sorunlar yaşandığında başvurulması gereken ilk kurumdur. Bu durum aileye büyük bir önem atfetmektedir. Ayrıca araştırmada aile değerleri bağlamında akrabalık ilişkilerinin de incelendiği görülmektedir. Bunun yanında çocuğun aile değerleri içerisinde büyük bir konuma ve değere sahip olduğu ortaya konmaktadır. Evlilik, boşanma, şiddet, cinsel ahlak, eşler arası ilişkiler, sosyal çevre ve arkadaşlık ilişkileri gibi başlıklar da ayrıca incelenmektedir. İncelenen bütün başlıklara ve verilere göre Türk toplumunda aile değerleri bağlamında mahremiyete, bekarete ve nikah akdine önem verildiği sonucuna varılmaktadır.⁴² Neticede ailenin bizatihi sahip

⁴¹ Mustafa Turgut (ed.), *Türkiye'de Aile Değeri Araştırması*, Ankara, 2010, ss. 31-33.

⁴² Bkz. Turgut, a.g.e.

olduğu başlıca değerleri tespit etmek m¼mk¼nd¼r. Bu değerler aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Tablo 6: Başlıca Aile Değerleri.

Sadakat	şefkat
Fedakarlık/Diğerkamlık	Nikah / Evlilik Akdi
Sorumluluk	Cinsel Ahlak/ Evlilik dışı ilişkilerin ¼nlenmesi
Sevgi	Çocuk Sahibi Olmak
G¼ven	Hořg¼r¼/Anlayış
Huzur	Tolerans/Tahamm¼l
Saygı/Tevazu	Bağlılık/ Sahip ¼ıkma
Merhamet	Yardımlaşma/Destek olma
Yol G¼stericilik/Eğitim	Terbiye/Adab-ı Muaşeret
İletişim/Sosyalleşme	Akrabalık Bağları
Arkadaşlık İlişkileri/Sosyal Çevre	Psikolojik Destek
Ekonomik Destek	

Yukarıda tablo 6'da aktarılan değerlerin yanında ailenin; dini, k¼lt¼rel, bireysel ve toplumsal olarak her t¼rl¼ değerini yaşayarak ve ¼đreterek geleceğe aktardığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda aile değerlerinin sayısının yukarıda belirtilenlerden ¼ok daha fazla olacağı belirtilmelidir.

1.4. AİLE EğİTİMİ

Eğitim bireyin d¼nyaya gelişiyle başlayan ve hayatı boyunca devam eden bir s¼reçtir. İnsanın hem g¼nl¼k yaşantısında hem de akademik ilerleyişinde eğitime ihtiyaçı vardır. Nitekim Kant'a g¼re eğitime ihtiyaçı olan tek varlık insandır. Ç¼nk¼ onda eğitim, ahlaki terbiye ile yetiştirilmek, umumi talim ve disiplin ile eğitilmektir. Eğitim ¼ocuđun bakım, g¼zetim ve b¼y¼me s¼recindeki terbiye ve tekevv¼n¼n¼ de i¼ine alır. Her insan; bebeklik, ¼ocukluk ve talebelik gibi yol g¼sterilmeye muhtaç olduğu aşamalardan ge¼er. Bu s¼reçte bir ¼nceki neslin rehberliği ve yardımı ile ilerler. Eğitimde m¼kemmelliđe ulaşmanın yolu da ¼ocuđun yaşadığı devre değil, i¼inde yaşayacağı devre g¼re eğitilmesidir. Kant, ailelerin kendi buldukları hayat

perspektifine göre davranmalarının ve bu şekilde çocuk yetiştirmelerinin toplumsal ilerleyişi yavaşlatacağını savunmaktadır.⁴³ Çünkü bu durum, ailenin çocuğun bireysel hayatına yön vermesinin yanında toplumsal hayata da ciddi etkileri olduğunu gösteren niteliktedir. Neticede aile kurumunda, bir nevi gelecek toplumun yetiştirildiği söylenebilir.

Aile eğitimi; “aile ocağında verilen eğitim” olarak tanımlamak mümkündür. Daha çok çocukluğun ilk yıllarını ifade eden, akranlarından farklı gelişim özellikleri gösteren çocuklar (engelliler) için de ömür boyu devam eden bir eğitim şeklidir. Kavramın içerisine aile ocağında kazandırılan bilgi, beceri ve alışkanlıkların tümü ve eğitimin niteliği de girmektedir.⁴⁴ Bir başka açıdan aile eğitimi; aile kurmuş bireylere aile mutluluğunu sağlamaları için gereken bilgi, becerileri ve davranışları kazandırmaya yönelik eğitim vermektir. Ayrıca aile kurmaya aday olan bireylerin, iyi birer anne-baba olmalarını sağlamak için okullarda veya diğer kurumlarda verilen eğitimidir.⁴⁵

Tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere kavram iki farklı açıdan ele alınmıştır. Birincisi aile kuracak bireylerin eğitimi, diğerü dünyaya gelen çocukların terbiye edilmesi üzerinedir. Her iki tanımlamanın birleştiği nokta, aile eğitiminin çocuğun yetiştirilmesi üzerindeki etkisidir. Çünkü aile kuracak bireylerin eğitimindeki maksatların başında iyi birer ebeveyn olma gayesi yer almaktadır. O halde aile eğitimi kavramı, aile bireylerinin tamamına yönelik bir kavram olmanın yanı sıra dünyaya gelen çocuğun talim ve terbiyesini ifade etmektedir.

Çocuğun eğitiminde ailelerin lehine gerçekteşen iki durum söz konusudur. Birincisi; çocuğun hiçbir birikim ve ön öğrenme olmaksızın aile eğimine muhatap oluyor oluşudur. İkincisi de; ailede var olan duygusal bağdır. Çocuk aile ile kurduğu sevgi ve diğer duygusal bağları başka hiçbir kurumda bulamamaktadır. Bu durumun ailenin çocuk üzerindeki belirleyici rolünü artırdığı söylenebilir.

Ailenin, çocuğun talim ve terbiyesinde sahip olduğu etkiyi ortaya koyan bir diğer yönü, çocuğun eğitimi sürecinde cereyan eden fonksiyonlarıdır. Bu fonksiyonların

⁴³ Immanuel Kant, *Eğitim Üzerine*, çev. Ahmet Aydoğan, 3. b., İstanbul: Say Yayıncılık, 2013, ss. 31-55.

⁴⁴ Öncül, *a.g.e.*, C. 1, s. 17.

⁴⁵ A. Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1974, s. 13.

tamamı ailede alınan eğitimin önemini ortaya koyan birer etkidir. Bunları beş temel faktörde incelemek mümkündür:

1. Sosyalleşme faktörü
2. Okul başarısını etkileme faktörü
3. Lisan faktörü
4. Statü faktörü
5. Yönlendirme faktörüdür.⁴⁶

Yapılan araştırmalarda okul öncesi dönemde sosyalleşme süreci rol-model alma şeklinde süregelmekte ve kişi genellikle ilk rol-modellerini aile bireylerinden seçmektedir. Bu süreçte hem model alınan şahsın psiko-sosyal durumunun hem de sunulan deneyimler ve ortamın, çocuğun sosyalleşmesi ve topluma uyum sağlaması üzerindeki etkilerinin çok büyük olduğu gözlemlenir.⁴⁷ Bununla bağlantılı olarak, bireyin dünyaya gelmiş olduğu ve kendine rol-model aldığı ailenin eğitim seviyesi ve sağladığı imkanlar, kişinin sosyal hayatıyla birlikte akademik hayatına yön verici nitelikte olmaktadır. Zira çocuk bu süreçte ebeveynlerinin adımlarını takip etmektedir. Çünkü okul başarısı sahip olduğu ailenin yol göstericiliği ve birikimleriyle şekillenmektedir. Orta seviyede kabiliyetleri olan bir çocuk başarılı bir ailede parlayabilirken, ileri derecede kabiliyetli bir çocuk tecrübesiz bir ailede sönüp gitmekte ve keşfedilemeye bilmektedir. Sosyalleşme ve akademik başarı elde etme sürecinde aile-okul koordinasyonunu iyi kurmak ve çocuk üzerinde ne çok yumuşak ne de çok sert terbiye metotlarından uzak durarak itidalli bir yol izlemenin en doğru sonuca ulaştıracağı söylenebilir.⁴⁸

Ailenin temel fonksiyonlarından olan lisan faktörü incelendiğinde, çocuğun dilsel gelişiminin yalnızca iletişime geçişini ifade eden bir etki alanına sahip olmadığı görülür. Dil ile öğrenmiş olduğu ifadeler karakteri ve ahlaki yapısı üzerinde etkiler bırakmaktadır. Zira çocuğun zihinsel evreni ve hayatı anlamlandırma biçimi öğrenmiş

⁴⁶ Âmiran Kurtkan Bilgiseven, *Eğitim Sosyolojisi: Kavramlar, Teoriler, Eğitim Yolu ile Kalkınmanın Esasları*, 5. b., İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992, ss. 26-31.

⁴⁷ Abdurrahman Dodurgalı, *Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul: İFAV Yayınları, 1995, s. 80; Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, s. 132.

⁴⁸ Bilgiseven, a.g.e., s. 28.

olduğu ana dile ve buna bağlı olarak ulusal algılara göre inşa edilmektedir.⁴⁹ Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere aileden öğrenilen dil ile özünde çocuğun dini gelişimi de şekillenmektedir. Hz. Peygamberin (s.a.v.) fitrat hadisinde⁵⁰ de dikkat çekilen bu konu çok ince nüanslara sahiptir. İnsan, hakikati yani İslam dinini kabullenmeye yatkın olarak dünyaya gelmektedir. Sonrasında aile çocuğun sahip olduğu bu fitrata ya müspet ya da menfi yönde dokunuşlar yaparak şekillendirmektedir. Çocuğun bu şekillenışı dilsel gelişimiyle doğru orantılı bir şekilde devamlılık göstermektedir. Çocuk konuşmaya başladığında fitrat artık ilk anki durumundan çok farklı bir hal almıştır. Artık çocuk ailenin ona vermiş olduğu eğitimle dini, ahlaki ve karakteristik özelliklerinin ilk nüvelerine sahip olmuştur.⁵¹

Sosyal öğrenme kuramcılarına göre, çocuğun sahip olduğu karakteristik özelliklerini ve fikirsel olgularını aileden almış olduğu dilsel gelişimden ziyade sahip olduğu sosyal çevrenin dilsel yapısı etkilemektedir.⁵² Durum bu açıdan değerlendirildiğinde bile, kişinin sosyal çevresi ve sosyalleşmesi üzerinde anne ve babasının yönlendirmesi söz konusu olduğundan sonuç olarak bireyin karakteri ve fikirlerinin oluşumunda aile eğitiminin etkisi en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ailenin yönlendirme fonksiyonu sadece çocukluk değil, gençlik ve yetişkinlik dönemlerini de kapsamakta, bu yönlendirmelerin etkisi evlilik ve iş hayatına kadar her alanda gözükmektedir. Birbirine sınıksız bağlı olan bu etkiler zinciri, ailenin çocuğa bakış açısı, onunla kurduğu iletişim ve sağladığı ortamla başlar. Statü esasına dayanan hiyerarşik yapıları ailelerde yetişen çocuklar; sorularına uygun cevaplar bulamaz ve kendilerini birey olarak ifade edebilme imkanına sahip olamazlar. Bunun bir sonucu olarak lisan gelişiminde sorun yaşar, sosyalleşme ve akademik başarı elde etme süreçlerini sağlıklı olarak tamamlayamazlar.⁵³ Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere ailenin çocuğa sağlamış olduğu statü ve imkanlar bütün hayatını etkilemektedir.

⁴⁹ Yeşilyaprak, *a.g.e.*, s. 103.

⁵⁰ Buhari; “Tefsir(Rum)”, 236 / “Cenâiz”, 92; Ebû Dâvut, “Sünnet”, 17; Tirmizî, “Kader”, 5: “...Ebû Hureyre (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Her doğan çocuk, muhakkak fitrat üzere doğurulur. Sonra annesi ve babası onu Nasrâni, Yahudi ve Mecûsi yaparlar...”

⁵¹ Şükrü Özüdoğru, *Eğitimci Gözüyle Çocuk Eğitimi*, Konya: Memleket İletişim A.Ş., 2005, s. 105.

⁵² Yeşilyaprak, *a.g.e.*, s. 105.

⁵³ Bilgiseven, *a.g.e.*, ss. 28–31.

Sonuç olarak, aile eğitiminin etkisinin çocuğun bütün ömrünü Őekillendirecek derecede önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında A ailesinde yetişen çocuğun ileride B ailesini kuracağı ve bunun silsile olarak devam edeceği düşünüldüğünde, aile eğitiminin etkisi ve önemi katlanarak artmaktadır. Bir de kurulan bu ailelerin toplumu oluŐturacađı olgusu eklenirse ailede alınan eğitimin, toplumu ve geleceği inşa edeceği tespiti yapılabilir.

2. BÖLÜM:

KUR'AN BAĞLAMINDA AİLE, MODELLERİ, DEĞERLERİ VE EĞİTİMİ

2.1. KUR'AN-I KERİM'DE AİLE KAVRAMI

İnsanoğlu yeryüzüne gönderildiğinde kurmuş olduğu ilk sosyal kurum, aile olmuştur. Yaşamın devam etmesi için neslin devamlılığı, bunun için de üretim ve inşaat zaruri bir durumdur. Kur'an-ı Kerim'de insanın yeryüzüne gönderiliş amacı kulluk etmenin¹ yanında bir de inşa etmek² olarak ifade edilmektedir. Aile, insan neslinin devamlılığı ve yeryüzünün inşası için vaz geçilmez bir kurum olma özelliği taşımaktadır. Zira insan tek başına olduğunda ne çoğalabilir, ne de bir şeyler üreterek inşa etmeye gücü yetebilir. İnsan biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak için de aileye muhtaç olarak dünyaya gelir.

Kur'an-ı Kerim; muhatabı insan olan ve muhatabının hayatını konu edinen ilahi bir kitap olarak karşımıza çıkar. İnsan hayatının maddi ve manevi alanlarının çoğuna düzenlemeler getirerek müdahil olduğu görülür. Allah Teala'nın Kur'an'da, kişinin dünyaya gelişinden ölümüne kadarki safhaları nasıl yaşaması gerektiğini tespit ve tanzim ettiği söylenebilir. İslam dini Müslümanların ibadet hayatından,³ giyim

¹ Zariyat, 51/56: "Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım"

² Hud, 11/61: "Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. O sizi yerden var etti ve size orayı mâmur hale getirme görevi verdi. O halde O'ndan mağfiret isteyin; sonra O'na tövbe edin. Şüphesiz rabbim yakındır, duaları kabul eder."

³ Bakara, 2/128, 133, 200; Enbiya, 21/19, 25, 73, 84, 92; Hac, 22/11, 67, 77; Ankebut, 29/45-56; Zümer, 39/2, 3, 9, 11, 14, 15; Mü'min, 40/60; Tahrim, 66/5.

kuşamına,⁴ yeme içmesine⁵ kadar her şeyin adabı ve erkânını belirlemektedir. Ayrıca bu istek ve emirlere itaat edilmesi gerektiğini bildirerek beklentilerini pekiştirmektedir.⁶ Kur'an-ı Kerim insanla bu denli iç içe bir iletişim kurmuşken, insanoğlunun ayrılmaz bir parçası olan aile kurumunu, kendi kapsamına dâhil etmiş olması kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır. Anlaşılacağı üzere İslam dininde oldukça önemli bir yere sahip olan aile, Kur'an-ı Kerim'de hakkında açıklamalar ve düzenlemeler yapılan kavramlardandır.

2.1.1.Sözlük Anlamı Bakımından

Kur'an'da aileyi ve aile fertlerini anlatmak için kullanılan pek çok sözcük vardır. Bunlar: Âl, Ehl, Zevc-Ezvac, Neseb, Fasiletün, Aşiretün, Sülâletün, Umm, Eb, Veled-evlad, Vâlid-vâlide, Ehun-Uhtun, Ammun-Ammetün, Hâlun-Hâletün kelimeleridir. Bunların yanı sıra Arapçada aile anlamında kullanılan; “Üsratün,⁷ Âiletün⁸” kelimelerine, Kur'an-ı Kerim'de rastlanmamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de aile ve aile fertleriyle alakalı yer alan bu kelimelerin geçmekte olduğu ayetleri incelemek, anlam çerçevesi oluşturmak bakımından faydalı olacaktır. Araştırmanın konusuyla ilgili olduğu için kelimelerin aile anlamı taşıdığı ayetlere örnek vermek yeterli görülmektedir.

Âl kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de 23 yerde geçmekte olup iki anlamda kullanılır.⁹ İlk olarak, peygamber aileleri içinde kan bağı bulunanlar ve yakın akraba¹⁰ olanları anlatmak için: “*Biz de onu ve karısı dışındaki aile fertlerini kurtardık...*”¹¹ şeklinde bir kullanımı vardır. İkinci bir anlam olarak ise Firavun'a tabi olan insan topluluğunu, halkını¹² anlatırken kullanılmaktadır.

⁴ Araf, 7/26, 27; Nahl, 16/80, 81; Nur, 24/31, 60; Ahzab, 33/59.

⁵ Bakara, 2/61; Maide, 5/5, 96; Enam, 6/145; Nahl, 16/5, 14.

⁶ Âl-i İmran, 3/32, 132, 164; Nisa, 4/13, 14, 46, 59, 64, 65, 80, 83, 115; Maide, 5/92; Araf, 7/35, 157, 158.

⁷ İbn Manzûr, “Üsratün”, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâr Sâdır, 1990, C. 4, s. 20.

⁸ Serdar Mutçalı, “Âiletün”, *Arapça-Türkçe (Alfabetik) Türkçe-Arapça Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınlar, 11.2010, s. 366.

⁹ Muhammed Fuad Abdulkaki, *El-Mu'cemü'l Müfehres Li Elfâzi'l Kur'âni'l Kerîm*, Kahire: Dar'ul Kütübü'l Mısriyye, 1364, ss. 97-98.

¹⁰ Bakara, 2/248; Âl-i İmran, 3/33; Nisa, 4/54; Yusuf, 12/6; Hicr, 15/59, 61; Neml, 27/56; Sebe, 34/13; Kamer, 54/34.

¹¹ Araf, 7/83.

¹² Bakara, 2/49, 50; Âl-i İmran, 3/11; Âraf, 6/130, 141; Enfal, 8/52, 54; İbrahim, 14/6; Mü'min, 40/28, 45, 46; Kamer, 54/41.

Ehl kelimesi, Kur'an'da 127 yerde geçmekte olup, daha çok kan bağına dayanan bir yakınlığı ifade etmek için kullanılır.¹³ Aile ve halk manalarına gelen *ehl* sözcüğü, aynı zamanda ortak bir din, ırk ve mesleğe sahip olan insanları ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁴ Aile anlamında¹⁵ kullanımına örnek olarak: "...*Bunun üzerine ablası, "Sizin adınıza onun bakımını üstlenecek, üzerine titreyecek bir **aile** bulayım mı?" dedi.*"¹⁶ ayeti zikredilebilir. Bu ayeti kerimede de görüldüğü gibi *ehl* kelimesiyle anlatılan aile, sorumluluk ve merhamet bildiren bir anlam içerir. *Ehl* kelimesi sahip olduğu diğer anlamlar bakımından; dinî ve mesleki olarak aynı gayeye yönelenleri, ırk ve cins olarak da aynı paydada birleşenleri ifade etmek için kullanılır.¹⁷

Zevc kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de 68 yerde geçmekte olup, 55 yerde direkt aile bireylerini anlatan eş anlamında kullanılmaktadır.¹⁸ Eş anlamındaki kullanımına örnek olarak: "*Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden **eşler** yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır...*"¹⁹ ayeti verilebilir. Geriye kalan on üç yerde de insan dışındaki varlıklar için eş-çift anlamında yer almaktadır.²⁰ Bu ayeti kerimelerden yola çıkarak, *Zevc* kelimesiyle aile bireylerinin birbirine uygunluğu, denkliği ve birbirlerinin tamamlayıcısı olduklarının kastedildiği söylenebilir. Ayrıca aileyi oluşturan asgari birey sayısının "bir çift" kadın-erkek olduğu sonucu çıkarılabilir. Son olarak da ailenin, huzur ve sevginin yaşandığı bir yuva olması gerektiğine ulaşılabilir.

Neseb kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de üç yerde²¹ geçmekte olup, "soy bağı" anlamında kan yoluyla devam eden, bir akrabalık terimi olarak kullanılır.²² Örnek

¹³ Abdalbaki, a.g.e., ss. 95-97.

¹⁴ Teyfurov Mansur, "Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3 & 4 (2014), ss. 183-200.

¹⁵ Bkz. Bakara, 2/197; Âl-i İmran, 3/121; Nisa, 4/25, 35, 92; Maide, 5/89; Hud, 11/40, 45, 46, 81; Yusuf, 12/65, 93; Hicr, 15/65; Meryem, 19/16, 55; Enbiya, 21/76, 84; Neml, 27/7, 49, 57; Kasas, 28/12, 15, 29; Ahzab, 33/33; Yasin, 36/50; Mutaffifin, 83/31.

¹⁶ Kasas, 28/12.

¹⁷ Bkz. Beyyine, 98/1: "*Kitap ehlinden, inkâr edenler ile Allah'a ortak koşanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi*".

¹⁸ Abdalbaki, a.g.e., ss. 333-334.

¹⁹ Rum, 30/21.

²⁰ Abdalbaki, a.yer.

²¹ Furkan, 25/54; Saffat, 37/158; Mü'minun, 23/101.

²² Abdalbaki, a.g.e., s. 698.

olarak: “İnsan türünü sudan yaratıp onların arasında **soy ve sıhriyet bağı** kuran da O’dur. Rabbin üstün kudret sahibidir.”²³ ayeti aktarılabilir.

Fasiletün kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de dört surede geçmekte olup, üçünde, *emzirme dönemi*²⁴ anlamında kullanılır.²⁵ Bu kullanım için: “...çocuğun **sütten kesilmesi** iki yıl içinde olur...”²⁶ ayeti örnek olarak verilebilir. Diğer bir kullanımı da: “...kendisini koruyup barındıran bütün **ailesini**...”²⁷ ayetinde olduğu gibi akrabalar anlamındadır.

Aşiretün kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de üç ayeti kerimede²⁸ geçmekte olup, *aille, soy, akraba* anlamlarında kullanılır.²⁹ Misal olarak: “Yakın **akrabanı** da uyar.”³⁰ ayeti verilebilir.

Sülâletün kelimesine, Kur’an-ı Kerim’de iki ayeti kerimede rastlanmaktadır.³¹ Sülâletün kelimesi sözlük anlamı olarak; “*torun, soy, nesil, sülâle*”³² anlamlarına gelmekte olup, Kur’an’da su ve toprağın özünü ifade edecek şekilde kullanılmaktadır.³³ Bu iki ayetin bağlantılı olduğu konu, yeryüzünün ve insanoğlunun yaratılışı hakkındadır.

Umm kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de 35 yerde geçmekte olup, 20 yerde *anne*³⁴ anlamında, 15 yerde de kaynak ve merkez³⁵ anlamlarında kullanılır.³⁶ Anne anlamındaki kullanımına örnek olarak: “Ey Hârûn’un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, **annen** de iffetsiz değildi.”³⁷ ayeti verilebilir.

23 Furkan, 25/25.

24 Bakara, 2/233; Ahkaf, 7/15; Lokman, 31/14.

25 Abdalbaki, a.g.e., s. 521.

26 Lokman, 31/14.

27 Mearic, 70/13.

28 Şuara, 26/214; Tevbe, 9/24; Mücadele, 58/22.

29 Abdalbaki, a.g.e., s. 462.

30 Şuara, 26/214.

31 Abdalbaki, a.g.e., s. 355.

32 Serdar Mutçalı, “Sülâletün”, *Arapça-Türkçe (Alfabetik) Türkçe-Arapça Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınlar, 11.2010, s. 303.

33 Mü’minun, 23/12: “Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir **özden** yaratıyoruz.”; Secde, 32/8: “Sonra onun neslini önemsenmeyen bir suyun **özünden** yaratıp sürdürmüştür.”

34 Maide, 5/17, 75; Nur, 24/61; Ahkaf, 46/15; Abese, 80/35.

35 Enam, 6/92; Rad, 13/39; Kasas, 28/59; Karia, 151/9.

36 Abdalbaki, a.g.e., s. 79.

37 Meryem, 19/28.

Ebb kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de baba-ata³⁸ anlamında, 46 yerde kullanılmış olup, aynı kökten gelen *ebevey* kelimesi, *ebeveyn/anne-baba*³⁹ anlamında 6 ayette 7 kez geçmektedir.⁴⁰ Baba-ata anlamında kullanılan *ebb* kelimesine misal olarak: “*Dediler ki: "Ey babamız! Niçin Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun? Oysa biz onun iyiliğini isteyen kimseleriz."*⁴¹ ayeti aktarılabilir. Ebeveyn sözcüğüne örnek olarak da: “*Erkek çocuğa gelince, onun anne babası, mümin kimselerdi; çocuğun onları sonunda azgınlık ve nankörlüğe düşürmesinden korktuk.*”⁴² ayetine yer verilebilir.

Vülide kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de hem fiil halinde hem de isim halinde toplamda 99 yerde bulunmaktadır.⁴³ Fiil haliyle üç yerde *doğmak, doğurmak*⁴⁴ anlamında, altı yerde *Vildan*⁴⁵ yani “küçük çocuk” anlamında, üç yerde *mevlüd-doğan*⁴⁶ anlamında kullanılmıştır. *Veleden* şeklinde geçen 15 yerde, Allah Teala'ya çocuk isnat etmenin çirkinliği anlatılmaktadır.⁴⁷ Yine 34 yerde *Vâlid-Vâlide* yani; “ebeveyn, anne-baba” anlamında kullanılır. Ebeveyn, anne-baba anlamında kullanımına örnek olarak: “*Biz insana anne babasına iyi davranmasını emrettik...*”⁴⁸ ayeti aktarılabilir. Aile bireylerini oluşturan bu kelimenin kullanıldığı ayetlerden, ilişkilere getirilen düzenlemeler dikkat çekmekte ve geniş ailenin muhafazasının tavsiye edildiği anlaşılmaktadır. Vülide sözcüğü, geriye kalan 44 yerde de farklı bir çekimle *veled-evlad* yani çocuk anlamı ile geçer. Mesela: “*Mal ve çocuklarınızın sizin için birer imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin.*”⁴⁹ ikazının yer aldığı ayette ailenin, insan açısından bir imtihan vesilesi olduğunu da bildirilmektedir.

Ehun kelimesi; müfred-cemi (tekil-çoğul), müzekker-müennes (erkek-dişil) şekillerde farklı şahıs zamirleriyle 92 yerde geçer ve kardeş, dost, arkadaş anlamlarında

³⁸ Yusuf, 12/8, 11, 17, 59, 63, 65, 81, 99, 100; Kehf, 18/5, 80, 82; Duhan, 44/8, 36; Vakıa, 56/48; Mümtetine, 60/4; Abese, 80/35; Tebbet, 111/1.

³⁹ Nisa, 4/11(2); el-Araf 7/27; Yusuf, 12/6, 99-100; Kehf, 18/80.

⁴⁰ Abdulbaki, a.g.e., ss. 2-4.

⁴¹ Yusuf, 12/11.

⁴² Kehf, 18/80.

⁴³ Abdulbaki, a.g.e., ss. 763-764.

⁴⁴ Meryem, 19/15, 33; İhlas Suresinin 3. ayeti: “*Doğurmamış ve doğmamıştır.*”

⁴⁵ Nisa, 4/27, 75, 98; Vakıa, 56/17; Müzzemmil 73/17; İnsan 76/19.

⁴⁶ Bakara, 2/233(2); Lokman, 31/33.

⁴⁷ Yunus suresi 68. ayette: “*Onlar, "Allah çocuk edindi" dediler. Hâşâ!...*”

⁴⁸ Ankebut, 29/8.

⁴⁹ Enfal, 8/28.

kullanılır.⁵⁰ Örneğin, kardeş anlamına geniş bir mananın yüklendiği bir ayeti kerimede: “Müminler ancak **kardeşirler**, öyleyse iki **kardeşinizin** arasını düzeltin...”⁵¹ buyrulur. Bu ayeti kerimeden tüm Müslümanların soy bağları olmasa dahi manevi kardeş oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca İslam dininde önceliğin kan bağı değil din bağı olduğu vurgulanmış olmaktadır. Tüm bunlardan hareketle Müslümanların bir ve bütün olduğu **İslam ailesi** mesajı alınmaktadır.

Ammun-Ammetün,⁵² Halun-Haletün kelimeleri; ”amca-hala”, “dayı-teyze” anlamına gelmekte olup, Kur’an-ı Kerim’de genellikle evlenmenin yasaklandığı kimseleri⁵³ ve kişinin belli ölçülerde tesettürü terk edebileceği, rahatlıkla gidip gelebileceği aile bireylerini⁵⁴ anlatan ayeti kerimelerde geçmektedir. Sayılan kişiler ailenin çok sık muhatap olduğu akrabalar olması sebebiyle, ailenin mahremiyeti adına önemli kişilerdir. Bu açıdan da İslam dininin akrabalık ilişkilerine önem verdiği ve Müslümanların yaşantılarını kolaylaştıran hükümler içerdiği görülmektedir.

Sonuç olarak, Kur’an-ı Kerimde aile anlamında kullanılan kelimeler incelediğinde sözlük anlamı ile aile tanımı yapmak mümkündür. Kur’an’da sözlük anlamı ile aile; zevc ve zevcenin (kadın ve erkeğin), nikah yoluyla birlikteliği ile kurulan, çocuklarla müteşekkil, birlikte yaşadıkları, akrabalık bağlarıyla bağlandıkları, huzur, güven ve mutluluk kaynağı olup, imtihan vesilesi de olabilen, teyze, hala, amca, dayı, dede, nene gibi akrabaların da dahli ile kardeşlik ve dostluk çatısı altında toplanıp, **İslam ailesi** oluşturacak kadar genişletilebilen bir kavramdır.

⁵⁰ Abdalbaki, a.g.e., ss. 23-24.

⁵¹ Hucurât, 49/10.

⁵² Abdalbaki, a.g.e., s. 488.

⁵³ Nisa, 4/23.

⁵⁴ Ahzab, 33/50; Nur, 24/61.

2.1.2. Terim Anlamı Bakımından

Kur'an'a bakıldığında, toplumun temel yapı taşlarından olan ailenin, genellikle peygamber aileleri üzerinden misaller verilerek anlatıldığı görülür. Bu misaller kimi zaman olumlu olaylar ve olumlu aile örnekleri üzerinden olurken, kimi zaman da olumsuzluklar ve olumsuz aile örnekleri üzerinden verilmiştir. Bahsi geçen ailelerden bazıları Lut,⁵⁵ Nuh,⁵⁶ Musa,⁵⁷ Firavun,⁵⁸ İmran⁵⁹ ve İbrahim⁶⁰ aileleridir. İnsanlığın ilk ailesi olan, Adem ailesinin yaratılışı⁶¹ ve çoğalışıyla birlikte aile bireyleri arasında oluşan ilişkide ortaya çıkan olaylar,⁶² insanlığa aile ortamını anlatan bir yapıya sahiptir. Ayrıca Kur'an-ı Kerimde müstakil bir sure olarak yerini alan Yusuf Suresinde, Hz. Yusuf'un ağabeyleri ve çeşitli aile fertleriyle yaşadığı olaylar üzerinden anlatılanlar, aile ve toplum arasındaki ilişkinin anlaşılması için muhteşem bir örnektir. Yine Hz. Eyüb (a.s)'ın hastalığı ve ailesi üzerinden imtihanı, olaylar karşısındaki metaneti ve sabrı, şeytanın vesveseleri üzerine eşi ile yaşadıkları ve bunun sonunda takındığı tavrı, Kur'an'da yer alan bir başka güzel örnektir.

Kur'an'da aile ile alakalı kullanılan temel kavramlar terimsel olarak incelendiğinde, evlilik; sağlam, sorumluluk isteyen ve iki cihanda devam edebilecek olan bir anlaşma olarak tanıtılır.⁶³ Eşlerin birlikte adım attıkları bu kurumda, evlilikte yaşanan her türlü olayda ve özellikle anlaşmazlıklarda karşılıklı görevleri hatırlatılır. Evlilikte amaç, neslin devamı ve çoğalması⁶⁴ olduğu gibi, şehvet kuvvetinin kontrol altında tutulması ve nefsin esaretinden kurtarılmasıdır. Kur'an, eşlerin birbirleri için elbise oldukları⁶⁵ bilgisine de yer verir.⁶⁶ Giyilen kıyafetler insanları soğuktan ve dış

⁵⁵ Hûd, 11/81; Hicr, 15/59, 61-65; Neml, 27/56-57; Ankebut, 29/32-33.

⁵⁶ Hûd, 11/40, 45-46; Enbiya, 21/46; Mü'minun, 23/27.

⁵⁷ Tâhâ, 20/10; Neml, 27/7; Kasas, 28/12, 29.

⁵⁸ A'raf, 7/130, 141; Enfâl, 8/52-54.

⁵⁹ Âl-i İmran, 3/33, 35-36; Tahrim, 66/62; Meryem, 19/16.

⁶⁰ Nisa, 4/54; Hûd, 11/70-76; Yusuf, 12/6; Meryem, 19/41-58.

⁶¹ Bakara, 2/30-37.

⁶² Maide, 5/27-29.

⁶³ Nisa, 4/20-21.

⁶⁴ Bakara, 2/223; Nahl, 16/72: "Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı..."

⁶⁵ Bakara, 2/187: "...Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz..."

⁶⁶ İbrahim Emiroğlu, "Kur'an'da Fert, Aile ve Toplum", *Altınoluk Dergisi*, 10.2004, s. 42, [http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yazarlar&yazar_no=831&MakaleNo=d224s042m1&AdBasHarf=&limit=0-15.\(12.01.2016\)](http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yazarlar&yazar_no=831&MakaleNo=d224s042m1&AdBasHarf=&limit=0-15.(12.01.2016)).

tehditlerden korur, kusurlarını örter. Bu şekilde bir benzetme ile eşlerin birbirleri için dışarıdan gelen tehlikelere karşı birer kalkan görevi gördüğü ve karşılıklı olarak muhafaza görevi icra ettikleri sonucuna varılabilir.

Kur'an'ın aile ile alakalı bir diğer öğretisi de, anne ve babanın iyiliğe layık kişiler olması üzerinden, insan ilişkilerine getirdiği düzenlemelerdir. Kur'an'da, Allah'a ibadetten hemen sonra anne ve babaya iyilik emredilmiş ve ebeveynler iyilik ve yardım edilmesi gerekenlerin en başında sayılmıştır.⁶⁷ Anne babaya iyilik ve itaatin yanı sıra, kötülük yapmaktan kaçınmak ve onların öğütlerini dinlemek gerektiğine de yer verilir. Çekirdek aile muhafaza edilmekle birlikte, geniş ailenin de hukukunun korunması unutulmaz ve aile bağlarının daimi bir yapıda ve duygusal bir incelikte devam etmesi emredilir. Kur'an'daki ayetler çatışmadan uzak, yardımlaşma ve dayanışmayı esas alan kardeşlik ahlakının hedeflendiği dikkat çeker. Ayrıca akrabalık görevini yerine getirenlerin övüldüğü, aile ve çevresiyle ilgiyi kesmenin münâfıklık ve fâsıklık alameti olarak değerlendirildiğine ayeti kerimelerde rastlanır.⁶⁸ Akrabaya ve çevremizdekilere, manevi yardımla birlikte maddi yardımda da bulunmak gerekmektedir. “*Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver...*”⁶⁹ mealindeki ayetlerde yardım, kesin bir emir ifadesiyle yer alan ahlaki bir zorunluluktur.⁷⁰

Kur'an-ı Kerim'de aile, duygusal anlamda: “*Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.*”⁷¹ ayetinde bulunduğu şekliyle tanımlanır. Psikolojik açıdan bir aile tanımı olarak kabul edilebilecek olan bu ayet, insanoğlunun ulaşmak için çabaladığı “huzur” duygusunun adresini verir niteliktedir. İnsan duygusal bir varlıktır ve bu duygularını paylaşmak için hemsinlerine muhtaçtır. Aile, duygularımızın geliştiği ve en yoğun yaşandığı sosyal ortamların başında gelmektedir.⁷² Nitekim Seyyid Kutub'un, tefsirinde ailenin insan psikolojisi üzerindeki manevi yönüne dikkatleri çekmesi, yapılan tespitleri desteklemektedir:

⁶⁷ İsra, 17/23-24; Bakara, 2/215; Nisa, 4/36; Nahl, 16/151; Lokman, 31/14; Ahkaf, 46/15, 17-18.

⁶⁸ Bakara, 2/27; Rad, 13/21, 25; Muhammed, 47/22.

⁶⁹ İsra, 17/26; Rum, 30/38.

⁷⁰ Emiroğlu, a.yer.

⁷¹ Rum, 30/21.

⁷² Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Din Eğitimi*, 3. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 161.

“Kur’an-ı Kerimin o incelik dolu, letafet yüklü üslubu iki cins arasındaki alakayı canlı bir tasvir olarak gözler önüne serer. Ve sanki şekilleri kalbin derinliğinden, duyguların kökünden yakalayıp çıkararak onların sükûna ermesini sağlar: “Kendileri ile huzura kavuşacağınız... Aranızda sevgi ve esirgeme var etmesi... Şüphesiz ki bunlarda düşünen kavim için ayetler vardır...” Onlar ancak iki cinsin birbirine muvafık yaratılmasındaki, yaratıcının hikmetini fark ederler. İki cinsten birisinin diğerinin fitri, ruhi, akli ve bedeni arzularına ve temayüllerine cevap verecek ve böylece birbirinin yanında huzur, güven ve emniyet bulacak, birleşmelerinde sükun, sevgi, merhamet ve esirgeme bulabilecek şekilde yaratılmalarındaki yaratıcı hikmeti görürler. Çünkü kadın ve erkeğin psikolojik ve organik yapısında, ruh ve sinirin tekevvününde, her iki cinsin diğerine karşı olan arzularının telafisi göz önünde bulundurulmuş ve iki cinsin birleşerek yeniden bir hayat ortaya çıkarmak ve yeni bir nesil meydana getirmek için imtizacını planlamıştır.”⁷³

Sonuç olarak bu ayeti kerime, 21. yüzyılın yoğun ve yorucu yaşam şartlarında dinlenecek yer bulamayan insanlar için, ilahi bir cevap olma niteliği taşımaktadır. Çağımızda huzura kavuşmanın ve mutlu olabilmenin en değerli mücevherlerden bile daha kıymetli hale geldiği görülür. Yoğun iş saatleri, kalabalık, trafiğin ardından bitkin bir şekilde günü tamamlayan insanlar eğer kendiyile huzur bulunduğu bir ortama gidiyorsa bütün sıkıntılarının üstesinden gelebilecektir. İnsana sıkıntılarını unutturan ve aralarında sevgi ve merhamet inşa eden Yaratıcı, bunun ne kıymetli bir hediye olduğunu bize hatırlatarak kendi kudretine delil olarak kullanılmaktadır. Zira insanın eşini bulana kadar eksik, bu dünyada yalnız ve huzursuz hissettiği kabul edilir. Doğru hayat arkadaşı ile karşılaştığında ise hem ruhen hem de bedenen huzura kavuşmuş olur ve bu sayede soyun devamı da sağlanır. İşte bu döngüde akıl sahibi insanlar için, Allah Teala'nın varlığına ve kudretine çok büyük deliller göze çarpmaktadır.

Yaratılış ve biyolojik anlamda aile tanımını açısından, aile bireyleri arasındaki bağ ve oluşum süreciyle ilgili bilgiye Kur'an'da yer alan ayetlerden ulaşmak mümkündür. Bu hususta: *“Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O'dur. Erkek eşiyile beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir, onu bir süre taşır; hamileliği ağırlaşınca rableri olan Allah'a şu sözlerle yakarurlar: "Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen kesinlikle şükredenlerden olacağız!"”⁷⁴* ayeti zikredilebilir. Biyolojik anlamda insan neslinin oluşum ve çoğalma sürecini anlatan bu ayet, İslam'da kadının değeri üzerinde tartışılan önemli hususlara

⁷³ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l Kur'an*, çev. Hakkı Şengüler, M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1968, C. 11, s. 415.

⁷⁴ A'raf, 7/189.

verilebilecek cevapları da bünyesinde barındırır. Tahrifata uğramış dinlerin kadını mel'un gördüğü bir dönemde ve kadının bir meta olarak değerlendirildiği Cahiliye devrinde bu ayeti kerime, İslam'ın kadına insanca bakışını ve aile kurumuna ne denli önemli bir misyon yüklemiş olduğunu anlatır.⁷⁵ Nitekim aşağıda verilen tefsirden de anlaşılacağı üzere; Müslümanların bu ayeti kerimeyle ulaştıkları yargılardan biri, kadın ve erkeğin birbirlerine denk ve yaratılışta eşit olmalarıdır:

Bu ayette zikredilen, *“kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var eden”* tabirinden kasıt: *“O yüce Allah, sizin her birinizi bir candan yaratmış; insanlıkta erkeğe eşit bir insan olarak, eşini de yine aynı cinsten (özden) yaratmış olmasıdır.(erkek bir asıldan, kadın ise başka bir asıldan yaratılmış değildir.)”*⁷⁶

Aralarında vazife farklılıkları olsa bile, farklı cinsiyetten bu iki insan birdir. Aile ortamı, huzurun güvenin ve yeni yetişen bireylerin çatısı olup, klasik ve modern cahiliye anlayışları gibi, ihtirasların ve vazife tekrarından ibaret bir hayatın merkezi değildir. Burada değinilen bir diğer husus da aile kurumuna dahil olan çocuğun yeridir. Aile için bir mutluluk ve bağ olarak lütfedilen çocuk, ailenin de Allah Teala'ya (c.c.) yönelerek evlatları için sağlık ve hayır beklemesinin bir vesilesidir. Vurgulanan husus ise, Allah'ın bahsettiği nimete olan şükürde ve niyazda devamlılık kaidesinin önemidir.⁷⁷

Kur'an-ı Kerim'de, yaratılan ilk insanla birlikte, kurulan ilk toplumsal gurubun aile olduğuna değinilmiştir.⁷⁸ Sosyolojik ve toplumsal açıdan ailenin anlamına yönelik: *“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”*⁷⁹ ayeti ile karşılaşılmaktadır. Ailenin ve toplumun inşasını anlatan bu ayette, Hz. Adem ve eşi Hz. Havva'nın yeryüzüne indirilişleriyle dünya hayatında yer bulan insanoğlunun,

⁷⁵ Kutub, *a.g.e.*, C. 11, ss. 347–50.

⁷⁶ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4. b., Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2014, C. 2, s. 504.

⁷⁷ Kutub, *a.yer.*

⁷⁸ Nisa, 4/1.

⁷⁹ Nisa, 4/1.

çoğalmasıyla toplumsal hayatın da temellerini attığı anlaşılmaktadır.⁸⁰ Ayrıca çoğalan insanoğluya beraber kurulan toplumsal hayatı anlattığı gibi, akrabalık bağlarına ve bireyler arası iletişime vurgu yapmaktadır. Nitekim bu durum, toplumsal hayata düzenleme getiren bir mahiyet taşımaktadır.

Hz. Adem ve ailesi vasıtasıyla milyarlara sayıya ulaşan insan topluluğu aslında kökleri aynı olan kocaman bir aileden ibarettir. Bu tespiti: “*Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık...*”⁸¹ ayetiyle temellendirmek mümkündür. Tüm insanlığı tek bir kaynaktan meydana getiren Allah Teala, aynı ayeti kerime vasıtasıyla insanoğlunun ırklara ve kabilelere ayrılmasının temel sebebini de açıklamaktadır. Ayeti kerimede görüldüğü üzere, bu bölünmenin ayrılık veya düşmanlık için değil, bir kaynaşma ve çeşitlilik vesilesi olduğunu şerh düşmektedir. Bu ayeti kerimede **insanlık ailesi** çatısı altında toplanan aile kavramı, aynı surede⁸² **İslam ailesi** çatısı altında kayıtlanır. Cahiliye devrinde Araplar arasında var olan, kan bağı ile kurulan asabiyet anlayışı,⁸³ din bağı ile kurulan bir muhabbet ilişkisine taşınmıştır. Dışarıdan gelecek her türlü sıkıntıya karşı, birlikte hareket edilen, ayrıca içeride oluşabilecek problemlerin de birlikte çözüldüğü, iki kardeş yakınlığı ve samimiyetiyle konuya yaklaşılın, bir aile portresi çizilir. İnsanlık, **İslam ailesi** çatısı altında kocaman bir aile oluşturacak şekilde toplanır.

Aileyi müspet bir kavram olarak, bu denli güzel tanımlayan Kur’an, bu kurumun insana yüklediği sorumlulukları da zikreder. İnsanoğlu bizatihi, Allah’a karşı sorumlulukları olan bir varlık olduğu gibi, ailesine ve çevresine karşı da sorumludur.⁸⁴ Kur’an’da geçen aile kavramı, insana sorumluluk yükleyen bir kavramdır. Bir başka açıdan da müspet anlamının yanında menfi açıdan da tanımlanan aile, bu dünyanın süsü,⁸⁵ iftihar edilen bir unsur⁸⁶ ve insanı Allah Teala’yı anmaktan uzaklaştıran bir

⁸⁰ Mansur, a.g.m., ss. 183–200.

⁸¹ Hucurât, 49/13.

⁸² Hucurât, 49/10: “*Müminler ancak kardeşlerdir, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin...*”

⁸³ Mustafa Çağrı, “Asabiyet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 2, ss. 453-55“*Aynı soydan gelen veya başka bir sebepten aralarında yakınlık bulunanların, muhaliflere karşı birlikte hareket etmelerini sağlayan dayanışma duygusu.*”

⁸⁴ Taha, 20/132; “*Aile fertlerine namazı emret, kendin de bunda kararlı ol. Senden rızık istemiyoruz; asıl biz seni rızıklandırıyoruz. Mutlu gelecek, günahlardan sakınanların olacaktır.*”

⁸⁵ Âl-i İmran, 3/14, 116.

⁸⁶ Âl-i İmran, 3/116; Tevbe, 9/55; Kehf, 18/46; Sebe, 34/35-37.

imtihan aracı⁸⁷ olarak da ayeti kerimelerde mevcuttur. Bu ayetler insana dünyaya geliş gayesini unutmaması için bir hatırlatma ve öğüt mahiyetindedirler. Muhataplarının dimağlarını her daim uyanık tutan Kur'an, aileye yaklaşırken de bu şekilde bir metot izlemeye devam etmektedir.

2.2. KUR'AN'DA AİLE MODELLERİ

Kur'an-ı Kerim ilahi bir dinin kitabı olması sebebiyle inanç üzerine yoğunlaşan bir düzlemde durmaktadır. Bundan dolayı Kur'an merkezli aile modellemesi yapıldığında iman-küfür eksenli bir sınıflandırma ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda aile bireyleri arasındaki ilişkilerle insanlığa model olan örnekler bulunmaktadır. Bunlar olumlu örnekler olabildiği gibi,⁸⁸ inanç bakımından iman etmemiş şahsiyetlerden⁸⁹ ve olumsuz olaylardan⁹⁰ da oluşmaktadır. Bunun yanında Allah Teala tarafından öne çıkarılan ve üstün tutulan aileler dikkat çekmektedir.⁹¹ Ayrıca aile ile ilişkilendirilen kavramlar da sınıflandırmaya etki etmektedir. Nitekim Kur'an'da aile ile ilişkilendirilen kavramların yer aldığı ayeti kerimeler önceki başlıklarda incelenmiştir. Var olan Kur'ânî perspektifi yukarıda geçmekte olan model ve aile modelleri tanımlarıyla harmanlayarak, Kur'an-ı Kerim'de yer alan aile modellerini dört temel başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar:

1. Eşler arası ilişkiler bakımından aile modelleri
2. Örnek gösterilen aile modelleri
3. Kardeşler arası ilişkiler bakımından aile modelleri
4. Ebeveyn ile evlat ilişkisi bakımından aile modelleridir.

Bu dört başlığın altında yer alan aileler aşağıdaki tablo 7'de yer aldığı gibi sıralanabilir:

⁸⁷ Enfal, 8/28; Teğâbun, 64/15.
⁸⁸ Saffat, 37/99-102, 103-107.
⁸⁹ Hud, 11/42-43.
⁹⁰ Maide, 5/27-30.
⁹¹ Âl-i İmran, 3/33-34.

Tablo 7: Kur'an'da Aile Modelleri⁹²

1. Eşler Arası İlişkiler Bakımından Aile Modelleri	<ol style="list-style-type: none">1. Hz. Adem ve Havva2. Hz. Nuh ve Eşi3. Hz. İbrahim ve Eşleri4. Hz. Lut ve Hanımı5. Hz. Eyyüb ve Hanımı6. Hz. Zekeriyya ve Hanımı7. Hz. Yakub ve Eşleri8. Hz. Yusuf ve Eşleri9. Hz. Musa ve Eşleri10. Hz. Davud ve Eşleri11. Hz. Süleyman ve Eşleri12. Hz. Muhammed ve Eşleri13. Ebu Leheb ve Eşi14. Züleyha ve Eşi15. Asiye ve Eşi
2. Örnek Gösterilen Aile Modelleri	<ol style="list-style-type: none">1. Adem Ailesi2. İbrahim ailesi3. İmran Ailesi4. Muhammed Ailesi
3. Kardeşler arası İlişkiler Bakımından Aile Modelleri	<ol style="list-style-type: none">1. Adem Ailesi2. Yakup Ailesi3. Musa Ailesi
4. Ebeveyn ile Evlat İlişkisi Bakımından Aile Modelleri	<ol style="list-style-type: none">1. Hz. Adem ve Habil ile Kabil2. Hz. Meryem ve Hz. İsa3. Hz. Lokman ve oğlu4. Hz. Muhammed ve Evlatları5. Hz. Yakub ve Evlatları6. Hz. Nuh ve Oğlu7. Hz. Lut ve kızları8. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail9. Hz. Şuayb ve Kızları10. Hz. Zekeriyya ve Hz. Yahya

⁹² Bkz. Hüseyin Çelik, *Kur'an'da Aile Modelleri*, Tebeşir Yayınları, 2015.

Yukarıdaki tablo 7’de dört başlıkta kategorize edilen aile modellerini farklı başlıklar altında toplamak da mümkündür.⁹³ Araştırmada Kur’an’da temsil ettikleri olumlu veya olumsuz değerlerle insanlığa model olan aileler; Hz. Muhammed ve ailesi, Hz. Yakub ve ailesi, Hz. İbrahim ve ailesi, İmran ailesi, Hz. Adem ve ailesi, Hz. Şuayb ve kızları, Hz. Lut ve kızları, Hz. Lokman ve oğlu, Hz. Nuh ve ailesi, Hz. Eyüp ve hanımı, Hz. Lokman ve oğlu, Hz. Musa ve ailesi olarak tespit edilmiştir. Bu aileler konu bağlamında araştırmayla ilişkili oldukların için üçüncü bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir. Tabloda yer alan fakat konu ve kapsam bağlamında ilişkilendirilmeyen model ailelere yer verilmeyecektir.

2.3. KUR’AN’ DA DEĞER VE AİLE DEĞERLERİ

İslam dininin ana kaynağı olan Kur’an-ı Kerim, bireyi her türlü küçük düşürücü duygu ve davranıştan arındırarak insanı kamil seviyesine çıkaracak ilahi yol haritası olarak değerlendirilebilir. İslam’ın resmettiği dünyaya bakıldığında, her alanda değerlerle müteşekkil olduğu görülür. İnsanoğlunun yaratılış gayesine uygun bir şekilde yaşayabilmesinin yolu da değerlerden geçmektedir. Bu nedenle Allah Teala’nın, Kur’an da emrettiği, methettiği, örnek verdiği, yapılmasını istediği değerlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda tespit edilen bu değerlerin, model ailelerin hayatlarından örneklendirilmeler yapılarak açıklanması erdemlerin günlük hayatta uygulanabilmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda öncelikle tüm bunların muhatabı olan insanın değerini anlamaya çalışmak doğru olacaktır.

Kur’an-ı Kerim’e bakıldığında insan, başlı başına değer olma özelliği gösteren bir varlıktır.⁹⁴ Mükemmel bir şekilde yaratılmış olması,⁹⁵ yüklendiği sorumluluk⁹⁶ ve kendisine nimet olarak verilen her şey insanın değerini ortaya koymaktadır. Kur’an’da değer olarak görülen bir başka özellik de kişinin nefsi arzularını kontrol altında tutarak ahlaki bir çizgide hayatını devam ettirmesidir.⁹⁷ Bunların yanında kişiye, hayatının

⁹³ Bkz. Çelik, *a.g.e.*

⁹⁴ İsrâ, 17/70; “*Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik...*”

⁹⁵ Tin, 95/4; “*Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.*”

⁹⁶ Ahzab, 33/72.

⁹⁷ Teğabun, 64/16; Naziât, 79/40-41.

idamesi için elinin emeği ile çalışarak kazanç elde etmesi teşvik edilmiş,⁹⁸ dünya ve ahiret için çaba harcaması vurgulanmıştır.⁹⁹ Böylelikle insana hiç kimseye muhtaç olmadan ve kendine güvenerek yaşamasının öğütlendiği söylenebilir. Ayrıca: “...*O halde insanlardan korkmayın, benden korkun...*”¹⁰⁰ ayetiyle insana yalnızca Allah’tan korkması ve bir başkasına tamah etmemesi öğütlenerek özgüven değerinin aşılandığı düşünülebilir. Tüm bunların yanı sıra Kur’an’da günlük hayatta karşılaştığımız birçok duruma yönelik ahlaki değerler de mevcuttur. Örnek olarak günlük hayatta sıkça yapılan alışverişlerde takınılması gereken tavra ilişkin: “*Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de sonucu daha güzeldir.*”¹⁰¹ ayeti aktarılabilir. Neticede Kur’an’ın insana yüklediği ve hayatımıza kazandırdığı değerler oldukça fazladır.

Kur’an’la hayatımıza giren değerleri çeşitli başlıklar altında kategorize etmek mümkündür. Kur’an’da değerler sistemi üzerine yapılan bir doktora tezinde, değerlerin kapsamlı bir şekilde tespit edildiği ve sınıflandırıldığı görülür. Araştırmada değerler dikey ve yatay olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir. Yatay ve dikey değerler sistemi olarak adlandırılan üst başlıklar çeşitli alt başlıklara ayrılarak çok sayıda değer ortaya konmaktadır.¹⁰² Buna binaen, Kur’an-ı Kerim’in kendi içerisinde bir değer sistemine sahip olduğu söylenebilir. Kur’an’da değerler üzerine yapılan başka bir araştırmada da, Kur’an’ın insanlığa getirdiği değerler altı başlık altında toplanmaktadır: Bunlar:

1. İnsanın önemi ve değeri
2. Bireysel ve toplumsal sorumluluk bilinci
3. Oto-kontrol(öz denetim) değeri
4. Çalışma değeri
5. Özgüven değeri
6. Ahlaki değerlerdir.¹⁰³

⁹⁸ Necm, 53/ 39.

⁹⁹ Kasas, 28/ 77.

¹⁰⁰ Maide, 5/44.

¹⁰¹ İsra, 17/35.

¹⁰² Bkz. Süleyman Tuğral, *Kur’an’da Değerler Sistemi*, 1. b., Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.

¹⁰³ Mustafa Köylü, “Kur’an’ın İnsanlığa Getirdiği Değerler Ve Hedefler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 24-25 (2007), ss. 65-88.

Yusuf suresi örneğinde olduğu gibi Kur'an'ın her bir suresi insanlığa yol gösterecek ahlaki değerlerle doludur. Kur'an'da başlı başına bir sure olarak yer alan Hz. Yusuf'un ibretlik hayatının anlatıldığı kıssadan çıkarılabilecek birçok değer vardır. Bu değerler dokuz başlıkta toplanmaktadır. Bunlar:

1. İffet
2. Sabır
3. Doğruluk-dürüstlük
4. Sadâkat
5. İyilik
6. Sevgi
7. Vefa
8. Af –bağışlama
9. Hatayı kabul etmektir.¹⁰⁴

Kur'an-ı Kerim' in evrensel yönü göz önünde bulundurulduğunda içerisinde var olan ahlaki değer ve ilkelerin oldukça fazla olduğu sonucuna ulaşılabilir. Nitekim İslam medeniyetinin anayasası sayılabilecek olan bu kutsal kitap incelendiğinde; hem bireysel anlamda hem toplumsal anlamda hem de devlet işleyişi bağlamında birçok değere rastlanır. Kur'an'da değerler (ahlak ilkeleri) üzerine yapılmış bir araştırmada ahlaki ilkeler aşağıdaki tablo 8'de yer aldığı gibi sınıflandırılmıştır:

¹⁰⁴ Bkz. Ayşegül Büyükbingöl Yağcı, *Değerler Eğitimi Bağlamında Yusuf İle Züleyha Kıssası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2012.

Tablo 8: Kur'an'da Ahlak İlkeleri¹⁰⁵

Bireysel Ahlak İlkeleri	Ailevi Ahlak İlkeleri	Toplumsal Ahlak İlkeleri	Devlet ve İş Ahlakı İlkeleri	
1. İman ve İhlas	1. Eşler arası sorumluluk	1. Doğruluk	1. Devlet ve Yönetimle İlgili Ahlak İlkeleri	
2. Takva ve Huşu	2. Ana-babanın çocuklarına karşı sorumlulukları	2. Cömertlik ve İnfak	1.1. Devlet Adamı Ahlakı	1.2. Vatandaş Ahlakı
3. Hamd ve Şükür	3. Çocukların ana-babalarına karşı sorumlulukları	3. İffet	1.1.1. Adalet	1.2.1. Yönetimi ehil kişilere teslim etmek
4. Dua	4. Akrabaya karşı görev sorumluluklar	4. Toplum düzeninin korumak	1.1.2. Yönetimde istişareyi esas almak	1.2.2. Devlet başkanına itaat
5. Tefekkür ve Zikir	5. Aile ve Miras	5. Akla ve topluma zarar veren kötü alışkanlıkları terk etmek	1.1.3. Dış ilişkilerde barışı esas almak	1.2.3. Savaş meydanında sebatkarlık
6. Tevekkül		6. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşma	1.1.4. Savaş hukukuna uygun olarak vatani savunmak	
7. Tevbe ve İstığfar		7. Sabır	1.1.5. Din ve fikir hürriyetini sağlamak	
		8. İyiliği emredip, kötülüğü nehyetmek	1.1.6. Rüşvet ve adam kayırmayı önlemek	
		9. Af ve merhamet	2. İş ve Ticaretle İlgili Ahlak İlkeleri	
		10. Hilm ve vakar	2.1. Malı helalinden kazanmak	
		11. Kanaatkarlık	2.2. Ölçü ve tartıda dürüstlük	
		12. Alçakgönüllülük	2.3. Malın zekatını vermek	
		13. Gıybeti nemime, teccüss ve kötü zandan kaçınma	2.4. Ticari hayatta borçluya kolaylık göstermek	
		14. İnsanlarla alay etmekten ve lakap takmaktan kaçınmak		
		15. Güzel sözlülük ve selamlaşma		

¹⁰⁵ Bkz. Celil Kiraz, *Kur'an'da Ahlak İlkeleri / Tevrat Zebur ve İncil'le Mukayeseli Bir Çalışma*, 1. b., Bursa: Emin Yayınları, 2007.

Yukarıdaki tablo 8 incelendiğinde, Kur'an-ı Kerim'in insan hayatının her alanına yönelik değerler ve görevleri barındırdığı görülür. Allah Teala'nın göndermiş olduğu emirleri insanlığın hakkıyla tatbik edebilmesi için yaşayışlarıyla örnek olan peygamberler görevlendirdiği ayetlerde bildirilmektedir.¹⁰⁶ Böylelikle Allah Teala'nın elçileri, O'nun emir ve yasaklarının yeryüzünde yaşayan misalleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Allah Teala, örnek gösterilen bu elçilere itaati kendisine itaat ile eş tutmuştur.¹⁰⁷ Kur'an'da insanlığa olan nimetini İslam dini ile tamamladığını¹⁰⁸ bildiren Allah Teala, insanlığa en güzel örnek¹⁰⁹ olarak bu dinin peygamberi Hz. Muhammed'i (s.a.v.) ve onun yaşayışını örnek göstermiştir. Hem Hz. Muhammed'i (s.a.v.) hem de gönderilen tüm peygamberlerin hayatları yolumuza ışık tutacak ahlaki değerlerle doludur. Bu sebeple Kur'an'da aile değerlerini tespit etmek için peygamberlerin anlatıldığı kıssalardan faydalanmak doğru olacaktır.

Yukarıda yer verilen "Kur'an'da değerler" üzerine yapılan çalışmalar göz önünde bulundurularak, ayrıca peygamber kıssalarına ve diğer kıssalara bakılarak model ailelerin sahip oldukları değerleri ortaya koymak mümkündür. Bu araştırmanın kapsamı ve konusu bakımından tespit edilen değerler on başlık altında toplanmıştır. Bu on değer genel olarak Kur'an'daki aile değerlerini yansıttığı söylenebilir. Ayrıca bu on değer hem bireysel hem de toplumsal açıdan büyük öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Bu değerler; iman, iffet, nikah akdi-sadakat, sevgi-aşk, af-merhamet, sabır, adalet, doğruluk-dürüstlük, sorumluluk ve alçakgönüllülük-tevazudur. Bu değerlerin sayısını artırmak veya eksiltmek mümkündür. Nitekim her araştırma kendi bakış açısıyla değerleri tespit etmekte ve nitelemektedir. Tespit edilen bu değerler üçüncü bölümde, Kur'an'da yer alan aile modelleri bağlamında ayrıntılı olarak incelenecektir.

¹⁰⁶ Âl-i İmran, 3/164; Tevbe, 9/128-129; Meryem, 19/41, 51, 54.

¹⁰⁷ Nisa, 4/80; "Resûlullah'a itaat eden Allah'a itaat etmiş olur..."

¹⁰⁸ Maide, 5/3; "...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i beğendim..."

¹⁰⁹ Ahzab, 33/21; "...Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır."

2.4.KUR'AN' DA EĞİTİM VE AİLE EĞİTİMİ

İslam dininin eğitime verdiği önemle ilgili olarak dikkat çekilebilecek birinci husus, “oku” emriyle gelen ilk vahiy olarak karşımıza çıkar.¹¹⁰ Bu ayetlerin muhtevasına bakıldığında insanın yaratılışı, eğitimi ve öğretimine dair birçok noktaya temas edildiği görülür. Nitekim bu beş ayet,¹¹¹ insan biyolojisiyle başlayan ve kalemle yazmasına işaret eden çeşitli bilgilere yer verilmiş bir öğretim örneği sayılabilir. Burada eğitim faaliyetinin bizzat Allah Teala tarafından yapıldığı görülür. Kanal Cebrail (a.s.), alıcı Hz. Muhammed (s.a.v.) yoluyla tüm insanlık olarak seçilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de eğitimle ilgili olarak da birçok ayeti kerime tespit edilmiştir. Bunları; okuma-yazma ve kalemden bahseden,¹¹² ümmîlikten bahseden,¹¹³ insan bilgisinin değeriyle ilgili olanlar,¹¹⁴ ilim ve âlimden bahsedenler,¹¹⁵ insan yetiştirmeye ilgili olanlar,¹¹⁶ huy, edeb ve ahlaktan bahseden¹¹⁷ ayetler şeklinde kategorize etmemiz mümkündür.¹¹⁸ Ayeti Kerimeler ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) eliyle inşa edilen İslam dininde eğitim ve öğretimin çok müstesna bir yere sahip olduğu açıktır. Zira Hz. Muhammed (s.a.v) kendisini bir eğitici¹¹⁹ olarak vasıflandırmıştır. Hz. Peygamberin (s.a.v.) hayatına

¹¹⁰ Alak, 96/1-5; “*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asilip tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbin sonsuz kerem sahibidir.*”

¹¹¹ Alak, 96/1-5.

¹¹² Âl-i İmran, 3/44; A'raf, 7/203; Yunus, 10/94-95; Nahl, 16/96-104; İsrâ, 17/13-14, 45, 71-72, 106-107; Şuara, 26/192-200; Lokman, 31/27-28; Kalem, 68/1-6; Hakka, 69/19-21; Kıyamet, 75/16-19; Müzzemmil, 73/20; İnşikak, 84/20-22; A'la, 87/6-7; Alak, 96/1-5.

¹¹³ Bakara, 2/78-79; Âl-i İmran, 3/20, 75; A'raf, 7/156-157; Cuma, 62/2-3.

¹¹⁴ Bakara, 2/255; Yusuf, 12/76; İsrâ, 17/36-39, 85; Taha, 20/113-114; Zümer, 39/9.

¹¹⁵ Âl-i İmran, 2/7, 19, 59-61; Enam, 6/35-37, 109-111; A'raf, 7/186-187; Enfal, 8/31-33; Yunus, 10/21; Hud, 11/12-13; Rad, 13/39-45; Hicr, 15/6-9; İsrâ, 17/73-77, 88-96; Furkan, 25/3-9, 7-10; Şuara, 26/1-5; Neml, 27/65; Ankebut, 29/50-51; Lokman, 31/34; Fatır, 35/28, 42-43; Sad, 38/4-11; Zümer, 39/8-9; Şura, 42/51-53; Müddessir, 74/ 31.

¹¹⁶ Fatiha, 1/1-3; Bakara, 2/21, 30; Âl-i İmran, 2/198; Enam, 6/112, 158, 165; Enfal, 8/43; Mü'minun, 23/87; Şuara, 26/23-28; Rahman, 55/12.

¹¹⁷ Bakara, 2/92, 142, 144, 178; Nisa, 4/85; Enam, 6/158-165; Araf, 7/198-199; İsrâ, 17/86; Ankebut, 29/45; Furkan, 25/7-8; Secde, 32/33-36; Zümer, 39/7; Kalem, 68/1-15; Müzzemmil, 73/1-13; Müddessir, 74/1-16; Zilzal; 99/6-8.

¹¹⁸ Bkz. Nevzat Ayasbeyoğlu, *İslamiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili*, İstanbul: MEB Yayınları, 1991.

¹¹⁹ İbni Mace, “Mukaddime”, 17: “*Abdullah bin Amr (r.a.)'dan şöyle söylediği rivayet edilmiştir: Resûlullah (s.a.v.) bir gün odalarından birisinden çıkıp mescid'e girdi. Bu esnada iki halka (şeklinde oturmuş iki cemaat) ile karşılaştı. Bunlardan bir halka Kur'an okuyor ve Allah'a dua ediyordu. Diğer halka da ilim öğreniyor ve öğretiyorlardı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) : «(Bunların) hepsi hayır üzerindedirler. Şunlar Kur'an okuyorlar ve Allah'a dua ediyorlar. Eğer Allah dilerse onlara (isteklerini) verir ve dilerse vermez. (Diğer cemaata işaretle) bunlar da (ilim) öğreniyorlar*

bakıldığında eğitim ve öğretime çok önem vermiş olduğu görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde de eğitim ve öğretime verilen değer bu çizgide devam etmiş, bu alanda birçok eser ortaya konmuştur.¹²⁰ Genel olarak, eğitim öğretim faaliyetlerini ifade eden kavramlara bakıldığında aşağıda yer alan başlıklarla karşılaşılmaktadır:

- Terbiye, Arapçada eğitmek, yetiştirmek ve büyütmek anlamlarına gelmektedir.¹²¹ Genel olarak fiziksel bakım ve yetiştirmeyi ifade eden bu kelime, kapsam bakımından zihinsel alandan ziyade maddi alanı ifade eder.¹²²
- Ta'lim kavramı, öğretim işlemini ifade eder. Kur'an'da peygamberler birer öğretici olarak değerlendirilmişlerdir.¹²³
- Te'dib, ahlaki bir eğitimi, ruhun olgunlaşmasıyla yürütülen zihinsel bir öğretimi anlatmak için kullanılmaktadır. Günümüz eğitim anlayışını aşarak insanın manevi yönünün eğitimini de kapsayan bu kavram, İslam kaynaklarında da bu konuda en geniş kapsamda mana ifade eden bir kelime olarak karşımıza çıkar.¹²⁴
- Tebliğ, kişide belli bir zihinsel yapı oluşturmak amacıyla yapılan bildirme ve bilineni iletme faaliyetidir. Bireyde meydana getirilmek istenen davranışların psikolojik arka planını oluşturma faaliyeti olarak da tanımlanabilir.¹²⁵
- Davet, tebliğe muhatap olan kişinin, bilgilendirilmiş olduğu “doğru yola” çağırılmasıdır.¹²⁶ Yani kabule hazır bulunan zihni uyarıdır.
- İrşad, İslam dininde insanı doğru yola iletme faaliyeti olarak her Müslümana farz olan bir faaliyettir.¹²⁷

ve öğretiyorlar. Ben de ancak öğretici olarak gönderildim, buyurdu ve hemen bunların yanına oturdu.”

¹²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Sahnun, *Eğitim ve Öğretimin Esasları Adabu'l-Muallimin*, çev. Mehmet Faruk Bayraktar, 4. b., İstanbul: İFAV Yayınları, 2014; Mehmet Faruk Bayraktar, *İbn Cema'dan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*, 4. b., İstanbul: İFAV Yayınları, 2015; Burhaneddin Zernûci, *Tâlimü'l-Müteallim*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 10. b., İstanbul: Feyiz Yayınları, 2010.

¹²¹ Ebu'l Ala Mevdudi, *Kur'an'ın Dört Temel Terimi İlah-Rab-Din-İbadet*, çev. Mahmud Osmanoglu, 5. b., İstanbul: Özgün Yayıncılık, 1996, s. 45.

¹²² Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Bursa: Düşünce Kitabevi, 2002, ss. 24-34.

¹²³ Süleyman Uludağ, *İslam'da İrşad*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2014, s. 28.

¹²⁴ Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, ss. 34-52.

¹²⁵ Mehmet Şanver, *Kur'an da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 2. b., Pınar Yayınları, 2015, ss. 21-24.

¹²⁶ Şanver, *a.g.e.*, ss. 24-25.

Temel olarak bu kavramlara rastlandığı, bunların yanında kullanılan başka kavramların da mevcut olduğu görülür. Kur'an'da ve diğer İslam kaynaklarında rastlanan eğitim kavramlarından da hareketle eğitimin insanı hedef alan bir icraat olduğu söylenebilir. Mesele insan olduğunda, insanın kaçınılmaz bir parçası olan aile kurumu da devreye girmektedir. İnsanın var olabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için, aile kurumuna ihtiyacı vardır. Allah Teala'nın mucize kıldıklarının dışında,¹²⁸ tüm insanlar anne ve babaya bağlı olarak, bir aile olgusuyla dünyaya gelir. Ve bu dünya ile ilk bağı ailesi aracılığıyla kurar. Kişi gözlerini dünyaya temiz bir fitrat üzere açar,¹²⁹ daha sonra ailenin ve çevrenin etkisiyle karakteri ve hayatı şekillenir. Yine toplumsal ilişkilerini kurduğu, ilk eğitimini aldığı, kişiliğinin oluşmaya başladığı ilk ortam da, ailesi olarak değerlendirilebilir. Zira bağ kurduğu iletişime geçtiği ilk varlıklar aile bireyleridir.

Kişi, ilk dini eğitimini de ailede almaya başlar. Ailede alınan dini eğitim doğrultusunda insanın dini yaşamı da şekillenir. Ailenin, kişinin dini hayatındaki etkisiyle ilgili Hz. Peygamberin (s.a.v): *“Dünyaya gelen her insan, fitrat üzere doğar; sonra anne ve babası onu Yahudi, Hıristiyan, Mecûsî (farklı bir rivayete göre hatta müşrik) yapar. Eğer annesi ve babası Müslüman iseler çocuk da Müslüman olur.”*¹³⁰ buyurmuştur. Bu hadisi şeriften de hareketle, insanın dini hayatını oluşturan temel kavramlardan birinin aile olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu hadisten hareketle insanın doğruyu, hakikati anlamaya ve bunlara iman etmeye yatkın bir donanımla dünyaya geldiği yorumu da yapılmaktadır. Birinci bölümde de geçtiği üzere insan, konuşmaya başladıktan sonraki her süreçte ailesi ve çevresinin yönlendirmeleri doğrultusunda ilerleyerek karakterinin kalanını oluşturmaktadır.

Hayatımız üzerinde kaçınılmaz etkisi olan aileye bizzat Allah Teala tarafından *eğitim* sorumluluğu yüklenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Tahrir Suresi 6. ayete bakıldığında: *“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...”* buyruğuyla karşılaşılır. Bu ayetle Allah Teala'nın, birey üzerinde

¹²⁷ Uludağ, *İslam'da İrşad*, s. 28.

¹²⁸ Âl-i İmran, 3/47; Nisa, 4/171; Tahrir, 66/12.

¹²⁹ Rum, 30/30.

¹³⁰ Buhârî, “Cenâiz”, 79, 80, 93; Müslim, “Kader”, 22-25.

hayat boyu süren bir etkiye sahip olan aile kurumuna, çocuğun yetiştirilme vazifesini bir uyarı ve sorumluluk prensibi içerisinde yüklediği görülmektedir.

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'de tüm insanlığa eğitim verildiği ve ilk eğitmenin Allah Teala olduğu söylenebilir. Ayrıca gönderilen her bir peygamberin birer öğretmen olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında bütün Müslümanlar, İslam dinini yaymakla ve öğretmekle görevlendirilmişlerdir. Özellikle de ebeveynlere çocuklarını yetiştirme sorumluluğu yüklenmiştir. Neticede Kur'an-ı Kerim'de, insanlara öğretim yapmakta ve eğitimcilik vasfı yüklemektedir.

3. BÖLÜM:

KUR'AN'DA MODEL AİLELERİN DEĞERLERİ VE EĞİTİMİ

Kur'an'ın tebliğ metotlarından ve eğitim yöntemlerinden birinin kısasa metodu olduğu bilinmektedir.¹ Nitekim Kur'an'da birçok peygamberin ve ümmetin kıssalarına yer verilmiştir. Allah Teala, kıssalarda akıl sahipleri için ibret ve öğütlerin bulunduğunu bildirmektedir.² İbret ve öğütleri anlayabilmek adına bu kıssaları derinlemesine incelemek faydalı olacaktır. Araştırma bağlamında kıssalarda yer alan aile modelleri, değerleri ve eğitimi incelenmektedir. Bununla amaçlanan Kur'an'da konuyla bağlantılı ibret ve öğütlerin tespitini yapabilmektir.

Kur'an'da model aileler dendiğinde örnek gösterilen şahıslar ve peygamber ailelerinin kastedildiğine daha önce yer verilmişti. Dolayısıyla bu bölümde çoğunlukla Kur'an'da yer alan Peygamber kıssalarından ve öne çıkan şahısların ibretlik hikayelerinden bahsedilmektedir. Kıssalarda ve ibretlik hikayelerde tespit edilen değerler maddeler halinde verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Maddeler halinde verilen değerler Kur'an merkezli tespit edilmiş olmakla beraber bu değerlerin açıklaması yapılırken, öneri ve tespitlerde bulunulurken çeşitli kaynaklardan istifade edilmiştir.

Kur'an'da yer alan model ailelerin tespit edilen değerlerinin; iman, iffet, nikah akdi-sadakât, sevgi, sabır, adalet, doğruluk-dürüstlük, sorumluluk, af-merhamet ve alçakgönüllülük-tevazu olduğuna daha önce de yer verilmişti. Değerler incelenirken öncelikli olarak başlık açılan değer ne anlama geldiği, kapsamı ve bu değer kazanım haline gelmesi için gerekli olan temel duygu verilmektedir. Sonrasında bu değer Kur'an'daki manasını ortaya koymak için yer aldığı ayetler incelenmektedir. İncelenen ayeti kerimelerden çıkarılan sonuçlar Hz. Peygamberin (s.a.v.) hadisleri ve diğer

¹ Şanver, *a.g.e.*, ss. 157-159.

² Yusuf, 12/111.

kaynaklar ışığında açıklanmaktadır. Ardından değerin tespit edildiği model ailelerin öne çıkan yönlerine ve uygulamalarına değinilmektedir. Son olarak da tüm bunlardan hareketle bu değerin eğitimi için izlenilecek yol ortaya konmaya çalışılmaktadır.

3.1. İMAN VE EĞİTİMİ

İman kelimesinin “emn-eman” kökünden türediği ve “huzur, korku karşısında emniyet” anlamlarına geldiği bilinmektedir.³ Dini bir terim olarak da kalp ile tasdik ederek tereddütsüz inanmak anlamına gelmektedir.⁴ İman, Allah Teala’ dan (c.c.) gelen vahye ve bu vahyin elçisi olan peygamberine, gönül hoşnutluğu içerisinde inanmak olarak tanımlanabilir.⁵ Bu kavramın İslam dinine girmenin ve bu dini yaşamının anahtarı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kur’an-ı Kerim’de imanla alakalı olarak 800’den fazla ayetin olduğu ve bu kavram üzerinde farklı kullanımlarla çokça durulduğu çeşitli İslami çalışmalarda ortaya konmaktadır.⁶ Araştırma kapsamında ayetlerin tamamına yer vermek elverişli olmayacağından; imanın ne olduğu ve ne olmadığıyla ilgili bazı ayetleri incelemenin doğru olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda Bakara Suresinin 177. ayeti⁷ incelendiğinde; iman kavramı, iman edenlerin vasıfları ve yaptıklarıyla alakalı birçok hususun açıkça beyan edildiği görülür. Ayrıca müminlerin erdem sahibi oldukları ve yaptıkları işlerin değerlerle ilişkilendirilebileceğine değinilmektedir. Buradan hareketle imanın birçok ahlaki özelliği kapsayan bir üst değer olduğu sonucuna varılabilir. Bir başka açıdan, Hucurât Suresinde yer alan, bir kısım bedevinin imanlarını başa kakarak

³ D.B. Macdonald, “İman”, *İslam Ansiklopedisi*, çev. A. Adıvar vd., İstanbul: MEB Yayınları, 1966, C. 5, ss. 984-985; Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 22, ss. 212-214.

⁴ Ali Arslan Aydın, “İman”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1991, C. 3, s. 145.

⁵ Macdonald, “İman”, ss. 984-985; Sinanoğlu, “İman”, ss. 212-214.

⁶ Macdonald, “İman”, a.yer.; Sinanoğlu, “İman”, a.yer.

⁷ Bakara, 2/177: “Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah’a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâti verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takva sahipleri bunlardır.”

Allah'ın elçisinden isteklerde bulunması ve karşılaştıkları ilahi ikaz aktarılabilir.⁸ Bedeviler üzerinden verilen bu örnekte İslam ve İman kavramları arasında bir fark olduğu kanaati oluşmaktadır. Buna ek olarak imanın kalple ilişkilendirildiği, daha üst ve derin manalar ifade ettiği kanısına ulaşılabilir. Nitekim bir başka ayette de: “*Rablerinin ayetlerine inananlar, Rablerine ortak koşmayanlar, Rablerine dönecekleri için verdiklerini **kalpleri ürpererek** verenler, işte bunlar hayır işlerine koşuşurlar ve o uğurda öne geçerler.*” buyrulur.⁹ Bu ayeti kerimenin imanın, kalple ve ahlaki davranışlar sergilemekle bağlantılı olduğu fikrini desteklediği söylenebilir. Tüm bunlardan imanın, kalpten gelen bir rıza ile inanmak, bu doğrultuda ibadet etmek ve ahlaki davranışlar sergilemek olduğu sonucuna varılabilir.

İmanla alakalı genel bir değerlendirme yapıldığında ayetlerde, Allah Teala' nın (c.c.) müminleri övdüğü ve cenneti hak edeceklerini müjdelediğine rastlanmaktadır. Bu ayetlerde; inananların gerçek akıl ve ilim sahipleri olduklarının,¹⁰ kazanıp kurtuluşa ereceklerinin¹¹ ve elde edecekleri ödüllerin¹² bildirilmiş olması iman edenlere verilen değer bir göstergesi kabul edilebilir. Nitekim bizzat Allah Teala (c.c.) tarafından övgüye mazhar olmak bir ayrıcalık olarak değerlendirilebilir. Ayrıca inananların bu şekilde vasıflandırılmış olmaları, o kişilere değer verildiği sonucuna götürmektedir.

İman kavramını anlama noktasında Hz. Peygamberin (s.a.v.) sünnetine bakıldığında, Cibril hadisinin öne çıktığı söylenebilir. Hadis-i Şerifte, Cebrail (a.s.)'ın: “*İman nedir?*” sorusu üzerine, Hz. Muhammed (s.a.v.) imanını: “*Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kader ve kazaya inanmandır.*” şeklinde

⁸ Hucurât, 49/14-17: “*Bedeviler, "İman ettik" dediler. Şunu söyle: "Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Allah'a ve resulüne itaat ederseniz yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir. "Müminler ancak, Allah'a ve resulüne iman eden, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad eden kimselerdir. İçleri dışları bir olanlar işte bunlardır. Allah göklerde ve yerde olanları bildiği halde Allah'a dininizi öğretmeye mi kalkışıyorsunuz! Allah her şeyi bilmektedir. Boyun eğmelerini sana bir iyilik yapmış gibi gösteriyorlar. Onlara şöyle de: "Teslim olmanızı bana yapmış bir iyilik saymayın! Eğer dürüst olacaksınız, asıl Allah sizin için iman yolunu açarak O size lütufta bulunmuştur."*

⁹ Mü'minun, 23/58-61.

¹⁰ Bakara, 2/177; Nisa, 4/162; Sebe, 34/6; Zümer, 39/22.

¹¹ Bakara, 2/257; Âl-i İmran, 3/149; Nisa, 4/136, 175; Maide, 5/56; İbrahim, 14/27; Hac, 22/38, 54, 77; Zümer, 39/22.

¹² Bakara, 2/82, 103; Âl-i İmran, 3/199; Nisa, 4/57, 173; Maide, 5/9; Yunus, 10/9; İsrâ, 17/9; Hac, 22/14, 23, 56; Lokman, 31/9; Yasin, 36/11; Hadid, 57/7; Beyyine, 98/7-8.

tanımlar.¹³ Bir başka hadiste, imanla ilgili olarak göze çarpan, Peygamberimizin iman bakımından en üstün mümini ahlaken en iyi kişi olarak vasıflandırmış olmasıdır.¹⁴ Bu hadiste yer alan ince vurguya dikkat edilecek olursa iman mükemmelliğinin ahlak güzelliğine bağlandığı görülmektedir. Ayrıca imanın tüm ahlaki özelliklere haiz bir üst değer olduğu düşüncesine bir atıf barındırmaktadır. Müminlerin vasıflarının anlatıldığı hadisi şeriflerin ana fikirleri; Hz. Peygamberi (s.a.v.) ve birbirlerini sevmek,¹⁵ hayâ (utanma) sahibi olmak,¹⁶ diğer insanlara güven veren, zararsız kimseler olmak,¹⁷ çevresine duyarlı ve zararları gideren yapıda olmak,¹⁸ akrabayı gözetmektir.¹⁹ Hadislerde müminlerin birçok güzel ahlakla birlikte anılmış olmaları, kişiyi iman-ahlak ilişkisini düşünmeye ve imanın tüm ahlaki özellikleri bünyesinde barındıran bir değer olabileceği fikrine sevk etmektedir. Kur'an'da ahlak²⁰ ve değerler²¹ üzerine yapılan çalışmalarda da imanın “değer” olarak ele alındığı görülmektedir. Tüm bunlardan hareketle iman bir değer olarak ele alınabilir. Bir sonraki adım olarak da tespit edilen bu değerın eğitiminin nasıl yapılacağı üzerine düşünmeye başlanabilir. Fakat bu aşamada akla gelen bir diğer soru, eğitime muhatap olan insanoğlunun bu değeri öğrenme yetisine sahip olup olmaması konusudur. Konunun bu kısmını aydınlatmak amacıyla hem ayet ve hadislerden hem de eğitim alanına ait kaynaklardan faydalanarak açıklamalarda bulunmanın doğru olacağı düşünülmektedir.

İman sahibi olmak ve bunu yeni dimağlara aktarmakla ilgili olarak ilk akla gelen ayetlerden biri Rum Suresi 30. ayettir. Yüce Allah (c.c.): *“O halde sen yüzünü, bir hanîf olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitrata çevir. Allah'ın yaratışında değiştirme olmaz. Doğru ve eskimez din işte budur. Fakat insanların çokları bilmiyorlar.”*²² buyurmaktadır. Özellikle insan fitratını anlamlandırma noktasında üzerinde çokça durulan bir ayet olduğu bilinmektedir. Bu ayeti kerimeden maksadın kişinin İslam dininin de özü sayılabilecek olan, Tevhid inancını benimsemeye yatkın bir

¹³ Buhari, “İman”, 37; Müslim, “İman”, 1.

¹⁴ Tirmizi, “İman”, 6.

¹⁵ Buhari, “İman”, 7-9; Müslim, “İman”, 15-16, 22.

¹⁶ Buhari, “İman”, 2, 15; Müslim, “İman”, 12; Ebu Davud, “Edeb”, 6; Timizi, “İman”, 7.

¹⁷ Buhari, “İman”, 3-4.

¹⁸ Buhari, “İman”, 6; Müslim, “İman”, 17.

¹⁹ Müslim, “İman”, 4.

²⁰ Bkz. Kiraz, a.g.e.

²¹ Bkz. Tuğral, a.g.e.

²² Rum, 30/30.

yapıda yaratıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. O halde, karşımızda iman değerini yapısal olarak öğrenebilecek potansiyelde bir varlık olduğu söylenebilir. Ayrıca bu konuda Hz. Peygamberin (s.a.v.) fitrat hadisi zikredilebilir: “*Her doğan çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar.*”²³ Bu hadisi şerifte öncelikle çocuğun dini eğitimi üzerinde ailesinin etkisine dikkat çekilmektedir. Ayrıca bu hadisten çocuğun İslam dinini kabule yatkın olduğu sonucuna varılabilir. O halde ayet ve hadisler açısından bireyin “İman” değerinin kodlarına sahip olarak dünyaya geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İman değerini, psikoloji ve eğitim alanlarında yapılan çalışmalarda “din duygusu ve ahlak gelişimi” bağlamında incelenmek mümkündür. Ahlak gelişimi üzerine yapılmış olan ve genel kabul gören çalışmalardan biri Piaget’in ahlak gelişimi kuramıdır. Daha sonra Piaget’in kuramını geliştirerek ortaya koymuş olduğu ahlaki kuramla tanınan bir diğer isim Kohlberg’dir. Piaget’e göre çocuğun ahlaki gelişimi bilişsel gelişimine bağlı olarak sosyal çevresiyle etkileşimi sonucu oluşur. Oluşum süreci, ahlak öncesi dönem (0-5), dışa bağımlı dönem (6-10) ve özerk dönem (11+) olmak üzere üçe ayrılır. Kohlberg’de de bu süreç benzer bir şekilde her biri iki evreden oluşan üç düzeyde; gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek ötesi olarak ele alınır. Araştırma bağlamında incelendiğinde 0-5 yaş gurubu çocuğun ahlaki gelişimi her iki kuramda da ben merkezli ve cezadan kaçmaya yöneliktir. Yani bu düzeydeki çocuğun ahlaki oluşumu korku duygusuna odaklıdır. İkinci düzeyde sosyal çevresinin koymuş olduğu kurallara odaklanmış itaat davranışı gözlemlenir. Üçüncü düzeyde çocuğun temyiz gücü gelişerek niyet ve koşullara odaklı ahlak anlayışı oluşur. Bu durum Piaget’in çocuğun bilişsel gelişimindeki soyut algılama dönemiyle paralellik gösterir.²⁴ Bu iki kuramdan hareketle; çocuğun beş yaşına korku duygusu sebebiyle ahlaki davranış sergilediği, beş yaşından on bir yaşına kadar itaat nedeniyle ahlaki davranış sergilediği ancak on bir yaşından sonra ahlaki gelişimini tamamlarsa gerçek ahlaki tutum sergileyeceği sonucuna ulaşılır. Nitekim Hz. Peygamberin çocuklara namaz

²³ Buhari, “Cenaiz”, 79; Müslim, “Kader”, 23.

²⁴ Demirel - Kaya, *Eğitim Bilimine Giriş*, ss. 103-104; Yeşilyaprak, *Eğitim Psikolojisi (Gelişim-Öğrenme-Öğretim) Editör*, ss. 141-145.

öğretimiyle ilgili bir hadisi şerifinde de eğitimsel açıdan bu tespitle uyumlu bir uygulama önerisi bulunmaktadır.²⁵

Çocuğun ahlaki gelişim safhaları hakkında genel bir yargı sahibi olduktan sonra din duygusunun oluşumu hususunda yapılan çalışmalara yer verilebilir. Din duygusu kutsal bir varlığa karşı hissedilen duyarlılık olarak tanımlanmaktadır. Din duygusunun çocukta oluşumu ve gözlemlenmesi aşamasında birçok duyguyla bağlantı kurulduğu söylenebilir. Bunlardan bazıları, sevgi, bağlanma, korku, güven, hayranlık, kaygı ve sonsuzluk gibi çocukta kendiliğinden oluşan ve erken yaşlarda gözlemlenen duygulardır. Bazı araştırmalarda ise din duygusunun müstakil olarak doğuştan gelen bir yönelim olduğu ileri sürülmektedir.²⁶ Sahip olduğu bu inanç potansiyelinin açığa çıkması ise yaşadığı çevre ve eğitim kalitesiyle alakalıdır. Bu sebeple okul öncesi olarak adlandırabileceğimiz 0-6 yaş aralığı din duygusunun gelişimi için kritik bir dönemdir. Bebeklikte anneye kurulan sevgi ve güven iletişimiyle temelleri atılan din duygusu; güven, sevgi, korku ve bağlılık duygularıyla eş zamanlı olgunlaşır. Aynı zamanda yaşadığı çevre ve aile ortamında kişilerin dini yaşayışları çocuktaki din duygusunun gelişimini etkiler.²⁷

Anlaşıldığı üzere iman değerinin çocuğa kazandırılması sürecinde birçok duygunun etkisi vardır. Bu duygular arasında en çok dikkati çeken korku duygusudur. Zira din duygusuyla ilişkilendirilen duygular arasında kişide olumsuz bir etki bırakan korkudur. O halde korku hakkında kısaca bilgi vermek ve iman eğitimi açısından değerlendirmek gereklidir. Çocuk psikolojisinde korku duygusu bebeklik dönemlerinden itibaren gözlemlenmektedir. Bu duygunun dışa vurumu olarak en çok görülen tepki de ağlama olmaktadır. Korku duygusunun giderilmesinde en etkili yöntem de güven duygusunun oluşturulmasıdır. Bu sayede çocuk ağlamayı bırakmakta ve geliştirdiği tepki davranışlarını sonlandırmaktadır.²⁸ Çocuğun eğitim sürecinde korkuları küçümsenmemeli ve görmezden gelinmemelidir. Bilakis korkunun giderilmesi

²⁵ Ebu Davud, "Salat", 26: "Çocuklarınıza yedi yaşındayken namaz kılmalarını söyleyiniz. On yaşına bastıkları hâlde kılmazlarsa kendilerini cezalandırınız yataklarını da ayırınız."

²⁶ Bkz. İsmail Sağlam, *İslam ve Batı Eğitiminde Okul Öncesi Eğitimi*, 3. b., Bursa: Emin Yayınları, 2018; Zeynep Nezahat Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 2. b., İstanbul: Dem Yayınları, 2014, ss. 58-67.

²⁷ Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 2. b., İstanbul: Dem Yayınları, 2014, ss. 102-125.

²⁸ Yavuzer, *a.g.e.*, ss. 70-73, 94-96.

ve güven duygusunun oluşturulması için ebeveynlerin doyurucu cevaplar vererek çocuklarına bu duyguyla baş etmeyi öğretmeleri zaruridir. Çünkü korku duygusuyla başa çıkamayan çocukta davranış bozuklukları ve psikolojik travmalar ortaya çıkabilmektedir.²⁹ Neticede korkunun çocuklar üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu görülmektedir. Nitekim çocuklarda din eğitimi üzerine yapılan çalışmalarda da korku temelli değil sevgi ve güven temelli din eğitimi yapılması gerektiği söylenmektedir.³⁰

Tüm bunların yanında korku duygusu hakkında yer verilmesi gereken ince bir bakış açısı bulunmaktadır. Bu bakış açısı İslam dininde korku duygusunun farklı bir şekilde yorumlanmış halidir. Şöyle ki, Allah Teala'nın kullarına hidayet rehberi olarak gönderdiği Kur'an'da yer alan eğitim metotlarından biri olan inzar yöntemidir. Fakat bu yöntem kişide psikolojik sorunlara yol açacak bir korku değildir. Bilakis kişinin dünyevi ve hayali korkularını ortadan kaldıran hatta insana güven veren bir korkudur. Bu korku sevgi ve güven duygusuyla harmanlanmış bir duygudur. Kur'an'da özellikle takva sahiplerinin taşıdığı bu korku, Allah Teala'nın tek otorite olarak kabul edilmesiyle eş değer bir kavramdır. Bu şekilde Allah Teala'dan korkan insan diğer bütün korkularından kurtulmaktadır.³¹ Ayrıca bu korku çocuklara toplumda; "Allah seni yakar., Allah seni Cehennemine atar." şeklindeki söz kalıplarıyla öğretilen korku da değildir. Bu tür bir eğitim kastedilen korkunun oluşmasını sağlamak bir yana dursun sağlıksız bir din duygusu oluşmasına sebep olur. Yapılması gereken çocukta küçük yaşlardan itibaren oluşan korkuların Allah Teala'nın varlığıyla güven duygusuna dönüştürülmesidir. Yalnızlıktan, karanlıktan veya herhangi bir şeyden korkan çocuklara; "Allah her zaman bizimle., Allah en güçlüdür., Her şeyin sahibi Allah'tır." gibi cümleler kurarak bilinç altında güven duygusu oluşturulabilir. Ayrıca Allah Teala'nın kullarına olan sevgisi vurgulanarak O'nu üzmemekten çekinme duygusu aşılabilir. Bu şekilde Kur'an'ın hedeflediği sevgiyle harmanlanmış olan korku yani takva halinin temelleri atılmış olacaktır. Çocukta kendiliğinden oluşan sevgi, bağlanma, korku, güven gibi duyguların din duygusuyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Sonuç olarak çocuğun

²⁹ Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*, ss. 382-384; Halit Ertuğrul, *Ailede ve Okulda Çocuk Eğitimi*, 35. b., İstanbul: Nesil Yayınları, 2010, ss. 130-132.

³⁰ Bkz. Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, 34. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.

³¹ Bkz. Turgay Gündüz, *Kur'an'da Korku Motifi / İnzar Kavramına Eğitimbilimsel Yaklaşım*, İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2004.

iman değerini küçük yaşlardan itibaren kazanabilecek potansiyele sahip olduğu söylenebilir.

İmanın bir değer olduğunun tespitinin ardından, çocuğun bu değeri öğrenme potansiyeline sahip olduğu gerek ayet ve hadislerle gerek eğitim ve psikoloji alanındaki çalışmalarla ortaya konmuştur. Araştırma bağlamında Kur'an'daki aile modellerine bu durumun yansımaları incelenecektir. İman değerinin kazandırılması bağlamında, Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında **eş seçimi** konusuna dikkat çekerek bazı sınırlamalarda bulunduğu söylenebilir. Bu hususta: *“İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir cârîye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin. Şundan da emin olun ki imanlı bir köle, sizin hoşunuza gitse bile müşrik bir hür kişiden daha iyidir. Onlar insanları ateşe çağırırlar, Allah ise izni ile cennete ve bağışlanmaya çağırır, gerektiğe hatırlasınlar diye insanlara âyetlerini açıklar.”*³² ayeti örnek olarak verilebilir. Açıkça ifade edildiği üzere İman değerinin hür olmaktan bile üstün tutulduğu görülmektedir. Ayrıca Yüce Allah (c.c.) iman etmeyen bir kişiyle evlenmeyi yasaklamaktadır. Bir başka ayeti kerimede de: *“Pis şeyler pis olanlar içindir, pis olanlar da pis şeylere lâyıktır. Temiz şeyler temiz olanlar içindir, temiz olanlara da temiz şeyler yakışır...”*³³ buyrulurak iffetli ve iyi ahlak sahibi olan kişilerin birbirlerini hak ettikleri vurgulanmaktadır.³⁴ Bu iki ayetten, Müslüman bir kişinin eş seçimi yaparken imanlı ve ahlaklı bir eş seçmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde: *“Kadınlarla dört şey için; din, güzellik, mal ve haseb (soy güzelliği, şeref) için evlenilir. Sen dindara bak, ellerin darlık görmesin, (Allah iyiliğini versin!)”*³⁵ diyerek tavsiyede bulunmuştur. Hem Allah Teala'nın (c.c.) hem de Hz. Peygamberin (s.a.v.) eş seçiminde “İman ve Ahlak” vurgusu yapmış olması büyük önem az etmektedir. Bu durumun İman değeri ve eğitimiyle yakından ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim çocuğa İman değerini kazandırabilmek için ilk olarak anne ve babanın bu değere sahip olması gerekmektedir.

³² Bakara, 2/221.

³³ Nur, 24/26.

³⁴ Bkz. Karaman vd., a.g.e., 2014.

³⁵ Buhari, “Nikah”, 15; Darimi, “Nikah”, 4; Ebu Davud, “Nikah”, 2; İbni Mace, “Nikah”, 6; Nesai, “Nikah”, 13.

Günümüzde eğitimin daha çocuk dünyaya gelmeden başladığı gelişim ve öğrenme psikolojisi alanlarında ortaya konan bir gerçekliktir. Zira çocuğun fiziksel ve psikolojik gelişimi üzerinde anne karnında yaşadıklarının etkisi oldukça fazladır. Dolayısıyla annenin sahip olduğu inanç, beslenme şekli, hayat tarzı ve psikolojik durumu çocuğun gelişimini buna bağlı olarak öğrenmesini etkilemektedir.³⁶ Ailenin din eğitimindeki etkisine önceki bölümlerde genişçe yer verildiğinden burada derinlemesine incelenmeyecektir. Kısaca açıklamada bulunulmuş olup, bu durumun model ailelerdeki yansımalarını aktarmaya geçilecektir.

Hız. Musa'nın, annesi ve kız kardeşiyle yaşamış oldukları sürecin anlatıldığı kıssada konuyla alakalı bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Hız. Musa'nın inançlı bir anneden dünyaya geldiği ve Allah'a şirk koşan bir ortamda yetiştiği görülmektedir.³⁷ Allah Teala (c.c.) peygamberinin, sütannelik kanalıyla annesi ve kardeşleriyle iletişimini devam ettirmesini sağlamıştır. Buradan imanlı bir anneden dünyaya gelmenin ve temiz-helal gıdayla beslenmenin çocuğun imanının muhafazasında önemli bir yer tuttuğu sonucuna varılabilir.

Eşler arasındaki uyum açısından, Allah Teala'nın seçerek alemlere üstün kıldığını söylediği İbrahim ve İmran ailelerine bakmak faydalı olacaktır.³⁸ Her iki ailede de eşler arasında inanç birliği olduğu ve soylarının da bu doğrultuda yetiştiği görülür. Eşlerin iman bakımından uyumsuz oluşlarıyla alakalı olarak da Hız. Nuh ve eşi³⁹ örnek gösterilebilir.⁴⁰ Nitekim bu ailede yetişmiş olan oğlu da inkar edenlerden olmuştur.⁴¹ Eşler arasındaki inanç bakımından uyumun çocuğa yansıtacağı söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat bu düşüncüyü desteklemeyen örneklerin olduğunu da söylemek gerekir. Mesela Hız. Adem ve Hız. Havva "İman ve Ahlak" uyumuna sahip⁴² olmalarına karşın oğullarından biri yeryüzündeki ilk cinayeti işlemiştir.⁴³ O halde anne baba

³⁶ Bkz. Adem Güneş, *Anelik Sanatı*, 101. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2018, s. 33; Yeşilyaprak, *Eğitim Psikolojisi (Gelişim-Öğrenme-Öğretim) Editör*, ss. 26-30.

³⁷ Kasas, 28/7-12.

³⁸ Âl-i İmran, 3/33: "Allah, birbirinden gelme nesiller olarak Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçip âlemlere (bütün yaratılmışlara) üstün kıldı. Allah hakkıyla iştikte ve bilmektedir."

³⁹ Tahrim, 66/10.

⁴⁰ Bkz. Çelik, *a.g.e.*.

⁴¹ Hud, 11/42-43, 45-46.

⁴² Çelik, *a.g.e.*, ss. 148-152.

⁴³ Maide, 5/27-32.

arasındaki İman ve Ahlak uyumunun çocuk eğitiminde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Buna karşın her zaman kesin sonuçlar vermeyeceğini söylemek doğru olacaktır. Zira hidayete erdirecek olan Allah Teala'dır.⁴⁴ Müslüman kişiye düşen ise çaba göstermeye devam etmesidir. Bu noktada eş seçiminde iman bakımından uyumlu biriyle evlenmemiş bir kişinin çocuğuna iman değeri kazandırabilmek için bir sonraki adım olan *isim verme, dua, öğüt, rol model olma* gibi yöntemlerle eğitime devam edebileceğine değinmekte fayda vardır. Nitekim Allah Teala istediği takdirde iman bakımından uyumsuz ailelerde de iman değerine sahip bireylerin yetiştirebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kur'an'da yer verilen ve dikkatleri üzerine çeken başlıklardan biri de **isim** konusudur. Bu konuda, Hz. Zekeriya'ya (a.s.) ilerleyen yaşında mucizevi olarak bahşedilen oğlu Hz. Yahya'nın (a.s) isimlendirilmesiyle ilgili ayeti kerimelerde dikkat çeken noktalar bulunmaktadır. Hz. Zekeriya'nın (a.s.) kendisinden sonra soyunun ve ilmi faaliyetlerin devamı için Allah Teala' dan (c.c.) salih bir evlat istediği Kur'an'da zikredilmektedir.⁴⁵ Bu ayetlerde, Allah Teala (c.c.) peygamberine, Yahya isminde bir çocuk bahşettiğini ve daha önce bu ismi kimsenin taşımadığını bildirmektedir.⁴⁶ Çeşitli ayetlerde de Hz. Yahya'nın vasıflarını sıralamaktadır.⁴⁷ Ayeti kerimelerde isim ve karakter üzerinde durulmasının, çocuğa isim verilmesi konusuna önem verildiğine dair bir işaret olduğu söylenebilir.

Hz. Peygamberin (s.a.v.) de isim konusunda hassas davrandığı görülmektedir. O, çocuklara güzel isimler verilmesi gerektiğini söyleyerek; peygamber isimlerinden koyulmasını tavsiye etmektedir.⁴⁸ Başka bir hadisi şerifte, Allah Teala'nın en sevdiği isimlerin, "Abdullah ve Abdurrahman" gibi adlar olduğunu bildirilmektedir.⁴⁹ Nitekim tavsiyesini bizzat kendi de yapan Hz. Peygamberin (s.a.v.), oğullarına Abdullah ve İbrahim isimlerini verdiği bilinmektedir.⁵⁰ Ayrıca anlam bakımından uygun bulmadığı

⁴⁴ Kasas, 28/56: "Kuşkusuz sen istediğini hidayete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidayete erdirir ve hidayete erecek olanları en iyi O bilir."

⁴⁵ Âl-i İmran, 3/38; Meryem, 19/2-6.

⁴⁶ Meryem, 19/7.

⁴⁷ Âl-i İmran, 3/39; Meryem, 19/12-15; Enbiyâ, 21/89.

⁴⁸ Buhari, "Edeb", 109; Ebu Davud, "Edeb", 61.

⁴⁹ Ebu Davud, "Edeb", 61; Tirmizi, "Edeb", 64: "İbn Ömer (r.a.)'den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allah'a isimlerin en sevimli olanı: Abdullah ve Abdurrahman'dır."

⁵⁰ Sevgi Tütün, *Kur'an'da Peygamber Aileleri*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012, ss. 226-228.

isimleri değiştirdiğine dair örnekler bulunmaktadır.⁵¹ Günümüzde de çocuğa verilen ismin karakteri üzerinde etkili olduğu dile getirilmektedir.⁵² İman eğitimi noktasında, bir diğer adımı teşkil edecek küçük görülen bu ayrıntı oldukça önemli gözükmemektedir. Bu uygulamalardan hareketle çocuğa anlamca güzel isim verilmesinin önemli olduğu sonucuna varılabilir.

Kur'an'da üzerinde çokça durulan ve tavsiye edilen konulardan birisi de **dua** etmektir. Nitekim Allah Teala (c.c.): "*De ki: (Ey insanlar!) "Kulluğunuz ve niyazınız olmasa Allah size ne diye değer versin!..."*"⁵³ diyerek duanın önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca Hz. Yunus'un (a.s.) balığın karnından⁵⁴ ve Hz. Eyüb'ün (a.s.) müzmin hastalıđından⁵⁵ duası sayesinde kurtulması Kur'an'da bahsi geöen kıssalardandır. Allah Teala (c.c.), Kur'an'da nice peygamberinin duasına yer vermektedir. Bunlardan biri de namazların son oturuşunda okunan Hz. İbrahim'in dualarıdır.⁵⁶

Hz. İbrahim (a.s.) ve ailesinin, Tevhid⁵⁷ inancı dendiğinde Kur'an'da misal verilenlerin başında geldikleri söylenebilir. Hz. İbrahim'in (a.s.) hayatına bakıldığında ömrünün iman mücadelesiyle geötiğini söylemek yanlış olmayacaktır.⁵⁸ Kur'an'da geötiği üzere put yapan ve bunlara tapan bir babadan dünyaya gelmiştir.⁵⁹ Ayrıca devrin Kralı Nemrut ile bir inanö mücâhedesini vermiştir.⁶⁰ Hz. İbrahim'in doğumundan

⁵¹ Müslim, "Adab", 2-3; Ebu Davud, "Edeb", 61-62; Tirmizi, "Edeb", 65-66: "*İbn Ömer (r.a.)'den rivâyete göre, Peygamber (s.a.v.), "Asiye" (Allah'a isyan eden) kadın ismini "Cemile" (güzel) olarak değiştirdi.*"

⁵² Kezban Aslan Yılmaz, "İsminiz kişiliğinizi oluşturuyor", *Posta*, (07.01.2014), <https://www.nevzattarhan.com/isminiz-kisiliginizi-olusturuyor.html>.(08.01.2019)

⁵³ Furkan, 25/77.

⁵⁴ Enbiya, 21/87-88: "*Zünnün'u da (Yünus) zikret! Hani öfkeli bir halde geöip gitmiş, bizim kudretimizin kendisine yetmeyeceğini zannetmişti. Sonunda karanlıklar içinde, "Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!" diyerek yalvardı. Bunun üzerine duasını kabul ettik ve onu sıkıntıdan kurtardık. İşte biz iman etmiş olanları böyle kurtarız.*"

⁵⁵ Enbiya, 21/83-84: "*Eyyüb'ü de an! Hani rabbine, "Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün" diye niyaz etmişti. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için anılacak bir örnek olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik; ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik.*"

⁵⁶ Bakara, 2/201: "*İnsanlardan öyleleri de vardır ki, "Ey rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver; bizi cehennem azabından koru" derler.*"; İbrahim, 14/41: "*Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla!*"

⁵⁷ Âl-i İmran, 3/67.

⁵⁸ Enam, 6/75-84; Enbiya, 21/51-73; Şuara, 26/69-82; Saffat, 37/85-99.

⁵⁹ Enam, 6/74.

⁶⁰ Bakara, 2/258.

ölümüne kadar her tavrı ve hareketinin iman eğitimine misal teşkil ettiği söylenebilir. Onun inanç öğretiminde en dikkat çeken yönü **dua** olarak gözükmektedir. Zira o hem iman etmeyen babasının hidayeti için hem kendi için hem de nesli için Allah'a sürekli niyazda bulunmuştur.⁶¹ Bu durum Hz. İbrahim'in bir peygamber bile olsa Allah Teala dilemediği sürece hiç kimsenin hidayet bulamayacağını farkında olduğunu gösteren bir hikmet ve öğüt barındırmaktadır. Bu hikmet ve öğüt tüm Müslümanlar için bir teselli mahiyetinde de kabul edilebilir. Zira anne ve babalar her türlü çabayı gösterebilirler de evlatları iman etmeyebilirler. Nitekim Hz. Nuh da bir peygamber olmasına rağmen oğlu iman etmemiştir. Kur'an'da Hz. Nuh son bir çaba olarak oğlunun tufanda helak oluşunu engelleyebilmek adına Allah Teala'ya "oğlum da benim ailemdendir" vurgusu yaparak niyazda bulunmuştur.⁶² Sonrasında duası sebebiyle ilahi ikaza muhatap olan Hz. Nuh, bir babanın çocuğunun imanı ve kurtuluşu için son çarpınışlarını gözler önüne sermektedir.⁶³ Bu ayeti kerimede Allah Teala'nın "O senin ailenden değildir" şeklinde bir ikazda bulunması kan bağından çok din bağına Allah katındaki değerini ve **İslam ailesine** yapılan vurguyu göstermektedir. Ayrıca bu durumun hidayet ve kurtuluş için hiçbir zaman umut kesmeden duaya devam edilmesi gerektiğini ortaya koyduğu söylenebilir. Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'in de babasıyla birlikte soyu için ettiği dua, iman eğitiminde duanın kullanımına bir başka örnek olarak kabul edilebilir.⁶⁴ Kur'an'da duanın aile fertleri üzerindeki etkisi yukarıda geçmekte olan misallerde de yer aldığı üzere görülmektedir.⁶⁵ Tüm bunlar iman eğitiminde Allah Teala'ya tevekkül ve duanın önemine bir işaret olarak kabul edilebilir.

Hz. Peygamberin (s.a.v.) hayatında da dua örneklerine çokça rastlanmaktadır. Zira o, çocuklara hem dua eder hem de dua etmeyi öğretirdi. Hz. Peygamberin (s.a.v.)

⁶¹ İbrahim, 14/35-41; Şuara, 26/83-89; Saffat, 37/100.

⁶² Hud, 11/45: "Nûh rabbine şöyle seslendi: "Ey rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vaadin elbette haktır. Sen hâkimlerin en âdilisin" dedi."

⁶³ Hud, 11/46: "Allah buyurdu ki: "Ey Nûh! O senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı iyi olmayan bir iştir. Sakın hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi benden isteme! Ben cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum."

⁶⁴ Bakara, 2/127-129: "İbrâhim İsmâil' le birlikte Kâbe'nin temellerini yükseltiyordu: "Ey rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen iştensin, bilensin. Ey rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Şüphesiz tevbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin. Soyumuz içinden, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi çıkar rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi."

⁶⁵ Döndüren, a.g.e., ss. 47-48.

çocuklara dua etmesine örnek olarak, Usame b. Zeyd'den (r.a.) rivayetle aktarılan hadis zikredilebilir: “*Rasûlullah (s.a.v.) beni alır, dizi üzerine oturturdu, Hasan' ı da öbür dizine oturturdu. Sonra bizi göğsüne basar, sonra da:*

-"Allah'ım, bu ikisine rahmet (ve saadet) ihsan eyle! Çünkü ben bunlara rahmet (hayır ve saadet) diliyorum!" derdi.”⁶⁶

Ayrıca Hz. Peygamberin (s.a.v.) eğitim anlayışı üzerine yapılan birçok çalışmada, konuşmaya başladığında çocuklara; Kelime-i Tevhid, İsra Suresi 111. ayeti ve çeşitli duaları ezberlettiğine dikkat çekilmektedir.⁶⁷

Kur'an'ın iman eğitiminde öne çıkardığı yöntemlerden birinin de **öğüt vermek** olduğu söylenebilir. Yüce Allah (c.c.) birçok ayette, Kur'an'ın bizatihi öğüt olduğunu bildirmektedir.⁶⁸ Örnek olarak: “*Bu (Kur'an) ise bütün âlemlere kesinlikle bir öğüt ve uyarıdır.*”⁶⁹ ayeti gösterilebilir. Nitekim peygamberler de kavimlerine öğüt vermişlerdir.⁷⁰ Öğüt vermenin bir üst başlığı olarak **kıssa** metoduna⁷¹ da değinmek gerekir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de geçmiş ümmetlerin ve peygamberlerin kıssalarına sıklıkla rastlanmaktadır. Böylelikle öğüt ve kıssa metotlarıyla tüm insanlığa iman eğitimi yapıldığı söylenebilir.

Öğüt vermek dendiğinde akla gelen örnek şahsiyetlerin başında Hz. Lokman'ın (a.s.) geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Hz. Lokman'ın oğluna öğütü,⁷² eğitim açısından incelenebilecek modellemelerden bir diğeri olarak değerlendirilebilir. Verdiği öğütlerle ve kişiliğiyle öne çıkan bu veli zatın adı yer aldığı sureye verilmiştir. Onun, kullanmış olduğu “oğulcuğum” ifadesi ve konuşma şekliyle de eğitim yaparken yumuşak dilli, tatlı sözlü, merhamet ve sevgi dolu olunması gerektiğinin bir göstergesi sayılabilir. Ayrıca Hz. Lokman'ın (a.s.), “Allah'a şirk koşma” ve “Namazını kıl” ifadelerinin açık ve net olduğu görülmektedir. Çocuğa ne yapması gerektiğinin ve neyi yapmaması gerektiğinin açıkça söylenmiş olması henüz davranışlarına karar veremeyen

⁶⁶ Buhari, “Edeb”, 22.

⁶⁷ Adem Akıncı, *Hz. Muhammed(s.a.v.)'in Eğitim Anlayışı*, ed. Ramazan Kağncı, 2. b., Ankara: Kültür Yayınları, 2011, ss. 77-85.; Sağlam, *İslam ve Batı Eğitiminde Okul Öncesi Eğitimi*, s. 45.

⁶⁸ Zuhruf, 43/44; Müzzemmil, 73/19; Abese, 80/11.

⁶⁹ Sad, 38/87.

⁷⁰ A'raf, 7/21,79.

⁷¹ Şanver, a.yer.

⁷² Lokman, 31/16-19.

çocuk için yol gösterici olacaktır. Ayetin akabinde “Muhakkak ki şirk büyük bir zulümdür.” diyerek açıklamada bulunması eğitimsel bir incelik niteliğindedir. Böylece çocuk neyi neden yapması gerektiğinin de bilincinde olacaktır. Buna ek olarak, istenen şeylerin İslam dinindeki önem sırasına göre verilmesi önemli bir ayrıntı kabul edilebilir.⁷³

Hiz. İbrahim’in ve Hiz. Yakub’un (a.s.) oğullarına hitaben gelecek nesillere vasiyette bulunması⁷⁴ öğüt vermeye örnek kabul edilebilir. Bu vasiyet Kur’an’da: “İbrâhim de bu dini oğullarına vasiyet etti, Ya kûb da. “Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti; öyleyse yalnız O’na teslim olmuş müminler olarak can verin!”⁷⁵ ayetinde yer almaktadır.

Hiz. Peygamberin (s.a.v.) de ümmetinden gerek çocuklara⁷⁶ gerek yetişkinlere⁷⁷ öğütler vermesi örnek olarak gösterilebilir. Vefatından kısa bir süre önce veda hutbesinden bütün insanlığa seslenişi hatta bütün hadisleri bu kapsamda değerlendirilebilir.

İmanın tanımında da yer verildiği üzere, bu kavramın kişiye yansımalarından biri de ibadettir. Yüce Allah (c.c.) ibadet eğitimini, aile reislerine verdiği ikazla vurgulamaktadır. Bir ayette: “Aile fertlerine namazı emret, kendin de bunda kararlı ol...”⁷⁸ diyerek bu görevi babaya yüklemektedir. Ayrıca ayette bizzat kendisinin de bu konuda model olmasını istemektedir. O halde, Kur’an’dan hareketle iman değeri kazandırma sürecinde bir diğer metodun **ibadet eğitimi vermek** ve **rol-model olmak** olduğu söylenebilir. Nitekim bu iki metodun model ailelere yansımaları bulunmaktadır.

Hiz. Adem’in evlatlarını eğitirken bizzat onları ibadete yönlendirmesi, uygulamalı öğretime bir örnek olarak kabul edilebilir. İmanlarını ibadetle ortaya dökme yolunda onlardan Allah için kurban kesmelerini istemeleri inançlarını sınama ve sağlamlaştırma eğitimi sayılabilir.⁷⁹ Hiz. İbrahim’in (a.s.) iman öğretiminde namaza önem vermesi ve ehli

⁷³ Çelik, a.g.e., ss. 247-252.

⁷⁴ Bakara, 2/132.

⁷⁵ Bakara, 2/132.

⁷⁶ Ebu Davud, “Edeb”, 1; İbni Mace, “Mukaddime”, 7; Tirmizi, “İlim”, 16; Müslim, “Fedail”, 54.

⁷⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 27; Müslim, “İman”, 17; Tirmizi, “Edeb”, 1.

⁷⁸ Taha, 20/132.

⁷⁹ Maide, 5/27.

için bu hususta dua etmesi bir diğer önemli noktadır.⁸⁰ Allah Teala'nın emirlerine karşı itaatkar tutumu, ailesini bu doğrultuda yönlendirmesi de zikredilmelidir.⁸¹ Bu tutum da rol-model olmasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Oğlu Hz. İsmail'in kendi ailesine namazı ve zekatı emredişi bir başka örnek olarak ortaya çıkmaktadır.⁸² Hz. Muhammed'in (s.a.v) yedi yaşına gelen çocuğa namazın öğretilmesini öğütlemesi de ibadet eğitimiyle ilgili bir misal olarak kabul edilebilir.⁸³ Buna ek olarak Hz. Peygamberin (s.a.v.) ibadet eğitimine yönelik çeşitli uygulamaları bulunmaktadır.⁸⁴ Neticede Allah Teala (c.c.) tarafından görevlendirilen bütün peygamberlerin ve salih kulların bizzat yaşayışlarıyla iman eğitimi yaptıklarını söylemek yerinde olacaktır.

3.2. İFFET VE EĞİTİMİ

İffet, “haram olan söz ve davranışlardan sakınmak, uzak durmak”⁸⁵ ve “şehvevi hisleri dini emirlerin çerçevesinde muhafaza etme hali”⁸⁶ şeklinde tanımlanabilir. Bu kavram insanın yeme-içme, cinsellik gibi her türlü arzu ve isteklerinde itidalli olması ve bunları kontrol altında tutması demektir.⁸⁷ İffetli kişi el, ayak ve tüm azalarını Allah Teala'nın haram kıldığı her türlü çirkinlik ve zarardan korumuş olmaktadır.⁸⁸ Aynı zamanda iffet, *namusluluk ve doğruluk* ile eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır.⁸⁹

Edep üzerine çalışmalarıyla da tanınan Mâverdi, iffeti hayâ (utanma) duygusuyla birlikte ele almaktadır. Ve utanmanın üç şeyden kaynaklandığını söylemektedir. Bunlar:

⁸⁰ İbrahim, 14/40.

⁸¹ Bakara, 2/131; İbrahim, 14/37; Saffat, 37/102-106.

⁸² Meryem, 19/54-55.

⁸³ Ebu Davud, “Salat”, 26; Darimi, “Salat”, 141; Tirmizi, “Salat”, 299: “Yedi yaşına geldiklerinde çocuklarınıza namazı öğretin...”

⁸⁴ İsmail Sağlam, “Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar”, *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2 (2002), ss. 167-190.

⁸⁵ Mustafa Çağrıncı, “İffet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 22, ss. 506-507.

⁸⁶ Zübeyr Tekkeşin, “İffet”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1991, C. 3, s. 92.

⁸⁷ Çağrıncı, a.yer.

⁸⁸ Tekkeşin, “İffet”, a.yer.

⁸⁹ Remzi Öncül, “İffet”, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000, s. 593.

1. Allah'tan (c.c.) utanmak: Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarına uymakla olur.
2. İnsanlardan utanmak: İnsanlara eziyet etmemekle olur.
3. Kendi nefsinden utanmak: İffet sahibi olup, kendini muhafaza etmekle olur.⁹⁰

Klasik dönem eserlerine bakıldığında erdemlerin dört temel fazilette toplandığı görülmektedir. Bunlar; *hikmet, iffet, yiğitlik ve adalettir*. Diğer değerler ise temel kabul edilen bu dört faziletin alt başlıkları olarak değerlendirilir.⁹¹ Araştırmanın ilk bölümünde değerlerin sınıflandırılmasına genişçe yer verildiğinden burada ilgili konu başlığı olan iffet değeri incelenecektir. İbn Miskeveyh'e göre, iffet değerinin bir kişide tam anlamıyla olabilmesi için on iki ahlaki özelliği taşıması gereklidir. Bunlar; utanma, sükunet, sabır, cömertlik, hür olmak, kanaat, yumuşak huyluluk, düzenlilik, iyi hal, barışseverlik, ağırbaşlılık, kötülüklerden sakınmadır.⁹² Nâsiruddîn Tûsî de, iffet değerinin on iki alt başlıktan oluştuğunu söyler. Bunları; haya, yumuşak başlılık, güzel gidişat, kendisiyle barışık olma, dinginlik, sabır, kanaat, ağırbaşlılık, sakınma, düzenlilik, hürriyet ve cömertlik olarak sıralar.⁹³ Tüm bunlardan hareketle müelliflerin yaşadığı dönemlerde, bir kişinin iffetli olarak addedilebilmesi için; hayâ, sükunet, yumuşak huyluluk gibi bir çok değere sahip olması gerektiği söylenebilir.

Klasik dönem eserlerinde iffet değerine ilişkin dikkati celbeden durumlardan biri haya/utanma duygusuna ilişkin müelliflerin yapmış oldukları tespitlerdir. Sırasıyla İbn Miskeveyh, Tûsî ve Kınalızade'de tespit edilen ve vurgulanan bu durum araştırma için de ışık tutmaktadır. Bu üç müellifin eserlerinde, çocuk terbiyesi üzerine görüşlerinin yer aldığı bölümlerde haya duygusuna yapmış oldukları vurgu dikkat çekicidir. Her biri hayanın çocukta kendiliğinden ortaya çıkan ilk iradi güç olduğunu söylerler. Ayrıca bu iradi gücün çocukta gözlemlenebileceğini belirtirler. Çocuğun taşkınlık yapmaması, başını öne eğmesi, çirkin şeylerden uzak durarak ar etmesi onun hayasının ve asilliğinin birer yansımasıdır. Bu durum gözlemlendiğinde çocuğun eğitimi daha da ciddiye kazanmış demektir. Zira hayâ tüm değerlerin kazanılması için

⁹⁰ el-Maverdi, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, ss. 347-354; el-Maverdi, *Yüce Hedefler Kitabı*, ss. 483-490.

⁹¹ Oktay, *Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alai*, ss. 172-188; Tusi, *a.g.e.*, ss. 93-97; Miskeveyh, *a.g.e.*, ss. 34-46.

⁹² Miskeveyh, *a.g.e.*, ss. 36-37.

⁹³ Tûsî, *a.g.e.*, ss. 94-95.

gerekli olan temel değerdir. Bu sebeple haya duygusu oluşmaya başlayan çocuk başı boş bırakılmamalıdır. Müellifler bu hususta da belli başlı önerilerde bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; edepsiz kişilerden uzak tutmak, iyiyi överek telkin etmek, kötüyü yerip kınamak, sünneti ve dini vecibeleri öğretmek şeklinde sıralanabilir.⁹⁴ Anlaşılacağı üzere utanma duygusu çocukta kendiliğinden oluşan bir duygu olup birçok erdemin temelini oluşturmaktadır. Çocuklarda var olan bu duygunun sağlıklı bir şekilde yönlendirilerek geliştirilmesi ebeveynlere düşen önemli vazifelerden biridir. Çünkü yanlış şekilde oluşan utanç duygusu değerlere temel olmak bir yana dursun kişilik bozukluğuna kadar götüren psikolojik problemlere sebep olabilmektedir.

Günümüz çalışmalarına bakıldığında da iffetin; hayâ ve namusla birlikte ele alındığı görülür. Utanma duygusunun insanlık tarihinin en eski ve köklü duygusu olduğu belirtilir. Klasik dönem eserleriyle paralel olarak, bu duygunun çocuğun deneyimleriyle kendiliğinden oluşan bir duygu olduğuna yer verilir. Bu değer kişinin cinsel hayatını düzenlemesi ve psikolojisi üzerindeki olumlu etkilerine dikkat çekilir.⁹⁵ Ayrıca sağlıklı utanma duygusunun öneminin vurgulandığına da rastlanır. Sağlıksız bir şekilde oluşan utanç duygusunun yani aşağılık kompleksi ve eziklik hissini zararlarına değinilir. Hatta sağlıksız bir şekilde oluşan utancın; kişiyi zehirleyen ve bütün hayatını olumsuz etkileyen, nesilden nesile aktarılan bulaşıcı psikolojik bir hastalık olduğu sonucuna varılır. Buna karşın, sağlıklı utanma duygusunun kişiye; sınırlarını bilme, alçakgönüllülük ve hoşgörü değerleri gibi birçok erdemi kazandıracığı vurgulanmaktadır.⁹⁶ Sağlıklı utanma duygusunun çocuğun ahlak gelişimi için temel olduğunu söylemek ve birçok değer bu duyguya binaen oluştuğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında da iffet değerinin hayâ ve namusla bağlantılı olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Kuran'da iffet değeri, zinadan yani evlilik dışı ilişkilerden kaçınmayla alakalı olarak ele alınmaktadır.⁹⁷ Araştırmanın konusu bağlamında iffetle ilgili ayetleri incelemenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Miskeveyh, *a.g.e.*; Tûsî, *a.g.e.*; Oktay, *Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alai*.

⁹⁵ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitim Ailede, Okulda, Toplumda*, ss. 125-130.

⁹⁶ Doğan Cüceloğlu, *İçimizdeki Çocuk*, 50. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015, ss. 86-104.

⁹⁷ Kiraz, *a.g.e.*, ss. 274-279.

Allah Teala (c.c.) mümin erkeklerin ve kadınların iffetlerini muhafaza etmesini emreder. Bunun için de gerek bakışlarını gerek ırz ve namuslarını haramdan korumalarını istemektedir.⁹⁸ Bu bağlamda bekarların evlendirilmesini, evlenmeye güç yetiremeyenlerin de sabrederek beklemelerini tavsiye etmektedir.⁹⁹ Nitekim Allah Teala (c.c.), müminlerin iffetli olduklarını ve İslam'ın sınırlarını koruduklarını vurgulamaktadır.¹⁰⁰

Kur'an'da iffetli davranışlarıyla model olarak gösterilen örnek şahsiyetler ve iffetle bağlantılı bazı öğütler bulunmaktadır. Bu konuda, iffetli yaşantılarıyla Hz. Meryem'in (a.s.)¹⁰¹ ve Hz. Yusuf'un (a.s.)¹⁰² hayatlarının öne çıktığı söylenebilir. Bu iki örnek şahsiyetin dışında Hz. Zekeriya'nın (a.s.) oğlu Hz. Yahya'nın (a.s.) da özelliklerinden birinin iffet olduğu zikredilmektedir.¹⁰³ Bir diğer örnek de, Hz. Şuayb'ın (a.s.) kızlarından bahsedilen kıssadır.¹⁰⁴ Yüce Allah (c.c.), Hz. Şuayb'ın (a.s.) kızlarının iffetli tavırlarını: *"Bu esnada kızlardan biri utangaç bir eda ile yürüyerek yanına geldi..."*¹⁰⁵ ayetinde anlatmaktadır.¹⁰⁶ Kıssanın devamında da iffet değerleriyle bağdaştırılabilecek birçok davranış bulunmaktadır. Başka bir açıdan iffetle bağlantılı olarak *ifk hadisesi*¹⁰⁷ misal verilmektedir. Hz. Peygamberin (s.a.v.) hanımlarından Hz. Ayşe'nin (r.a.) iffetine atılan iftiranın anlatıldığı bu olay Müslümanlar için bir ders mahiyetindedir.

⁹⁸ Nur, 24/30-31: *"Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır. Allah onların bütün yaptıklarından haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Açıkta kalanlardan başka süslerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları, hizmetlerinde bulunan köleleri ve câriyeleri, cinsel arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!"*

⁹⁹ Nisa, 4/24-25; Nur, 24/32-33.

¹⁰⁰ Mü'minun, 23/5-7: *"İffetlerini korurlar. Sadece eşleriyle veya ellerinin altında olanlarla (câriyelerle) yetinirler, bundan dolayı da kınanacak değillerdir. Ama her kim bunun ötesine geçmek isterse işte haddi aşanlar onlardır."*

¹⁰¹ Maide, 5/75; Meryem, 19/20.

¹⁰² Yusuf, 12/35.

¹⁰³ Âl-i İmran, 3/39.

¹⁰⁴ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2014, C. 4, s. 223.

¹⁰⁵ Kasas, 28/25.

¹⁰⁶ Mehmet Emin Ay, "Kur'an'da Gençler ve Gençlik Değerleri", *Peygamberimiz ve Gençlik*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018, ss. 25-26.

¹⁰⁷ Nur, 24/11-26.

Kur'an'da iffet, dünya malı ve ona karşı duyulan istekle bağlantılı olarak da kullanılmaktadır. Bu hususta ihtiyaç sahibi bile olsa karşısındakinden bir şey istemeye imtina eden kişi örnek gösterilmektedir.¹⁰⁸ Ayrıca Yüce Allah (c.c.) yetim çocuğun malını muhafaza eden velisinin tutumunu da iffet kapsamında değerlendirmektedir.¹⁰⁹ Tüm bunlardan hareketle iffet değeriyle alakalı olarak Kur'an'da yer alan örnekler; aile, eğitim ve değerler bağlamında daha ayrıntılı incelenmeye çalışılacaktır.

Kur'an'da iffetiyle öne çıkan ve hayatıyla insanlığa örnek gösterilen peygamber hiç şüphesiz Hz. Yusuf (a.s.)'dir. Allah Teala'nın kıssalarının en güzeli olarak bizlere ilettiği Yusuf Suresi, bir bütün halinde Hz. Yusuf'un (a.s.) hayatını konu edinmektedir. Bu sure, Hz. Yusuf'un (a.s.) çocukluğundan yetişkinliğine kadar geçirmiş olduğu her safhayı ve olayı kesitler halinde barındırmaktadır. Araştırma bağlamında surenin iffet değeriyle alakalı ayetlerini incelemek doğru olacaktır. Hz. Yusuf'un (a.s.) iffetinin öne çıktığı kısım, kendisini evlatlık olarak almış olan Mısır Azizi'nin hanımıyla arasında geçen olaylarda göze çarpmaktadır. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: *"Evinde bulunduğu kadın, onunla ilişkiye girmek istedi. Kapıları iyice kapattı ve "haydi gel!" dedi. O da "Hâşâ, Allah'a sığınırım! Zira kocan benim velî nimetimdir, bana iyilik edip evini açtı. Gerçek şu ki zalimler iflah olmaz!" dedi.*"¹¹⁰ Ayeti kerimede görüldüğü üzere çirkin bir teklif karşısında Hz. Yusuf (a.s.) duruşunu korumuş ve iffetini muhafaza etmiştir. Surenin devamında bahsi geçen olayın tamamı Hz. Yusuf'un (a.s.) iffetini teyit edici bir şekilde gerçekleşmektedir.¹¹¹ Hz.

¹⁰⁸ Bakara, 2/273.

¹⁰⁹ Nisa, 4/6.

¹¹⁰ Yusuf, 12/23.

¹¹¹ Yusuf, 12/25-33: *"İkisi de kapıya doğru koşular. Kadın onun gömleğini arkadan yakalayıp yırttı. Kapının yanında kocası ile karşılaştılar. Kadın kocasına dedi ki: "Senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir? Yusuf, "Asıl kendisi benimle ilişkiye girmek istedi" dedi. Kadının akrabasından biri şöyle bilirkişilik yaptı: "Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir; bu ise yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir; bu doğru söyleyenlerdendir. Aziz, Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce dedi ki: "Anlaşıyor ki bu iş, siz kadınların tuzağıdır. Sizin tuzağınız gerçekten yamandır. Yusuf! Sen bunu olmamış say! Hanım! Sen de günahının affını dile; çünkü sen günahkârlardan oldun! Şehirdeki bazı kadınlar, "Aziz'in karısı, hizmetindeki genç ile beraber olmak istiyormuş; (Yusuf'un) sevdası kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapkınlık içinde görüyoruz" dediler. Aziz'in karısı, kadınların dedikodularını duyunca onlara davetçi gönderdi; yaslanmaları için yastıklar hazırladı ve onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyvelerini soyarken Yusuf'a), "karşılarna çık!" dedi. Kadınlar Yusuf'u görünce güzelliği karşısında şaşırıp kaldılar. Bu yüzden ellerini kestiler ve "Hâşâ rabbimiz! Bu bir beşer değil, bu ancak değerli bir melektir!" dediler. Kadın dedi ki: "İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onunla beraber*

Yusuf'un (a.s.) sergilemiş olduğu bu iffetli tavırda Allah Teala tarafından seçilmiş bir peygamber oluşunun aynı zamanda babasının yanında almış olduğu nebevi terbiyenin etkileri gözlemlenmektedir. Araştırmanın önceki bölümlerinde de yer alan ailenin çocuk eğitimi üzerindeki etkisi bu kıssada da karşımıza çıkmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de iffetin hanımlar açısından ele alınışı, Hz. Meryem'in (r.a.) hayatında ve örnek şahsiyetinde ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere O, seçilmiş ve alemler üzerine üstün kılınmış bir soydan gelmektedir.¹¹² Bunun yanında, Allah Teala, Hz. Meryem'i (r.a.) seçerek bütün kadınlara üstün kıldığını ve onun tertemiz yaparak koruduğunu bildirir.¹¹³ Nitekim Hz. Meryem'in (r.a.) iffetli oluşunun ayeti kerimlerde direk zikredildiği de görülmektedir.¹¹⁴ Bu konuda: "*İmrân kızı Meryem'i de (misal vermiştir): O iffetini çok iyi korumuştur, biz de ona ruhumuzdan üfledik; o, rabbinin sözlerini ve kitaplarını hep tasdik etti ve o içtenlikle itaat edenlerdendi.*"¹¹⁵ ayeti örnek olarak verilebilir. Hz. Meryem'in (r.a.) iffetini ortaya koyan davranışlarından biri de kendisine haber getiren Cebrail'e (a.s.) karşı takındığı tavidir. Meryem Suresinde geçmekte olan bu olayda, genç bir erkek suretinde gelen meleğe karşı Hz. Meryem (r.a.), Allah Teala'ya sığındığını söyleyerek kendisini sakınmıştır. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) kendisine bir oğul getirmekle görevlendirildiğini söyleyerek Hz. Meryem'i teskin eder. Fakat bu haber karşısında sebepler dairesinde bunun olamayacağını söyleyen Hz. Meryem (r.a.), kendi iffetine de vurgu yaparak cevap verir.¹¹⁶ Tüm bunlardan hareketle Hz. Meryem'in tavır, davranış ve tüm yaşantısıyla

olmak istedim. Fakat o, iffetini korudu. Andolsun, eğer kendisine emredeceğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır! Yûsuf, "Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların bana kurdukları tuzağı boşa çıkarmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum!" dedi."

¹¹² Âl-i İmran, 3/33-34: "*Allah, birbirinden gelme nesiller olarak Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçip âlemlere (bütün yaratılmışlara) üstün kıldı. Allah işiten ve bilendir.*"

¹¹³ Âl-i İmran, 3/42: "*Melekler şöyle demişti: "Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz kıldı ve seni alemlerdeki kadınlara üstün eyledi."*

¹¹⁴ Enbiya, 21/91: "*İffetini korumuş olan kadını da an! Ona ruhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için bir işaret kıldık.*"

¹¹⁵ Tahrim, 66/12.

¹¹⁶ Meryem, 19/16-21: "*Kitapta Meryem'i de okuyup an. Hani o, evinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti. Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, ona ruhumuzu gönderdik; ruh ona tam bir insan şeklinde göründü. Meryem, "Ben, senden, çok esirgeyici olan rahmâna sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma)" dedi. Melek, "Ben ancak sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak için rabbim tarafından gönderilmiş bir elçiyim" dedi. Meryem, "Ben iffetsiz olmadığım ve bana bir erkek eli bile değmediği halde nasıl çocuğum olur?" dedi. Melek cevap*

Müslümanlar için güzide bir örnek hanım olduğu söylenebilir. Hz. Meryem'in (r.a.) iffet abidesi oluşunda, Allah Teala tarafından seçilmiş olması ve Hz. Zekeriya (a.s.) himayesinde¹¹⁷ nebevi bir eğitimden geçmiş olmasının etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Küçük yaşta alınan eğitimin ve çocuğun rol model aldığı şahsiyetin etkileri bu kıssada karşımıza çıkmaktadır.

Hanımların iffetinin yer aldığı bir diğer kıssa da, Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Şuayb'ın (a.s.) kızlarının yaşamış oldukları olaylardır. Kasas Suresinde yer alan ve **Hz. Şuayb'ın (a.s.)** kızlarının da anlatıldığı kıssanın, iffet değeri bağlamında birçok davranışı barındırdığı söylenebilir. Kıssada öncelikle yaşadığı olumsuz olaylar sonrası Hz. Musa'nın (a.s.) yeni bir yol arayışından bahsedilmektedir.¹¹⁸ Bu yolculuk sonunda Hz. Musa Medyen şehrine varır. Akabinde karşılaştıkları Kur'an'da: "*Medyen suyuna vardığında orada hayvanlarını sulayan bir grup insanla karşılaştı. Onların biraz ötesinde de (hayvanlarının suya gelmesini) engelleyen iki kadın gördü. Onlara, "meseleniz nedir?" diye sordu. "Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (hayvanlarımızı) sulayamayız; babamız da çok yaşlıdır" dediler.*"¹¹⁹ şeklinde anlatılmaktadır. Bu ayette peygamber terbiyesinden geçmiş olan iki hanımın kendilerine hak tanımayan bir gurup erkek karşısında takındıkları tavır ortaya çıkmaktadır. Babaları yaşlı olduğu için evlerinin geçimini üstlenen bu iki genç kız karşılaştıkları olumsuz durum karşısında duruşlarını korumaktadırlar. Ayrıca erkeklerle münakaşaya girmek yerine kenarda beklemeyi tercih etmektedirler. Buradan hareketle bayanların rızık kazanmak için çalışabilecekleri sonucuna varılabilir. Fakat bunu yaparken iffetlerini ve duruşlarını muhafaza etmeye dikkat etmelidirler. Ayetin devamında Hz. Musa, Hz. Şuayb'ın kızları için koyunlarını sulamıştır.¹²⁰ İlk defa gördükleri bu gencin yapmış olduğu iyiliğin karşılığını ödemek isteyen kızlar fikirlerini babalarına arz ederler. Hz. Şuayb (a.s.) kızlarını dinledikten sonra bu genci tanımak ve ona iş teklifinde bulunmak için yanına

verdi: "Orası öyle; ancak rabbin buyurdu ki: O bana kolaydır. Biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, kararlaştırılmış bir iştir."

¹¹⁷ Âl-i İmran, 3/37: "*Bunun üzerine rabbi ona hüsnükabul gösterdi ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriyâ'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyâ onun bulunduğu yere, mâbeddeki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur ve "Ey Meryem! Bu sana nereden?" diye sorar, o da "Allah tarafından" cevabını verirdi. Kuşkusuz Allah dilediğine sayısız rızık verir.*"

¹¹⁸ Kasas, 28/15-22.

¹¹⁹ Kasas, 28/23.

¹²⁰ Kasas, 28/24.

çağırtır. Hz. Musa'yı dinleyen ve onun karakterini çözümleyen Hz. Şuayb kızlarının tepisinin doğru olduğunu anlar. Akabinde Hz. Musa'ya hem iş hem de kızları ile izdivaç teklifinde bulunur. Teklifi kabul eden Hz. Musa Allah Teala'nın vermiş olduğu bu fırsatı değerlendirerek peygamberliği için de faydalı olacak bir süreç yaşamaya başlar.¹²¹ Bu kıssada genç kızlar için iffet değeri bağlamında birçok örnek davranış göze çarpmaktadır.¹²² Bunlardan bazıları; rızık temin ederken takındıkları vakarlı tavır, karşı cinsle gereksiz münakaşadan kaçınma, yabancı bir erkekle konuşurken edep sınırlarını koruma ve fikirlerini beyan ederken hayâ sahibi olma şeklinde sıralanabilir.

Kur'an'da iffetle bağlantılı olarak incelenebilecek olan bir diğer örnek olay, *İfk hadisesidir*.¹²³ Bu hadisenin yer aldığı ayetler Müslümanlara birçok açılardan öğüt vermektedir.¹²⁴ Ayetlerde genel olarak, Hz. Peygamberin (s.a.v.) eşlerinden olan Hz. Ayşe'ye (r.a.) atılan iftiranın asılsız olduğunun anlatılmaktadır. Ayrıca iffet sahibi bir kadına atılan iftira karşısında Müslümanların takınması gereken tavırlar da ortaya konmaktadır. Ayetlerde Hz. Ayşe'nin (r.a.) adı geçmemekle beraber kastedilen kişinin o olduğu bilinmektedir.¹²⁵ İlk terbiyesini babası Hz. Ebubekir'in (r.a.) yanında alan Hz. Ayşe (r.a.), eğitimini Hz. Peygamberin (s.a.v.) yanında taçlandırmıştır. Böylesine iffetli ve nadide bir hanımın bile iftira ile karşılaşabileceği görülmektedir. Çok zor bir imtihan olan iftirayla itham edilen Hz. Ayşe (r.a.), duruşuyla edep ve hayâsını ortaya koymaya devam etmektedir. Tüm bunlar iffet eğitimi ve karşılaşılacak iftiralar karşısında neler yapılması gerektiğine dair işaretler barındırmaktadır.

Tüm bunlardan yola çıkarak iffet değerinin çocuğa kazandırılmasının ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yukarıda geçmekte olan çalışmalarda da

¹²¹ Kasas, 28/25-28: "Bu esnada kızlardan biri utangaç bir eda ile yürüyerek yanına geldi; "Bizim yerimize (hayvanlarımızı) sulamanın karşılığını ödemek üzere babam seni çağırıyor" dedi. Mûsâ, babalarının yanına gelip de ona başından geçenleri anlatınca, "Korkma, zalimler güruhundan kurtuldun" dedi. O iki kızdan biri, "Babacığım, onu ücretle tut. Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır" dedi. Baba, "Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızından birini seninle evlendirmek istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan bu da senin bileceğin bir şey; seni zorlamak istemem. İnşallah benim iyi kimselerden olduğumu göreceksin" dedi. Mûsâ, "Bu seninle benim aramdadır; bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bana haksızlık yok! Söylediklerimize Allah şahittir" diye cevap verdi."

¹²² Ay, "Kur'an'da Gençler ve Gençlik Değerleri", a.yer.

¹²³ Mustafa Fayda, "İfk Hadisesi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 22, ss. 507-509.

¹²⁴ Nur, 24/11-20.

¹²⁵ Fayda, a.yer.

aktarıldığı üzere iffet değerinin temeli kabul edilen *hayâ/utanma* duygusunun önemi ortaya çıkmaktadır. Kendiliğinden ortaya çıkan utanma duygusunun sağlıklı bir şekilde geliştirilerek çocuğa kazandırılması hem iffet değerinin oluşumu hem hayata tatbiki için gerekli gözükmektedir. Bu bağlamda ailelerin iffet değerinin eğitimi, yani çocuğa kazandırılması için *hayâ/utanma* duygusuna dikkat etmeleri gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

3.3.NİKAH AKDİ - SADAKAT VE EĞİTİMİ

Nikah, sözlükte “birleşme, bir araya getirme”; dini bir terim olarak ise “evlilik için yapılan sözleşme” anlamlarına gelmektedir. Evlenmeleri için mani bulunmayan bir kadın ve bir erkeğin şahitler huzurunda hayatlarını birleştirmesi olarak da tanımlanabilir. Hz. Adem’den bu yana var olagelen bu ahitleşme, meşru birlikteliğin bir teminatı niteliğinde değerlendirilmektedir. Nitekim İslam dini tarafından da desteklenmiş ve teşvik edilmiş bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁶

Bu başlık altında yer verilebilecek olan diğer bir kavram da en az nikah akdi kadar önem teşkil eden sadakat kavramıdır. Çeşitli kaynaklarda bağlılık¹²⁷ ve sıdk¹²⁸ kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Dini bir terim olarak da, Allah Teala için bir kimseye samimiyetle bağlanmak ve o kişinin iyiliğini istemek anlamına gelmektedir.¹²⁹ Bir başka deyişle nikah bağı kurulan kişiler arasındaki samimi bağlılığı ve aralarındaki sözleşmeye sadık kalmalarını ifade etmektedir. Kur’an’da ahlak ilkeleri incelendiğinde, ailevi değerler içinde eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları olduğu görülür. Bu sorumluluklar içerisinde birbirlerine karşı sadakat ve vefa içerisinde olmaları kaçınılmazdır.¹³⁰

¹²⁶ Fahrettin Atar, “Nikah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007, C. 33, ss. 112-117.

¹²⁷ Remzi Öncül, “Sadakat”, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000, s. 957.

¹²⁸ Mustafa Çağrı, “Sadakat(Sıdk)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C. 35, s. 387.

¹²⁹ Muhiddin Bağçeci, “Sadakat”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1992, C. 5, s. 311.

¹³⁰ Kiraz, *a.g.e.*, ss. 231-236.

Kur'an-ı Kerim, meşru olan evliliğin nikah akdi ile kurulması gerektiğini bildirir. Yani İslam dininde bir kadın ve erkeğin birlikte yaşayıp çocuk sahibi olmaları, *nikah akdi* ile birbirleriyle, toplum önünde ve hukuk karşısında anlaşmaları ile olmaktadır.¹³¹ Kişiler arasında yapılan bu akde sadık kalmak da en az bu akit kadar önem teşkil etmektedir. Bu akde riayet etmemek ve nikah akdi dışında yaşanan her türlü birliktelik zina olarak nitelendirilmektedir.¹³² Zina İslam dininde büyük günahlardandır.¹³³ Hem dünyada hem ahirette failleri ağır bedeller ödemektedirler.¹³⁴ Ayrıca Kur'an-ı Kerim' de birden fazla kadınla evlilik yapmak isteyen erkeğe adaleti tesis etmesi şartıyla dört hanıma kadar nikah hakkı verilmiş olması zinanın engellenmesi için bir adım olarak değerlendirilebilir.¹³⁵ Nitekim bu duruma meyli olan bir erkeği meşru yollarla kontrol altında tutarak kadınların haklarını gözetmesini sağlamak önemli bir durumdur. Zira nikah akdiyle doğan mehir hakkı ve akdin bozulmasıyla doğan haklar hanımların haklarının gözetilmesi için zaruri gerekliliklerdir.¹³⁶ Bu sayede ahlaki ve toplumsal düzenin koruma altına alındığı söylenebilir.

Kur'an'da nikah akdi ve sadakat kavramları bir çok kıssada yer almaktadır. İlk olarak ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Adem ve eşi Hz. Havva örnek gösterilebilir. Hz. Havva'nın Hz. Adem'in eşi olarak anılması, Allah Teala katında meşru bir birliktelikleri olduğunu ortaya koyar niteliktedir.¹³⁷ Hz. Lut ve Hz. Nuh'un inkar eden hanımlarından bahseden ayeti kerimelerde bu iki hanımın iki peygamberlerin nikahları altında oldukları söylenir.¹³⁸ Bu durum nikah akdinin Hz. Lut ve Hz. Nuh zamanlarında da var olduğunu göstermektedir. Bir başka örnek olarak, Hz. Musa kıssasında Hz.

¹³¹ Bakara, 2/235; Nisa, 4/ 3, 6, 22, 25, 127.

¹³² Nur, 24/30-31.

¹³³ İsrâ, 17/32.

¹³⁴ Nur, 24/2.

¹³⁵ Nisa, 4/3.

¹³⁶ Bakara, 2/ 230, 232, 235, 237; Nisa, 4/3, 6, 22, 25, 127.

¹³⁷ Tütün, *a.g.e.*, s. 98.

¹³⁸ Tahrim, 66/10: "*Allah, inkâr edenlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal vermektedir: Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhı altındaydılar ama kocalarının davasına hıyanet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allah'tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı ve kendilerine, "Haydi, diğer girenlerle birlikte girin bakalım ateşe!" dendi.*"

Şuayb ile arasında geçen anlaşmada nikah akdine rastlanmaktadır.¹³⁹ Nikah akdi ile bağlantılı olan ve en az onun kadar önem arz eden sadakat ve vefa değerleri de Kur'an kıssalarında yer almaktadır. Özellikle Yusuf Kıssasında yer alan öğretiler içerisinde sadakat ve vefa kavramları önemli bir yer tutmaktadır. Yusuf Kıssasında sadakat ve vefanın olumlu ve olumsuz birçok şekline rastlanmaktadır. Bunlar; Hz. Yusuf' un himayesinde çalıştığı efendisine olan sadakati, kendi ailesine olan vefa ve sadakati, Züleyha'nın eşine karşı sadakatsizliği olarak sıralanabilir.¹⁴⁰ Kur'an' da yer alan bu örneklerden yola çıkarak, geçmişten günümüze nikah akdinin iki kişi arasında yaşanan birliktelikler için olmazsa olmaz bir yere sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca kurulan aile kurumunun devam ettirilmesi için de sadakat ve vefanın çok önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Allah Teala'nın, Kur'an'da model aile örnekleriyle sadakat ve vefa temelli bir aile kurumu ile toplumsal düzen oluşturduğu sonucuna varılabilir.

Günümüzde evlilik dışı ilişkilerin, sadakatsizlik ve vefasızlığın toplumlarda iyice yaygınlaştığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak sosyal medya, televizyon ve internet gibi birçok bahane öne sürülmektedir. Ayrıca insanların dini ve ahlaki kültürden uzaklaşması, modernleşme başlığı altında haramların normalleşmesi gibi birçok sebep eklenebilir. Tüm bu sebeplerin bir sonucu olarak; evlilik dışı ilişkilerin, sadakatsizlik ve vefasızlığın yaygın olduğu bir toplumda değerlerin muhafazası problem olmaktadır. Tam bu noktada toplumun temel yapı taşı olan aile kurumuna önemli bir görev düşmektedir. Nitekim sadakat ve vefa değerlerinin aktarımı, ailede bu değerleri taşıyan ve yaşatan ebeveynlerle mümkündür. Gelecek nesillere evliliğin, sadakat ve vefanın önemini aktarmak, kime ve neye sadakat ve vefa göstermeleri gerektiğini öğretmek ebeveynlere düşmektedir.¹⁴¹

Sonuç olarak, ahlaki açıdan yaşanabilir bir toplum için aile kurumlarının nikah akdi ile kurulması zaruri gözükmektedir. Bunun bir değer olarak kazandırılması da, nikah akdi ile kurulan ailelere düşmektedir. Böyle bir model ailede dünyaya gelen çocuk, içinde doğduğu ve yaşadığı gibi bir yuva kurmak isteyecektir. Bu sayede

¹³⁹ Kasas, 28/27: “(Babaları) Dedi ki: Doğrusu ben, sekiz yıl bana hizmet etmene karşılık olmak üzere, şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum; şayet on (yıl)a tamamlayacak olursan, artık o da senden. Ben sana zorluk çıkarmak istemem; beni de inşaallah salih olanlardan bulacaksın.”

¹⁴⁰ Büyükbingöl Yağcı, *Değerler Eğitimi Bağlamında Yusuf İle Züleyha Kıssası*, ss. 78-81.

¹⁴¹ Girgin, *a.g.e.*, ss. 169-170.

değerler nesilden nesile devam edecektir. Nikah akdi kadar önemli addedilen sadakat ve vefa kavramları için de aynı cümleleri kurmak mümkündür. Bu değerlerin eğitimi sürecinde Kur'an'da yer alan peygamber kıssaları ve yaşanmışlıklar yol gösterici olacaktır. Ayrıca değerler eğitimi üzerine yapılan sayısız çalışma yardımcı mahiyettedir.

3.4.SEVGİ-AŞK VE EĞİTİMİ

Sevgi, sözlükte “karşılık beklemezsizin bağlanmak, iyilik ve mutluluğunu istemek” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, ahlak açısından bencilliğin zıddı olarak ele alınmaktadır.¹⁴² Arapçada “hubb ve muhabbet” kelimeleriyle ifade edilen sevgiyi, nefretin zıddı olarak da değerlendirmek mümkündür. Kur'an'da yaklaşık on ayeti kerimede yer verilmiş olan bu kavram, hem kişiler arası ilişkiler için hem de Allah-kul ilişkisi için kullanılmaktadır.¹⁴³ Şiddetli ve aşırı sevgiyi anlatmak için çoğunlukla “aşk” kavramı kullanılmıştır. Genel bir ifadeyle kişinin her şeyi unutacak kadar sevdiğine odaklanmasıdır.¹⁴⁴ Dini bir terim olarak da değerlendirilen aşk, Allah Teala dışındaki her şeyden yüz çevirerek Ona muhabbetle bağlanmak demektir.¹⁴⁵ Birbirine yakın anlamlarda kullanılan sevgi ve aşk sözcüklerinin hem beşeri hem de ilahi bir boyutu olduğu anlaşılmaktadır. Kişi kendi hayatına baktığında da sevginin çok çeşitli olduğunu gözlemlemektedir. Kulun Rabbine karşı duyduğu muhabbet, bir annenin veya bir babanın evladına olan sevgisi, eşlerin birbirlerine olan aşkları, bireyin mala, kariyere veya herhangi bir amaca olan tutkusu günlük hayatta karşılaşılan sevgi şekillerinden bazılarıdır. Netice olarak sevgi ve aşk farklı boyutları olan, karşılıklı ilişkilerde bağlanmayı sağlayan ve devamlı kılan bir duygu olarak ele alınabilir.

Kur'an'da maddi ve manevi sevgiyi ifade eden fiiller *habebe* ve *vedede* kökünden türetilmiştir. Bu fiillere ek olarak Allah Teala'nın isimlerinden olan, *rahman*, *rauf*, *rahim* ve *latif* kavramları da sevgiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayeti

¹⁴² Remzi Öncül, “Sevgi”, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000, s. 981.

¹⁴³ Süleyman Uludağ, “muhabbet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2005, C. 30, ss. 386-388.

¹⁴⁴ Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 4, ss. 11-21.

¹⁴⁵ Mehmet Bayrakdar, “Aşk”, *İslamiyet-Hiristiyanlık Kavramları Sözlüğü*, ed. Mualla Selçuk vd., Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 05.2016, C. 1, ss. 73-74.

kerimelerde Allah Teala'nın, Kendisini, çokça seven, sevilen anlamında **Vedûd**, **Rahîm** ve **Raûf** isimleriyle nitelediği görülmektedir.¹⁴⁶ Sevgi ile ilgili ayeti kerimelere bakıldığında; Allah Teala'nın kullarına olan sevgisi,¹⁴⁷ insanın Allah Teala'ya ve diğer ilahi varlıklara olan sevgisi,¹⁴⁸ peygamber sevgisi¹⁴⁹ ve gerçek manada iman edenlerin Allah Teala'yı her şeyden çok sevdiklerinin vurgulandığı görülür.¹⁵⁰ Ayrıca insanın diğer insanlara,¹⁵¹ karşı cinse,¹⁵² eşine,¹⁵³ evladına¹⁵⁴ ve mala¹⁵⁵ olan sevgisine dair ayetler de yer almaktadır. Kur'an'da kişinin eşine duyduğu sevgi duygusunun anlatıldığı ayeti kerimeye bakıldığında *meveddet* kavramının kullanıldığı görülmektedir.¹⁵⁶ Bu kavram *vedede* kökünün mastarı olup çokça sevmek manasına gelmektedir.¹⁵⁷ Bu bağlamda ayeti kerimede *meveddet*(çokça sevmek) ile kastedilenin aşk kavramı olduğu söylenebilir. Bu ayetten Kur'an'da aşk kavramının eşler arasına Allah Teala tarafından yerleştirilen hatta O'nun varlığına delil sayılan bir kavram olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁸ Bu durum Kur'an-ı Kerim'de sevginin merkezinde olanın Allah Teala olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Ayrıca tüm bu ayeti kerimelerde sevgi değerinin özü, Allah Teala'ya iman ve iyi işler yapmakla bire bir bağlantılıdır. Kişi iman edip iyi işler yapmasının sonucu olarak Allah Teala ile bağlantılı olan her şeyi sevmektedir. Neticede kişi sevdikçe iyi işler yapmakta, iyi işler yaptıkça sevmektedir.¹⁵⁹ Sonuç olarak, Kur'an'daki sevgi değerini kazanan Müslüman kişi Allah Teala için sevmekte ve Allah Teala için nefret etmektedir.

¹⁴⁶ Bayrakdar, a.yer.

¹⁴⁷ Bakara, 2/195, 222; Âl-i İmran, 3/76, 134, 146, 148, 159; Maide, 5/13, 42, 54, 93; Tevbe, 9/4, 7, 108; Hucurât, 49/9; Haşr, 59/9; Mümtehine, 60/8; Saf, 61/4.

¹⁴⁸ Ankebut, 29/25; Sad, 38/32; Şura, 62/23.

¹⁴⁹ Mücadele, 58/22.

¹⁵⁰ Bakara, 2/165: “İnsanlardan kimileri vardır ki, Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah'ı severler. Keşke zalimler -azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi- şimdi de bütünü kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı!”

¹⁵¹ Maide, 5/82.

¹⁵² Yusuf, 12/30.

¹⁵³ Rum, 30/21; Vakıa, 56/37.

¹⁵⁴ Yusuf, 12/8; Taha, 20/39.

¹⁵⁵ İnsan, 76/8; Adiyat, 100/8.

¹⁵⁶ Rum, 30/21: “...وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً...”, “...aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi...”.

¹⁵⁷ Arif Erkan, “Meveddet”, *El-Beyan*, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013, s. 1085.

¹⁵⁸ Rum, 30/21: “Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.”

¹⁵⁹ Tuğral, a.g.e., s. 158.

Kur'an'da model ailelerde çocuk sevgisi incelendiğinde bu duygunun anne ve babaların fitraten taşıdıkları bir özellik olduğu anlaşılır. Çocuk sevgisinin ayetlere yansımaları farklı şekillerde gözlemlenir. Bunlardan biri, çocuk kelimesi yerine, göz bebeği kelimesinin tercih edilmesidir. Bir diğeri evladının yaşadığı çetin imtihanlar karşısında üzülen Hz. Yakub'un (a.s.) oğlu Hz. Yusuf'a (a.s.) olan özlemi sonucu görme yetisini kaybetmesidir. Ayrıca Hz. Musa'nın (a.s.) annesinin henüz bebek olan yavrusunu Nil nehrine bırakırken yaşadığı sevgi ve şefkat duyguları sevgi yansımalarından bir diğeridir.¹⁶⁰

Kur'an'da model ailelerden olan Hz. Yakub'un (a.s.) evlat sevgisinin ilahi bir imtihana dönüşmesinin anlatıldığı Yusuf Suresinde, sevgi bağlamında önemli öğütler barınmaktadır. Surenin başında kardeşlerinin Hz. Yusuf'a (a.s.) olan kıskançlıklarının ortaya çıktığı ayet aynı zamanda bir babanın evlat sevgisini ortaya koyar niteliktedir. Hz. Yakub'un özellikle bir oğluna yoğunlaşan sevgisi diğer kardeşlerini rahatsız eder.¹⁶¹ Ortaya çıkan kıskançlık ağabeylerine kardeş katili olmayı düşündürür.¹⁶² Kardeşlerinden birinin teklifi ve merhameti üzerine Hz. Yusuf'u (a.s.) kuyuya atarlar¹⁶³ ve babalarına kurdun yediği yalanını söylerler.¹⁶⁴ En çok sevdiği evladını kaybeden Hz. Yakub'un (a.s.) gözlerine ağlamaktan ak iner.¹⁶⁵ Derdin şifası, Allah Teala'nın izniyle yine Hz. Yusuf'un (a.s.) yolladığı gömlekle gelir.¹⁶⁶ Son olarak, birbirlerini çok seven ve yıllarca ayrı kalan baba ile evlat Allah Teala'nın izniyle kavuşur.¹⁶⁷ Bu ayetlerden; ebeveynlerin evlatlarına karşı sevgilerinde ölçülü olmalarının, adaleti gözetmelerinin ve

¹⁶⁰ İbrahim Canan, *Kur'an'da Çocuk*, 10. b., İstanbul: Nesil Yayınları, 2011, s. 41.

¹⁶¹ Yusuf, 12/8: "Hani kardeşleri demişlerdi ki: "Yusuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Halbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlgı içinde!"

¹⁶² Yusuf, 12/9-10: "Yusuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz!". Onlardan biri, "Yusuf'u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksınız, onu (kör) kuyunun dibine bırakın. Nasıl olsa gelip geçen kervanlardan biri onu bulup alır" dedi."

¹⁶³ Yusuf, 12/10: "Onlardan biri, "Yusuf'u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksınız, onu (kör) kuyunun dibine bırakın. Nasıl olsa gelip geçen kervanlardan biri onu bulup alır" dedi."

¹⁶⁴ Yusuf, 12/17: "Ey babamız! Biz yarış için uzaklaşmış, Yusuf'u da eşyanızın yanında bırakmıştık; onu kurt yemiş! Ama biz doğru söyleyen kimseler olsak da sen bize inanmazsın" dediler."

¹⁶⁵ Yusuf, 12/84: "Onlardan yüz çevirdi, "Ah Yusufum ah! İçim yanyor!" diyordu. Sonunda üzüntüden gözlerine boz geldi. Artık kederini içine gömüyordu."

¹⁶⁶ Yusuf, 12/96: "Müjdeci gelince, gömleği yüzüne koyar koymaz Ya'küb tekrar görür hale geldi. Dedi ki: "Ben size, 'Allah tarafından sizin bilmediklerinizi bilirim' demedim mi?"

¹⁶⁷ Yusuf, 12/99: "Yusuf'un yanına girdiklerinde anne babasını bağrına bastı ve "Allah'ın izniyle Mısır'a güven içinde girin kalın" dedi."

sevgilerini kıskançlığa mahal vermeyerek eşit bir şekilde yansıtılmalarının önemi anlaşılmaktadır.

Yusuf Suresinde bahsedilen sevgi çeşitlerinden bir diğeri de karşı cinse duyulan aşk duygusudur. Bu kavram olumsuz bir örneklemeyle insanlara anlatılmıştır. Eşine karşı sadakatsizlik ederek evlat edindiği köleye aşık olan Züleyha'nın düştüğü çirkin ve yüz kızartıcı olay bir öğüt niteliğindedir. Zira nikah akdi konusunda da değinildiği üzere sadakat en az nikahın kendisi kadar önemlidir. Sadakatsizliğinin toplumda öğrenilmesi ve devamında yaşananların sonucu olarak Züleyha bunun bedelini başta itibarını kaybetmek üzere çok ağır ödemiştir.¹⁶⁸ Ayeti kerimede, sevgide ölçülü olmanın ve eşler arası sadakatin önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca bu durumla karşı karşıya kalan bir Müslümanın takınması gereken tavır hatırlatılmaktadır.¹⁶⁹ Yusuf Suresiyle özdeşleşen sevgi ve aşk kavramları incelendiğinde, masum sevgi kavramının yanı sıra aşk kavramının içerisinde iffeti barındırdığında bir değer olabileceği anlaşılmaktadır.¹⁷⁰ Sonuç olarak, sevgi ve aşkta helal olanın tercih edilmesi tüm Müslümanlar için bir başka öğüt olarak yer almaktadır.

Kur'an'da evlat sevgisinin hissedildiği bir diğer durum babaların evlatlarına olan hitap şekilleridir. Bu durum sevgi eğitimi yapılırken uygulanması gereken bir yöntem olarak da değerlendirilebilir. Nitekim çocuk eğitiminde sevgi ve şefkat duygularının değişik yansımaları vardır. Bunlardan bazıları; tatlı sözlü olmak, öğüt vermek, hoşgörülü ve yumuşak davranmak olarak sıralanabilir.¹⁷¹ Lokman suresinde Hz. Lokman'ın oğluna öğüt verışı ve bunu yaparken kullandığı üslup, çocukta sevgi eğitimi açısından izlenecek yollardan biridir.¹⁷² Sevgi üslubu; Hz. Nuh,¹⁷³ Hz. Yakub,¹⁷⁴

¹⁶⁸ Yusuf, 12/30: "Şehirdeki bazı kadınlar, "Aziz'in karısı, hizmetindeki genç ile beraber olmak istiyormuş; (Yûsuf'un) sevdası kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapkınlık içinde görüyoruz" dediler."

¹⁶⁹ Yusuf, 122/23: "Evinde bulunduğu kadın, onunla ilişkiye girmek istedi. Kapıları iyice kapattı ve "haydi gel!" dedi. O da "Hâşâ, Allah'a sığınırım! Zira kocan benim velînimdir, bana iyilik edip evini açtı. Gerçek şu ki zalimler iflah olmaz!" dedi."

¹⁷⁰ Bkz. Büyükbingöl Yağcı, *Değerler Eğitimi Bağlamında Yusuf İle Züleyha Kıssası*, ss. 86-94.

¹⁷¹ Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*, s. 243.

¹⁷² Lokman, 31/13: "Lokmân oğluna öğüt verirken ona şöyle dedi: "Sevgili oğlum! Allah'a ortak koşma; çünkü O'na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır."", 16-17: "Lokmân, "Sevgili oğlum" (dedi), "Yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa, bir kayanın içinde saklansa veya göklerde yahut yerin dibinde bulunsa yine de Allah onu açığa çıkarır. Kuşkusuz Allah her şeyi bütün gizlilikleriyle bilir, O her şeyden haberdardır.", "Yavrucuğum, namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir."".

Hz. İbrahim¹⁷⁵ ve Hz. Lokman'ın¹⁷⁶ oğullarına hitap ederken *yavrucuğum-oğulcuğum* manasında *ya büneyye* kelimesini kullanışlarında da görülmektedir.¹⁷⁷

Çocuklarda sevgi eğitimi yaparken, sevginin niceliğinden çok niteliği önemlidir. “Nitelikli sevginin taşınması gereken özellikler şunlardır:

1. Sevgi sürekli olmalıdır.
2. Sevgi kaynağı olan anne figürü bir, en fazla iki kişi olmalıdır.
3. Sevgide miktar değil, tutumun kalitesi önemlidir. Kaliteyi ise şunlar belirler:
 - 3.1. Sevgi gerektiği kadar olmalıdır.
 - 3.2. İhtiyaç duyulduğunda ortaya konmalıdır.
 - 3.3. Bağımsızlık çabalarını engellemeyecek şekilde ortaya konmalıdır.”¹⁷⁸

Çocuklarda sevgi eğitimi yaparken nitelikli sevgi kadar, var olan sevgi dillerinin bilinmesi de elzemdir. Nitekim her çocuğun sevildiğini hissetme şekli farklılık gösterir. Doğru bir şekilde sevgi eğitimi yapılabilmesi için de çocuğun sevgi diline göre hareket edilmesi gerekir. Genel geçer beş sevgi dili bulunmaktadır. Bunlar; onay sözleri, nitelikli beraberlik, armağan alma, hizmet davranışları ve fiziksel temas olarak bilinmektedir.¹⁷⁹

Kur'an'da örnek gösterilen model ailelerden biri de hiç şüphesiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ailesidir. Hz. Peygamberin (s.a.v.) yalnızca kendi evlatları ve torunlarına karşı değil, çevresindeki bütün çocuklara karşı sevgi eğitimi yaptığı görülür. O, her türlü sevgi dilini kullanarak çocuklara yaklaşmıştır. Hz. Peygamberin (s.a.v.) hayatına bakıldığında çocuklarla olan samimi ve sevgi dolu iletişimine ait çok sayıda hâdise ile karşılaşılacaktır.¹⁸⁰ Çocukları kucağına alarak dua etmesi,¹⁸¹ onlarla şakalaşması,¹⁸² öpmesi, başlarını okşaması,¹⁸³ sevdiğini dile getirmesi, Yahudi bir

¹⁷³ Hud, 11/42.

¹⁷⁴ Yusuf, 12/5.

¹⁷⁵ Saffat, 37/102.

¹⁷⁶ Lokman, 31/13-20.

¹⁷⁷ Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, ss. 119-120.

¹⁷⁸ Aydın, *a.g.e.*, s. 241.

¹⁷⁹ Bkz. Gary Chapman, *Beş Sevgi Dili*, 7. b., İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2007.

¹⁸⁰ Mehmet Emin Ay, *Peygamberimizin İnsanlarla İlişkileri*, 2. b., Bursa: Bursa Kültür A.Ş., 2015, ss. 13-39.

¹⁸¹ Buhari, “Edeb”, 22.

¹⁸² Buhari, “İlim”, 18.

çocuğu İslam'a daveti¹⁸⁴ bu örneklerden bazılarıdır. Hz. İbrahim'in Kabe'yi oğlu Hz. İsmail ile birlikte inşa etmeleri sevgi eğitiminde kaliteli birlikteliğe çok güzel bir örnektir.¹⁸⁵ Sonuç olarak yukarıda da yer verildiği üzere, sevgi eğitiminin birçok şekilde yapılabileceği ve buna dair Kur'an'da birçok örnek bulunduğu görülür. Sevgi değerinin hemen ardından sevgiye yakın bir değer olan merhamet ve af başlığına yer verilecektir.

3.5.AF-MERHAMET VE EĞİTİMİ

Af sözlükte, “yok etmek, fazlalık” gibi anlamlara gelmekte olup, ahlaki ve hukuki bağlamda, “kötülük ve haksızlık edeni bağışlamak” demektir.¹⁸⁶ Dini bir terim olarak ise, Allah Teala'nın günahkar kullarını affetmesi manasına gelmektedir.¹⁸⁷ Af ile yakın anlama gelmekte olup bir değer olarak incelenecek olan bir diğer kavram da merhamettir. Merhamet sözlükte acıma ile eş anlamlı olarak, “başkalarının acısını paylaşmak, düşkünlere ve güçsüzlere yardım duygusu” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁸⁸ Bu kavram, İslami kaynaklarda genellikle “rahmet” ile birlikte kullanılmaktadır. Allah'ın bütün yaratılmışlara olan lütuf ve keremini, bununla birlikte insanların da tüm varlıklara karşı duyarlı ve yardımsever olmasını sağlayan acıma duygusunu ifade etmektedir.¹⁸⁹

Kur'an-ı Kerim'deki ayeti kerimeler incelendiğinde Allah Teala'nın, kullarına karşı affedici ve merhametli olduğuna birçok ayette rastlanır.¹⁹⁰ Ayrıca Allah Teala'nın, Hz. Peygamberin (s.a.v.) şahsında tüm Müslümanlardan da affedici ve merhametli olmalarını istediği görülür.¹⁹¹ Bunun yanında Allah Teala, Rum suresinde eşler arasında

¹⁸³ Buhari, “Edeb”, 18; Müslim, “Fedail”, 65.

¹⁸⁴ Ebu Davud, “Cenaiz”, 5.

¹⁸⁵ Bakara, 2/127: “İbrâhim İsmâil'le birlikte beytin temellerini yükseltiyordu. “Ey rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin.”

¹⁸⁶ Mustafa Çağrırcı, “Af”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1988, C. 1, ss. 394-395.

¹⁸⁷ Ahmed Ağırakça, “Afv”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1990, C. 1, s. 48.

¹⁸⁸ Remzi Öncül, “Merhamet”, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000, s. 769.

¹⁸⁹ Mustafa Çağrırcı, “Merhamet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2004, C. 29, ss. 184-185.

¹⁹⁰ Nisa, 4/110; Yusuf, 12/92; Nahl, 16/7, 47; İsra, 17/66; Hac, 22/65; Şuara, 26/9.

¹⁹¹ Kiraz, a.g.e., s. 307.

var ettiği sevgi ve merhamet duygusunu kendi varlığına delil olarak göstermektedir.¹⁹² Netice olarak sevgi, af ve merhamet değerinin Allah Teala katındaki önemi anlaşılmaktadır. Buna ek olarak; sevgi, af ve merhamet değerlerinin birbirini besleyen ve birbirinden beslenen erdemler olduğu söylenebilir. Neticede her bir Müslümanın bu değerlerle imanı beslemesi gerektiği sonucuna varılabilir.

Nâsiruddîn Tûsî’de af değeri, temel değerlerden olan iffet değerinin bir alt başığı olan cömertliğin mahiyetinde yer alır.¹⁹³ Buradan affetmenin aslında bir cömertlik olduğu anlaşılmaktadır. Zira haksızlığa maruz kalan kişi kendi hakkından feragat ederek cömertlikte bulunmuş olur. Kınalızâde Ali Efendi kendinden önceki filozofların fikirlerini takip ettiğinden Tûsî’nin sınıflandırmasına aynen yer verir. Af değerini cömertlik alt başığı altında inceler. Bunun yanında adalet başığı altında şefkat değerine yer verdiği görülür.¹⁹⁴ Merhametle eş anlamlı olan şefkatin adalet başığı altında yer alması da dikkat çekicidir. Buradan kişinin merhamet temelli bir adalet anlayışına sahip olması gerektiği sonucu çıkarılabilir. Bu da bireylerin hem aile içi ilişkilerde hem de toplumsal ilişkilerinde merhamet değeriyle hareket etmesinin önemini ortaya koymaktadır. Kur’an’da bu konu Yusuf kıssasında kendisine yer bulmuştur.

Yakub ailesi, birçok erdemle örnek olduğu gibi af ve merhametiyle de tüm insanlığa model olmuştur. Sevgi ve iffet başığıkları altında genişçe anlatıldığından kıssanın tamamına yer verilmeyecektir. Hz. Yusuf, kendisine yapmış oldukları her türlü eziyete rağmen kardeşlerini affederek büyük bir merhamet modeli olmuştur. Kendisinden özür dileyen kardeşlerine karşı merhameti, Kur’an’da: “*Yûsuf şöyle dedi: Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.*”¹⁹⁵ ayetinde anlatılır. Aynı yüce gönüllülüğu babası Hz. Yakub’un (a.s.) da sergilediği görülmektedir. Babalarından affedilmeleri için dua etmesini isteyen oğullarına karşı Hz. Yakub merhametle karşılık vermektedir. Zira yıllardır kendisine yaşattıkları hasret ve acıya rağmen hatalarını yüzlerine vurmamıştır. Yalnızca şu cevabı

¹⁹² Rum, 30/21: “Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.”

¹⁹³ Tûsî, a.g.e., ss. 95-96.

¹⁹⁴ Oktay, a.g.e., ss. 186-187.

¹⁹⁵ Yusuf, 12/ 92.

verir: “Ya kûb, “Sizin için biraz sonra rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O çok bağışlayan, pek esirgeyendir” dedi.”¹⁹⁶ Evladının ufacık yaramazlığına ve küçük hatalarına tahammül edemeyen anne babalar için bu kıssa çok büyük bir derstir. Nitekim çocuğa karşı merhamet ve sabırla yaklaşıldığında, çocuk hatasının farkına varma ve bunu düzeltme imkanı bulacaktır.

Af ve merhametle büyütülen çocukların daha mutlu ve sağlıklı olduğu çeşitli çalışmalarda da ortaya konmaktadır. Unutulmamalıdır ki, çocuğun en çok hata yaptığında affedilmeye ve merhamete ihtiyacı vardır. Çünkü doğru davranış affi değil ödülü gerektirir. Maddi ve manevi sağlıklı bireyler yetiştirmek isteyen anne ve babaların af ve merhamet temelli eğitim yapmaları zaruri gözükmektedir.¹⁹⁷

Çocuklara merhamet ve af değerinin kazandırılmasında da anne ve babalara büyük sorumluluk düşmektedir. Öncelikli olarak ebeveynin her konuda olduğu gibi rol model olması gerekmektedir. Daha sonra çocukta merhamet ve af duygusunu geliştirmek ve yerleştirmek için yeri geldikçe ufak dokunuşlar yapılmalıdır. Örneğin, çocukla birlikte ihtiyaç sahiplerini ziyaret etme, yardımlarda bulunma, arkadaşlarıyla arasında geçen bir olayda affediciliğe teşvik etme gibi davranışlar çocuğun ahlaki gelişimini olumlu etkileyecektir.

Çocukta merhamet duygusunun temeli **eşduyum (empati) becerisine** dayanır. Bu duygu doğuştan var olan 3-4 yaşlarında ortaya çıkan bir duygudur. Ağlayan bir bebeğin yanında diğer bebeklerin ağlayışı da bu duygudan kaynaklanmaktadır. 4-7 yaş aralığında ben merkezilik ağır bassa da empati duygusu tamamen yok olmamaktadır. Çocuk hala çevresinde acı çeken arkadaşlarına karşı duyarlı davranmaktadır. 10-12 yaşlarında da empati duygusu soyut ve zihinsel şeklini alır.¹⁹⁸ Tüm bu süreçlerde anne babaların çocuğun duygusal gelişimini desteklemesi gelecekte af ve merhamet değerlerini taşıması açısından önem arz eder. Çünkü her türlü ahlaki davranış ve değer temeli küçük yaşlarda ailede atılmaktadır. Ve aile ortamında kazanılan değerler kişinin gelecekteki hayatında nasıl bir insan olacağı noktasında büyük rol oynamaktadır.

¹⁹⁶ Yusuf, 12/ 97-98.

¹⁹⁷ Abdulaziz Yılmaz, *Ailem Benim Her Şeyim*, Ankara: MG V Yayınları, 2017, ss. 78-82.

¹⁹⁸ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitim Ailede, Okulda, Toplumda*, ss. 80-81.

3.6.SABIR VE EĞİTİMİ

Sabrın, kelime olarak; “alıkoymak, bağlamak”,¹⁹⁹ “engellemek, hapsetmek, güçlü ve dirençli olmak”²⁰⁰ gibi anlamları mevcuttur. Ahlaki bir terim olarak da, karşılaşılan üzüntü, musibet ve sıkıntılara karşı isyan etmeksizin tevekkül ve tahammül etmeyi ifade etmektedir.²⁰¹ Genel olarak, yaşanan iyi veya kötü her türlü şeyin Allah Teala’dan geldiğinin farkında olarak davranmak da denebilir. Çeşitli kaynaklarda da bildirildiği üzere İslam dininde sabrın yeri çok özeldir. Bu sebeple, sabrın manasına ilişkin derinlemesine incelemeler mevcut olmakla birlikte araştırma bağlamında bu kadarı yeterli görülmektedir.²⁰² Sabır kavramıyla alakalı olarak, Kur’an’da farklı kullanımlarla yetmiş küsur²⁰³ hatta yüz küsur²⁰⁴ yerde sabır kavramına rastlandığı söylenmektedir. Allah Teala (c.c), başta peygamberleri olmak üzere salih kullarından yaşadıkları olaylar karşısında sabırlı olmalarını istemiştir. Bu isteği gerek sabır davranışını dile getiren ayetlerden,²⁰⁵ gerekse sabredenleri överek mükafatlandıracağını bildiren ayetlerden²⁰⁶ anlaşılmaktadır.

İmam Gazali, sabrı ikiye ayırarak inceler. Bunlardan ilki bedeninin sabrı, ikincisi nefsin sabrıdır. Bedenin sabrı; ibadetlere, bela ve musibetlere karşı sabırlı olmaktır. Nefsin sabrı ise kişinin arzularına karşı sabretmesidir. Nefsin sabrı bireyde hasıl olduğunda iffet değeri ortaya çıkar. Nitekim sabır çeşitleri arasında nefsin sabrı daha üstündür.²⁰⁷ Nitekim günlük hayatta da, nefsin istek ve arzularını kontrol altında tutmak bedenle olarak vazifeleri yapmaktan, acı ve musibetlere katlanmaktan daha zor kabul edilmektedir.

¹⁹⁹ A. Adivar vd. (çev.), “Sabır”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yayınları, 1966, C. 10, s. 3; M.A. Yekta Saraç (ed.), “Sabır”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, İstanbul: Risale Yayınları, 11.1990, C. 3, s. 331.

²⁰⁰ Mustafa Çağrırcı, “Sabır”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C. 35, s. 337.

²⁰¹ Ahmed Ağırakça, “Sabır”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1992, C. 5, ss. 299-301.

²⁰² Adivar vd., “Sabır”, ss. 3-6; Yekta Saraç, “Sabır”, ss. 331-334.

²⁰³ İmam Gazali, *İhya’u Ulum’id-Din*, çev. Ali Arslan, 1. b., İstanbul: Merve Yayınları, 2014, C. 4, s. 135.

²⁰⁴ Çağrırcı, “Sabır”, s. 337.

²⁰⁵ Bakara, 2/153, 249-250; Âl-i İmran, 3/146; A’raf, 7/126; Enfal, 8/46, 66; Rad, 13/20-24; Nahl, 16/126-127; Ahkaf, 46/35; Beled, 90/17; Asr, 103/3.

²⁰⁶ Bakara, 2/155-157; Âl-i imran, 3/125, 142; Nisa, 4/25; Hud, 11/115; Yusuf, 12/90; Rad, 13/20-24; Nahl, 16/96; Mü’minun, 23/110-111; Furkan, 25/20; Muhammed, 47/31.

²⁰⁷ Gazali, *İhya’u Ulum’id-Din*, 2014, C. 4, s. 146.

Sabrı çeşitli kısımlara ayırarak ayrıntılı bir şekilde inceleyen bir diğer müellif de Maverdi'dir. Maverdi, sabrı altı kısımda ele alır. Bunlar:

1. Allah'ın emirlerine itaat ve yasaklarından kaçınmak,
2. Musibetler karşısında sabretmek,
3. Elden giden nimetlere karşı sabretmek,
4. Gelmesi muhtemel olan musibetlere sabretmek,
5. Gelecekte olmasını istediği şeylere karşı sabretmek,
6. Düşmanın hilesine karşı sabretmektir.²⁰⁸

Sabrın mahiyetinin incelendiği tüm bu çalışmalarda, sabır kavramının insan hayatındaki tezahürleri de açıkça görülmektedir. Araştırmanın devamında bu tezahürlerin Kur'an'da yer alan model ailelere ve şahıslara yansımalarını aktarmak doğru olacaktır.

Kur'an'da sabır değerine model bir peygamber düşünüldüğünde, akla ilk olarak gelen kişi Hz. Eyüb'dür. Allah Teala, kulunun sabırlı oluşunu övmekte ve insanlığa örnek olarak göstermektedir. O, yaşadığı her türlü musibete karşı sabretmiş ve sıkıntısını yalnızca Allah Teala'ya niyaz etmiştir. Neticede Allah Teala, Hz. Eyüb'ü (a.s.) her türlü sıkıntılarında kurtararak alemlere sabır örneği kılmıştır.²⁰⁹ Yüzyıllar öncesinde yaşanan bu kıssa günümüze de ışık tutmaktadır. En ufak bir sıkıntı ve problem karşısında pes eden çocuklar, anne ve babalar için sürekli hatırlanması gereken bir örnektir. İnsanoğlunun zorlaması gereken sabır sınırlarını hatırlatmaktadır. Nitekim Hz. Eyüb (a.s.), hastalığı kulluğuna engel olana kadar sabretmiştir. Ancak, vücudunu saran kurtlar diline ve kalbine ulaştığında sıkıntısını Allah Teala'ya arz etmiştir. Buradan bir Müslümanın kulluğuna engel olmadığı sürece musibetlere karşı mümkün olduğunca sabretmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Aynı şekilde çocuk eğitiminde

²⁰⁸ el-Maverdi, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, ss. 421-428.

²⁰⁹ Enbiya, 21/83-84: "Eyyüb'u da an! Hani rabbine, "Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün" diye niyaz etmişti. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için anılacak bir örnek olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik; ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik."; Sa'd, 38/41-44: "Kulumuz Eyyüb'u da an. O, rabbine, "Şeytan bana sıkıntı ve acı vermektedir" diye seslenmişti. "Ayağımı yere vur (dedik), işte yıkılacak ve içilecek serin bir su!" Tarafımızdan bir rahmet ve akıl iz'an sahipleri için de anılacak bir örnek olmak üzere ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha bağışladık. (Bir yemini vardı.) "Eline bir demet bitki sapı alıp onunla vur ve böylece yeminini yerine getirmiş ol" (dedik). Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah'a dönüktü."

de sabır sınırlarının zorlanması ve isyan etmeksizin Allah Teala'ya niyazda bulunulması gerektiği sonucu çıkmaktadır.²¹⁰ Hz. Eyüb (a.s.) ve hanımı sabırlarıyla tüm insanlığa örnek olan bir aile modelidir.

Yakub ailesi, Kur'an'da insanlığa birçok açıdan örnek olan bir model ailedir. Hz. Yakub'un (a.s.) oğullarını eğitirken sabrı ve affediciliğiyle öne çıktığı Yusuf Suresinde genişçe anlatılmaktadır. Daha önceki bölümlerde de geçtiği üzere kardeşleri kıskançlıkları yüzünden kardeşleri Hz. Yusuf'u (a.s.) öldürmeyi planlarlar. Fakat içlerinden birinin merhameti üzerine kardeşlerini kuyuya atarak babalarına kurdun yediğini söylerler. Kanıt olarak da Hz. Yusuf'un (a.s.) kanlı gömleğini getirirler. Her şeyin farkında olan Hz. Yakub (a.s.) oğullarının ayıbını yüzlerine vurmaz, bağırıp çağırmaz. İlahi bir metanet ve alemlere sabır örneği olarak yalnızca şu cümleleri söyler: *"Babaları şöyle dedi: "Hayır, nefisleriniz bu hususta sizi aldattı. Bana düşen artık güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Şüphesiz O, çok iyi bilendir, hikmet sahibidir."*²¹¹ Ayrıca Hz. Yakub (a.s.), yıllarca ayrı kaldığı oğlunun hasretine sabreden ve üzüntüsünden görme yetisini kaybeden bir sabır kahramanıdır. Yusuf kıssasından hareketle ebeveynlerin çocuklarına sabır eğitimi verirken sonucu görmede aceleci olmaması gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Zira Hz. Yakub (a.s.) hakikati bilmesine rağmen çocuklarının yüzüne vurmamış, bana düşen sabırdır diyerek hatalarını anlamaları ve tövbe etmeleri için zaman vermiştir. Ayrıca yaptıkları hatanın müsebbibi olarak nefislerini sorumlu tutarak karakterleriyle ilişkilendirmemiştir.²¹² Buradan hareketle çocukların yaptıkları hataları karakterleriyle değil davranışla ilişkilendirmenin daha doğru olacağı sonucuna varmak mümkündür.²¹³

Yakub ailesinin bir diğer sabır kahramanı da Hz. Yusuf'tur. O'nun sabır imtihanı, kardeşleri tarafından kuyuya atılıp biricik babasına hasret kalmasıyla başlamıştır. Daha sonra evlat edinildiği evde evin hanımının kendisinden gayri meşru bir ilişki talep etmesiyle imtihanının yükü daha da ağırlaşmıştır. Hz. Yusuf'un (a.s.)

²¹⁰ Hatice Kübra Tongar, *Peygamberlerin Çocuk Eğitimi Metotları*, 14. b., İstanbul: HayyKitap Yayınları, 2017, ss. 68-72.

²¹¹ Yusuf, 12/83.

²¹² Yusuf, 12/16-18.

²¹³ Tongar, *a.g.e.*, ss. 55-63.

karşı karşıya kaldığı bu sabır sınavını iffetiyle kazandığı bilinmektedir.²¹⁴ İmam Gazali'nin “nefsi sabır” dediği ve üstün tuttuğu bu sabır, Hz. Yusuf'un iffet timsali olarak insanlığa örnek olmasına vesile olmuştur. Hz. Yusuf'un sabır imtihanı masum olarak girdiği zindan imtihanıyla devam etmiştir.²¹⁵ Neticesinde Mısır'a sultan olan Hz. Yusuf'un hayatının anlatıldığı bu kıssadan, sabrın karşılığının er ya da geç Allah Teala tarafından verileceği sonucuna ulaşılmaktadır.²¹⁶ Kıssaların en güzeli olan Yusuf Kıssası sabrın her çeşidini ve birçok öğüdü içerisinde barındırır. Kıssadan çıkarılan öğütler aşağıda olduğu gibi sıralanabilir:

1. Gençlere iffetlerini her koşulda korumaları bağlamında bir öğüttür.
2. Anne-babalara evlatlarına karşı sabırla muamele etmeleri hususunda bir öğüttür.
3. Tüm insanlık için de imtihanlara tahammül ederek, Allah Teala'nın sabırlarının karşılığını vereceğini umutla beklemeleri noktasında bir öğüttür. Anlaşılacağı üzere Yusuf Kıssası sabır eğitimi için bir hazine mahiyetindedir.

Kur'an-ı Kerim'de oğluna vermiş olduğu öğütlerle insanlığa model olan şahsiyetlerden biri, Hz. Lokman'dır. Hz. Lokman'ın oğluna öğütlerinden birisi de sabırdır. Bu öğüdü Kur'an'da: “*Yavrucuğum, namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir.*”²¹⁷ ayetinde yer aldığı gibidir. Bu ayette, Hz. Lokman oğlundan hem başına gelen musibetlere sabretmesini hem de ibadetlere devam etmede kararlı olmasını, bu konuda da sabır ve sebat etmesini istemektedir. Bir ayeti kerimede birden fazla sabır örneği görülmektedir. Nefsinin isteklerine karşı sabretmeye örnek olabilecek bir diğer öğüdü de ayeti kerime de şu şekilde yer almaktadır: “*Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır.*”²¹⁸ Hz. Lokman'ın oğlundan, yürüyüşünde ve davranışlarında ölçülü olmasını istemesi ve sesini yükseltmemesi hususunda eşek sesi benzetmesiyle vurgu yapmış olması dikkat çeken bir noktadır. Bu ayeti kerimeden

²¹⁴ Yusuf, 12/8-34.

²¹⁵ Yusuf, 12/35-42.

²¹⁶ Ay, “Kur'an'da Gençler ve Gençlik Değerleri”, s. 12.

²¹⁷ Lokman, 31/17.

²¹⁸ Lokman, 31/19.

sabır eğitiminin birinci aşaması kabul edilebilecek olan **haz kontrolünün** çocuğa kazandırılmaya çalışıldığı sonucuna varılabilir. Nitekim hazzı temsil eden *eşek* figürünün kullanılması ve nefsi temsil eden kibrin engellenmesi söz konusudur. Haz kontrolünün küçük yaşta sağlanması oldukça önemlidir. Zira her istediğine anında sahip olan bir çocuk ilerleyen yaşlarda otokontrol ve doyum konusunda sıkıntı yaşamaktadır. İslam'ın beş şartından olan orucun da yetişkinlerde haz kontrolünü sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır.²¹⁹ Bu öğütler bir babanın evladına İslam dininin gerekliliklerini hakkıyla yapabilmesi için gerekli otokontrolü oluşturma çabası olarak değerlendirilebilir. Sabır değerinin kişiye namaz, zekat, oruç gibi ibadetlerle nefsi terbiye ve tahammül duygusu kazandırmayı hedeflediği söylenebilir. Bu sebeple sabır değerinin kazanılabilmesi için küçük yaşlarda haz kontrolünün sağlanması önemlidir.

Kur'an'da sabredişleriyle insanlığa örnek olan bir diğer model aile, İbrahim ailesidir. Hz. İbrahim (a.s.) ve oğlu Hz. İsmail'in (a.s.) sabır imtihanı Saffat Suresinin 99 ila 101. ayetlerinde anlatılmaktadır. Hz. İbrahim (a.s.), oğlu Hz. İsmail'i (a.s.) henüz dünyaya gelmeden Allah Teala için kurbanlık olarak adamıştır. Hz. İbrahim'in (a.s.) oğlunu Allah Teala için kurban edeceğini söylediği vakit geldiğinde, adağını yerine getirmesi görmüş olduğu bir rüya ile hatırlatılır. Durumu oğlu Hz. İsmail'e (a.s.) anlatan Hz. İbrahim (a.s.), büyük bir metanet ve sabır örneğiyle karşılaşır. Hz. İsmail (a.s.) babasına, Allah Teala'nın emrettiği şeyi yapmasını söyler. Baba oğul Allah Teala'ya teslim olurlar. Oğlunu kurban etmeye götüren Hz. İbrahim (a.s.), Allah Teala'nın rahmetiyle karşılaşır. Cebrail (a.s.) vasıtasıyla kendisine oğlu yerine kurban etmesi için kurbanlık bir hayvan indirilir. Böylece sabır ve metanet imtihanının neticesi de güzel olur.²²⁰

Bir diğer sabır modeli Firavun ile Hz. Musa (a.s.) arasında yaşanan iman ve hakikat tebliğinde ortaya çıkmaktadır. Bu kıssada Hz. Musa (a.s.) ile karşı karşıya geldikten sonra Allah Teala'ya iman eden büyücüler, Kur'an'da sabırlarıyla örnek olan model şahsiyetlerden olmuşlardır. Firavun'un her türlü zulmüne karşı büyücülerin, Allah Teala'dan sabır dileyişleri ayeti kerimelerde²²¹ genişçe anlatılmaktadır.²²²

²¹⁹ Tongar, *a.g.e.*, ss. 100-106.

²²⁰ Kiraz, *a.g.e.*, s. 305.

²²¹ A'raf, 7/103-126.

İmanları için vermiş oldukları sabır imtihanı tüm insanlık için önemli bir örnektir. Bu kıssadan da anlaşılacağı üzere, sabır değeri iman değeriyle birebir bağlantılı olup, birçok ahlaki değerın kazanılması için de gerekli bir değerdir.

Sonuç olarak, sabır değeri hem ebeveynlerin hem de çocukların sahip olması için küçük yaşlardan itibaren kazanılması gereken zaruri bir değer sayılabilir. Yukarıda da aktarıldığı üzere haz kontrolünün sağlanması sabır değerinin oluşumu için gerekli bir süreçtir. Bu süreci sağlıklı bir şekilde tamamlayan çocuk doyuma ulaşma ve sabredebilme yetilerine de sahip olabilecektir. Bunun için de çocuğa küçük yaşlardan itibaren haz kontrolünün aşılması gerekmektedir. Doyuma ulaşabilen ve istekleri için sabredebilen çocuk günlük hayatta elde edebildikleriyle mutlu olabilecektir. Neticede sabır mutluluk için bir anahtar olmaktadır.

3.7.ADALET VE EĞİTİMİ

Adalet, “herkese hakkı olanın verilmesini öngören ahlaki ilke” olarak tanımlanmaktadır. Arapça kökenli olan adalet sözcüğü, genellikle *zulüm* ile zıt anlamlı ve *hak* ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.²²³ Kur’an’da hakkaniyetin, adaletin ölçütü ve dayanağı kabul edildiğini söylemek mümkündür. Kur’an’da ve hadislerde sıkça rastlanan ve üzerinde çokça durulan bu kavrama geniş manalar yüklendiği görülmektedir. Bunlardan bazıları, “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık” olarak sıralanabilir.²²⁴

Aristoteles’in etik anlayışına bakıldığında; o ve dönemin filozoflarının adaleti bir orta olarak kabul ettikleri görülmektedir. Bu ortanın ölçütü de, zulüm etmekle zulme uğramanın arasında olmaktadır. Aristoteles adaleti, hakkı savunmaya ve adil davranmaya iten ruhsal bir hal olarak niteler. Adaletsizlik de bu ruhsal durumun zıt halidir. Ona göre adalet değeri, kişinin sadece kendisi için değil diğer insanlar için de

²²² Kiraz, a.yer.

²²³ M.A. Yekta Saraç (ed.), “Adalet”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, İstanbul: Risale Yayınları, 1990, C. 1, ss. 3-5.

²²⁴ Mustafa Çağrı, “Adalet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 1, ss. 341-343.

sahip olduğu bir erdem olması sebebiyle tam bir değerdir. Aynı zamanda hakkaniyeti adalete özdeş kabul etmekle beraber mutlak adaleti hakkaniyetten bile üstün tutar. Hatta Aristoteles'in adaleti, mutlak adalet ve politik adalet ayrımı yaparak, mutlak adaleti her şeyin üstünde kabul ettiği görölmektedir. Aile içerisindeki ilişkilerde de eşler arası hukukun gerçek adalete yakın olduğunu kabul eder. Çocuklar ve mal-mülk konularının ise aile hukukuna dahil olduğunu, politik adalet biçiminden de farklı olduğunu savunur.²²⁵

Aristoteles'ten sonra İbn Miskeveyh ve Nâsiruddîn Tûsî'de erdemler incelenirken oluşan bir geleneğe rastlanır. Dönemin filozofları değerleri dört temel fazilette toplar. Bunlar; hikmet, adalet, iffet ve yiğitlik. Diğer erdemler bu temel faziletlerin alt başlıkları olarak incelenir. Ayrıca temel erdem oluşması alt başlıklarda bulunan erdemlerin tam olmasıyla mümkün olur. Hatta İbn Miskeveyh'de adalet erdemi diğer üç temel erdem, yani; hikmet, yiğitlik ve iffetin bir arada bulunuşuyla tam olur. Nitekim adalet değeri, hem bireyin kendine karşı hem de diğer insanlara karşı sahip olduğu bir fazilet olması sebebiyle çok önemli bir yere sahiptir. Bu sebeptendir ki, İbn Miskeveyh'de adaletin alt erdemlerinin kapsamı ve sayısı oldukça fazladır. Tûsî ise adaletin altında bulunan faziletleri on iki başlıkta toplamaktadır. Ayrıca Tûsî, adalet ve eşitliğin kaynağının Allah Teala'nın birliğine nispeten ilahi kanun olduğunu söyler. Bunun yanında adalet değerini işlerken, Aristoteles'in ve Platon'un fikirlerini aktardığı görölmektedir.²²⁶

İbn Miskeveyh'le aynı dönemde yaşamış olan Mâverdî'nin de erdemler üzerine yapmış olduğu çalışmalar dikkat çekicidir. Dönemin diğer filozoflarından farklı olarak yapmış olduğu adalet taksimi, aşağıdaki sınıflandırmada olduğu gibidir:

1. İnsanın kendi nefesine karşı adaleti: Allah Teala'nın sınırlarını aşmadan, başkasına ve kendine zulmetmeden muamelede bulunmak.
2. Kişinin çevresine karşı adaleti:
 - 2.1. İnsanın kendinden küçük kimselere karşı adaleti: Karşıdakinin hakkını gözeterek, kaldıramayacağı yükler yüklemekten ve zulmetmeden muamelede bulunmak.

²²⁵ Aristoteles (Aristo), a.g.e., ss. 215-274.

²²⁶ Miskeveyh, a.g.e., ss. 35-41; Tûsî, a.g.e., ss. 112-129.

2.2. İnsanın kendinden yüksek kimselere karşı adaleti: İtaatkar, sadık ve yardımsever olmak.

2.3. İnsanın kendi dengine karşı adaleti: Karşıdakiyle yük olmaksızın, ezmeye çalışmaksızın ve nazlanmaksızın ilişki kurmak.²²⁷

16. y.y.'la gelindiğinde, kendinden önceki geleneği takip eden ve edindiği bilgiler üzerinde değerlendirmeler yapan bir diğer filozof da Kınalızâde Ali Efendi'dir. Adaleti incelerken kendinden önceki filozofların görüşlerini değerlendirerek aktarmaktadır. Farâbi, İbn Miskeveh, Devvâni ve Tûsî'den elde etmiş olduğu verilere göre adaletin üç şeyde olduğunu söyler. Bunlar:

1. Mal ve kerâmetin (ikramların) taksiminde olur.
2. Muamelelerde ve mübadelelerde olur. (alışveriş, icâre, rehin gibi)
3. Terbiye etmeye yönelik (tedibat) had cezaları, siyasetler, kıssalar, ta'zirlerde olur.²²⁸

Adaletin anlamını ve kapsamını anlamaya yönelik olarak yapılan tüm bu tasnifler ve tespitlerden anlaşılacağı üzere adalet değeri, hem bireysel hem toplumsal açıdan üst bir erdemdir. Hatta faziletli olarak nitelenen bir kişinin sahip olması gereken temel değerlerdendir. Böylesine önemli olan bir değerın İslam dini açısından da önemli bir yere sahip olması kaçınılmaz bir gerçekliktir.

Allah Teala (c.c.), kullarından her türlü konuda adil olmalarını istemektedir.²²⁹ Kuran-ı Kerim'de yer alan ayeti kerimeler incelendiğinde genel olarak "adalet kavramının; başkasının hakkını çiğnememek yani zulmetmemek, hak sahibine hakkını vermek, eşit muamele edilmesi gerekenler arasında eşit muamele etmek, gerçeğin bilgisine göre insanlar arasında hüküm vermek esaslarından"²³⁰ bahsettiği anlaşılır. Ailevi hususta da Müslüman erkeklere eşlerine karşı adaletle davranmaları emredilmiştir. Hatta çok eşlilik yapmak isteyenlerin adaleti sağlama noktasında teminat

²²⁷ el-Maverdi, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, ss. 176-182; el-Maverdi, *Yüce Hedefler Kitabı*, ss. 268-275.

²²⁸ Oktay, *a.g.e.*, s. 296.

²²⁹ Nisa, 4/3, 58, 127, 129, 135; Maide, 5/42; A'raf, 7/29; Nahl, 16/90; Rahman, 55/9.

²³⁰ Tuğral, *a.g.e.*, s. 179.

vermeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Adaletin tesisinin sağlanamaması durumunda tek eşlilikle hayatlarına devam etmelerinin doğru olacağını bildirmektedir.²³¹

İslam dini açısından da önemli bir yere sahip olan adalet değerinin çocuklara kazandırılması zaruri kabul edilebilir. Bu değere sahip olmayan çocuklarda her türlü yanlış davranışın sergilenmesi kaçınılmaz olacaktır. Adalet değeri oturmamış olan çocuklarda aile içinde de kardeş kıskançlıklarının ileri boyutlarına rastlanabilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de kardeşler arasındaki kıskançlığın anlatıldığı iki tane kıssa yer almaktadır. Birincisi ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Adem'in oğulları Habil ile Kabil arasında yaşananlardır. Bu olaylar ayetlerde şu şekilde anlatılmaktadır: *"Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, "Andolsun seni öldüreceğim!" dedi. O da dedi ki: "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder. Andolsun ki sen öldürmek için bana el uzatsan bile, ben öldürmek için sana elimi kaldıracak değilim! Zira ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben diliyorum ki sen hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenesin, cehennemliklerden olasın! Zalimlerin cezası işte budur. Sonunda içindeki duygular onu kardeşini öldürmeye itti; onu öldürdü ve böylece hüsrana uğrayanlardan oldu."*²³² Ayeti kerimelerde kıskançlık, kin ve haset duyguları yüzünden işlenen ilk cinayet anlatılmaktadır. Ayrıca bu cinayetin kardeşler arasında yaşanmış olması daha acı bir sonuç doğurmaktadır. İkinci kıssa da Yusuf Suresinde yer alan Hz. Yusuf (a.s.) ve kardeşleri arasında yaşananlardır. Daha önceki değer başlıkları altında da işlendiği üzere Hz. Yusuf'un (a.s.) kardeşleri babalarının sevgisini kıskandıkları için bir plan yaparak kardeşlerinden kurtulmak istemişlerdir. Hz. Yusuf'u (a.s.) öldürmekten vaz geçip kuyuya atmışlar, babalarına kurdun yediğini söylemişlerdir.²³³ Kur'an'da yer alan bu iki model aileden kardeşler arası kıskançlığın önlenmesinin ne denli gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, aile içinde kardeşler arası adaletin sağlanması şarttır.

²³¹ Nisa, 4/3: *"Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır."*

²³² Maide, 5/27-30.

²³³ Yusuf, 12/8-18.

Hz. Peygamberin hayatına bakıldığında da çocuklar arasında her hususta adaletle davranılması gerektiğine dair örnek olan öğüt ve uygulamaları birçok hadisi şerifte yer almaktadır. Evlatları arasında adaletsiz bir şekilde sadaka veren bir sahabeyi: “Allah'tan korkun, çocuklarınız arasında adalet gösterin!”²³⁴ ikazıyla uyarmıştır. Ayrıca kız çocukları ile erkek çocukları arasında sevgi ve şefkate eşit davranılmasını çeşitli şekillerde vurgulamaktadır. Hatta cahiliye devrinde kız çocuklarına karşı var olan olumsuz algıyı yıkmak adına, bir, iki veya üç tane kız evlat yetiştireni cennetle müjdelediğine rastlanmaktadır.²³⁵

Günümüz çalışmalarında adalet duygusunun küçük yaşlardan itibaren kendini gösteren bir duygu olduğu kabul edilmektedir. Bu duygunun aile tarafından pekiştirilmesi ve çocukta karakter haline gelmesi için bir takım önlemler almak gerekir. En başta anne babaların evlatları arasında adil davranmaları ilk adımdır. İkinci bir adım da çocuklara “**hak kavramının**” kazandırılmasıdır. Çocuğun kendi hak sınırlarını bilmesi sağlıklı bir karakter eğitimi için önemlidir. Bu sayede iyi bir davranışın ödülü hak ettiğini, yanlış bir davranışın da cezayı hak ettiğinin bilincinde olur. Kendisi ceza aldığı anda bunu hak ettiğinin bilmesi aynı zamanda kardeşi ödül aldığı anda bu bilinçte olması kıskançlığı engelleyecektir. Bu duygu ve değeri kazanmak kolay olmamakla beraber çocuğun geleceği için de belirleyicidir. Eğer ki küçük yaşta bu duygu yerleşmemişse genç bir birey haline gelen evlada da kazandırılması gereken davranış, kendisiyle yüzleşebilme becerisidir. Bencillik ve kıskançlık gibi birbirini tetikleyen bu kötü duygulardan kurtulmanın en iyi yolu, kişinin kendisini sorgulayabilme ve hatalarını düzeltebilme becerisini elde etmesiyle olur. Sonuç olarak; adalet, hak ve özdenetim gibi erdemlerin küçük yaştan itibaren çocuklara kazandırılması, çocuğun mutlu ve başarılı bir ömür geçirmelerine katkı sağlayacaktır.²³⁶

²³⁴ Buhari, “Hibe”, 12; Müslim, “Hibat”, 13.

²³⁵ Buhari, “Edeb”, 18; İbni Mace, “Edeb”, 3; Müslim, “Birr”, 46; Tirmizi, “Birr”, 13.

²³⁶ Bkz. Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitim Ailede, Okulda, Toplumda*, ss. 52-53; Nevzat Tarhan, *Aile Okulu*, 12. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, ss. 37-41; Yener Özen, *Çocuklarda Adalet Eğitimi*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2016.

3.8.DOĞRULUK-DÜRÜSTLÜK VE EĞİTİMİ

Doğruluk sözlükte, “söylenen veya yazılanların gerçeğe ve olgulara uygunluğu” olarak tanımlanmaktadır.²³⁷ Tam bir doğruluk için düşüncenin hem gerçeklerle örtüşmesi hem de kendi içinde tutarlı olması gerektiği vurgulanmıştır.²³⁸ Kavram; bir şeyin objektif gerçekliğini ifade eden, **hak** ve hakikatin aslına uygun anlatılması demek olan, **sıdk** kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. İslami kaynaklarda da; hakikati konuşmak, gerçeği söylemek, güvenilirlik, dürüstlük, vaadine sadakat gibi çeşitli kullanımları mevcuttur.²³⁹ Doğrulukla birlikte kullanılan ve yansıması gibi değerlendirilen diğer bir kavram da dürüstlüktür. Dürüstlük; “başkasına karşı doğru, yansız olma, kişileri aldatmaya ve sömürmeye çalışmama hali” olarak anlam kazanmaktadır.²⁴⁰ Doğruluk ve dürüstlük bir bütün olarak, kişinin yapıp ettikleriyle, hissedip söylediklerinin örtüşmesi olarak değerlendirilebilir.

Kur’an’da doğruluk; hakikate uygun söz söylemek, ilahi ilkeler göre ve hakikate uygun davranışlar sergilemek, münafıklık etmemek manalarında kullanılır. Ayrıca Kur’an’da çeşitli ayeti kerimelerde, doğruluk ve dürüstlüğün Müslüman kişide yansımalarına yer verilmektedir. Bunlardan bazıları; verilen sözde sadık olmak, Müslümanların aleyhine bile olsa anlaşmalara sadık kalmak, şahitlik ederken ailesinin aleyhine bile olsa dürüst davranmak, iftira etmemek, emaneti ehline vermek, Allah Teala hakkında farazi konuşmamak, eman dileylene saldırmamak, ölçüyü ve tartıyı adaletle yapmaktır.²⁴¹ Allah Teala, kurtuluşa eren ve mükafatı hakedenleri bildirirken bunların içerisinde emanetlerine ve sözlerine sadık kalanların da olacağını söyler.²⁴²

Sıdk kavramının, doğruluk ve dürüstlikle eş anlamlarda kullanıldığına yer verilmişti. İmam Gazali, sıdkın tam manasının altı şeyde olduğunu söyler. Bunlar; dilin sıdkı, niyet ve iradenin sıdkı, azmin sıdkı, azimde vefa, amelin sıdkı ve dini

²³⁷ Remzi Öncül, “Doğruluk”, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000, C. 1, s. 338.

²³⁸ Hasan Şahin, “Doğruluk”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, ed. M.A. Yekta Saraç, İstanbul: Risale Yayınları, 11.1990, C. 1, ss. 393-396.

²³⁹ Mustafa Çağrı, “Doğruluk(Sıdk)”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 9, s. 492.

²⁴⁰ Remzi Öncül, “Dürüstlük”, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000, C. 1, s. 374.

²⁴¹ Tuğral, *a.g.e.*, ss. 176-177.

²⁴² Mearic, 70/32-33.

mertebelerde sıdk sahibi olmaktır. Sıdk ile ortaya çıkan davranışlar sonucu kişi doğru ve dürüst bir şahsiyet olarak nitelendirilir.²⁴³ O halde doğru ve dürüst bir kişide yukarıda sayılan altı durumun gözlemlenmesi gerektiği söylenebilir.

Doğruluk ve dürüstlüğün zıddı olarak kullanılan kavramın yalancılık olduğu bilinmektedir. Maverdi, doğruluk ve yalancılık kavramlarını ve bunlara sebep olan şeyleri birlikte açıklamaktadır. Doğruluğa sebep olan şeyler; akıl, din, hikmet ve şöhrettir. Yalancılığa sebep olan şeyler de; menfaat sağlayıp zarardan kurtulmak, sözlerini yalanla çekici hale getirmek, düşmana kendini haklı gösterme çabası ve bu kötü alışkanlığı karakter haline getirmiş olmaktır.²⁴⁴ Yalancılıktan kurtulmanın yolu sayılan bu durumları ortadan kaldırarak sağlanabilir. Ayrıca doğruluğa ileten sebeplerin kazandırılmasıyla da aynı hedefe ulaşılabilir.

Doğruluk değerinin kazanılmamış olması sonucunda yalancılık eylemi ortaya çıkar. Yetişkinlerde de gözlemlenen bu davranışın özellikle çocuklarda çok fazla olduğu görülür. Yalan söyleyen çocuk bunu ya göze hoş görünmek ya da cezadan korktuğu için hatasını gizlemek için yapar. Çocuk yalan söylerken fiziksel olarak gayri ihtiyari sergilediği bazı hareketler yalanını ele verir. Eliyle ağzını kapatması, burnuyla çok fazla uğraşması, oturduğu yerde sağa-sola ve öne-arkaya hareket etmesi bunlardan bazılarıdır.²⁴⁵ Bu tür davranışlar çocukta gözlemlendiğinde hemen tedbir almak gerekir.

Yalancılığın ortadan kaldırılıp doğruluk değerinin kazandırılması için atılacak ilk adım durum tespitidir. Özellikle çocuğun neden yalan söylediğinin tespit edilmesi ve bu faktörün olumluya çevrilmesi gerekmektedir. Çocuğun yalan söylemesinin sebepleri aşağıda olduğu gibi sıralanabilir:

1. Aile içinde ve çevrede çok fazla yalan söyleniyor olması,²⁴⁶
2. Sevgi ihtiyacının yeterince karşılanmaması sebebiyle oluşan güvensizlik duygusu,²⁴⁷
3. Ceza alma korkusu,²⁴⁸

²⁴³ Gazali, *İhya'ü Ulum'id-Din*, 2014, C. 4, ss. 812-823.

²⁴⁴ el-Maverdi, *Yüce Hedefler Kitabı*, ss. 507-518; el-Maverdi, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, ss. 370-380.

²⁴⁵ Ertuğrul, *a.g.e.*, ss. 132-133.

²⁴⁶ Orhan Keskin, *Ailede Eğitim*, İzmir: Bilgivizyon Yayınları, 2008, s. 104.

²⁴⁷ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitim Ailede, Okulda, Toplumda*, s. 100.

²⁴⁸ Keskin, *a.g.e.*, s. 100.

4. Yetişkinlerin gözünde değersiz hissetme korkusudur.²⁴⁹

Çocukta gözlemlenen yalancılık eylemi sonrası yapılan durum tespiti ardından atılması gereken ikinci adım, yalancılığa sebep olan etmenin ortadan kaldırılmasıdır. Bunun yanında çocuğunun yalancı bir insan olmasını istemeyen ebeveynlerin alabileceği bazı önlemler vardır.

Çocuğa doğruluk ve dürüstlük değerinin kazandırılması, yalancılığın önlenmesi için yapılması gerekenler şöyledir:²⁵⁰

1. Sevgi ve güven ortamı oluşturmak.
2. Yetişkinler örnek olmalıdır. Çocuğa yalan söylenmemelidir. Ayrıca kendi yalanlarına aracılık ettirmemelidirler.
3. Özgüvenlerini geliştirmek.
4. Aşırı tepki göstermemek. Cezada aşırıya gitmeden toplum önünde rencide etmeden uygulamak.
5. Yapamayacakları şeyleri istememek.
6. Çocuğu diğer çocuklarla kıyaslamamak.
7. Çocukta doğruluk, dürüstlük, utanma gibi iyi huylara istek uyandırmak. Bu tür davranışları övmek ve ödüllendirmek.
8. Katı, kuralcı ve aşırı baskıcı bir eğitim uygulamamak.
9. Çocuğu yalancı olarak etiketlememek. Yani yalancılıkla özdeşleştirmemek.
10. Doğru söylediğinden emin olmak için kontrollerde bulunmak. Mesela ödevini yaptığını söylediğinde, ödev kontrolü yapmak.

Bu ve buna benzer önlemlerle küçük yaşta yalancılığın önüne geçmek ve doğruluk-dürüstlük değerine sahip bireyler yetiştirmek mümkündür.

²⁴⁹ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitim Ailede, Okulda, Toplumda*, s. 101.

²⁵⁰ Bkz. Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitim Ailede, Okulda, Toplumda*, ss. 101-103; Keskin, *Ailede Eğitim*, ss. 109-110.

3.9.SORUMLULUK VE EĞİTİMİ

Sözlükte kişinin yapıp ettiklerinin hesabını verebilmesi olarak tanımlanmaktadır. İnsanın davranışlarında hata olduğunda adaletli bir biçimde bunun cezasını çekmesi olarak da anlam kazanmıştır.²⁵¹ Sorumluluk bir bakıma hissedilen ahlaki bir duygu olarak ele alınabilir. Bireyin yetkinliği ölçüsünde bazı yükümlülükleri üstlenmesi olarak da değerlendirilebilir. Sorumlulukta otorite; kişinin vicdanı, toplum ve din olarak kabul görmektedir. Tüm bunlardan hareketle kişinin bir konuda sorumlu hissetmesine sebep olan şey, ya vicdanı ya sosyal ortamı ya da inandığı dini değerleridir.²⁵²

Yeryüzünde var olan her din inananlarına belli hak ve sorumluluklar yüklemektedir. Doğal olarak İslam dini de Müslümanlara belli haklar ve sorumluluklar yükler. Bu sorumlulukların başında da aile mefhumu göze çarpmaktadır. Kur'an'da eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarının olduğu açıkça ifade edilmektedir.²⁵³ Eşlerin hak ve sorumlulukları birçok çalışmada ayrıntılı bir şekilde ortaya konmaktadır.²⁵⁴ Eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarının yanında evlatlarına karşı da belli hak ve sorumlulukları vardır. Aile içerisinde özellikle çocuğun yetiştirilmesi hususunda anne babalara birçok görev ve sorumluluk yüklendiğine ayet ve hadislerde sıkça rastlanır. Allah Teala Kur'an'da ailevi sorumluluğu: *“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...”*²⁵⁵ ifadesiyle beyan etmektedir. Anlaşılacağı üzere Müslüman kendi nefsinin yanı sıra eşi ve evladının kurtuluşu için de sorumludur. Bu sorumluluğu yerine getirmenin en iyi yolu eğitim ve terbiye yoluyla olabilir.

Kur'an-ı Kerim'de kazandırılmaya çalışılan sorumluluk duygusunun bir yansıması da çocuk sahibi olma isteğidir. Bu durum, Hz. Zekeriya (a.s.) ve Hz. İbrahim

²⁵¹ Remzi Öncül, “Sorumluluk”, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000, s. 1004.

²⁵² Kemal Yıldız, “Sorumluluk”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, C. 37, ss. 380-382.

²⁵³ Bakara, 2/228.

²⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çelik, *Kur'an'da Aile Modelleri*, ss. 84-86; Kiraz, *Kur'an'da Ahlak İlkeleri / Tevrat Zebur ve İncil'le Mukayeseli Bir Çalışma*, ss. 231-236; Ramazan Varol, *Uygulamalarla Kur'an'da Aile*, 9. b., Ankara: Nüve Yayıncılık, 2011, ss. 75-107.

²⁵⁵ Tahrir, 66/6.

(a.s) modelleriyle örneklendirilmiştir. Soylarının devamı için Allah Teala'dan evlat talebinde bulunmuşlar, bu hususta yıllarca dua ederek sabretmişlerdir. Allah Teala yakarışlarını karşılıksız bırakmamış ilerleyen yaşlarına rağmen mucizevi olarak her ikisine de evlat nasip etmiştir.²⁵⁶ Günümüzde çocuğun sorumluluğunu üstlenmemek için evlat sahibi olmak istemeyen birçok aile vardır. Kur'an'da yer alan bu kıssalar sorumluluktan kaçanlar için öğüt mahiyetindedir. Nitekim geçim korkusuyla çocuklarını öldürenleri de rızkın Allah Teala tarafından verildiğini hatırlatarak uyarıcı ayetler bulunmaktadır.²⁵⁷ Bu sebeple, Müslümanların sorumluluktan ve rızık kaygısından dolayı çocuk sahibi olmaktan kaçınmaları doğru değildir. Aksine her bir Müslümana düşen; imanlı, ahlaklı bireyler yetiştirerek İslam toplumu inşa edebilmek için Allah Teala'dan hayırlı evlat talebinde bulunmaktır.

Kur'an'da sorumluluk başlığıyla bağlantılı olarak değinilmesi gereken bir diğer kavram da sıla-i rahimdir. Sıla-i rahim, kökeni Arapça olan bu kelime, “yakın” manasına gelmekte olup daha çok soy yakınlığını anlatmak için kullanılmaktadır. Akrabayla eş anlamlı olarak kullanılan kelimelere bakıldığında “rahim” sözcüğüyle karşılaşılmaktadır. İslami kaynaklarda kişiye çeşitli sorumluluklar yükleyen bu kavram “sıla-i rahim” olarak ifade edilmektedir. Bu sorumlulukları; ziyaret etme, arayıp sorma, maddi ve manevi destek olma gibi iletişimi devam ettirme ve güçlendirme şeklinde sıralamak mümkündür.²⁵⁸ Kur'an-ı Kerim'de Müslümanların maddi ve manevi olarak akrabalık bağlarını devam ettirmeleri istenmiş,²⁵⁹ akrabalık bağlarını koparanların münafıklar ve kafirler olduğu söylenmiştir.²⁶⁰

Kur'an'da kişi hem dünya hem de ahiret bağlamında yapıp ettiklerinden sorumlu tutulmaktadır. Bu sebeple Allah Teala hiçbir mazerete mahal vermeyecek şekilde insanlığın geçmişten günümüze uyarıldığını bildirir. İnsanların; “haberimiz yoktu, atalarımızdan böyle gördük, bize bir uyarıcı gelmedi” şeklindeki itirazlarının geçersiz sayılacağını belirtir. Kişi günlük hayatta dahi yapıp ettiği her şeyden sorumludur. Ayrıca Müslümanlara hem bireysel hem de toplumsal açıdan sorumluluk

²⁵⁶ Meryem, 19/1-15; Saffat, 37/100-101.

²⁵⁷ İsrâ, 17/31.

²⁵⁸ Vecdi Akyüz, “Akraba”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1989, C. 2, ss. 285-287.

²⁵⁹ Nisa; 4/36; Nahl, 16/90; Rum, 30/38.

²⁶⁰ Bakara, 2/27; R'ad, 13/25; Muhammed, 47/22-23.

bilinci yüklenmektedir. Nitekim Müslümanlar yalnızca kendi kurtuluşları için değil çevrelerindeki insanların kurtuluşları için de çaba harcar. Çabanın neticesi ise Allah Teala'nın takdiridir. Müslümanlar, Hz. Nuh'un oğlu ve hanımı, Hz. Lut'un hanımı ve Hz. İbrahim'in babası örneklerinde olduğu üzere iman etmeyenlerden sorumlu tutulmazlar. Çünkü Allah Teala'nın yüklediği sorumluluk çaba göstermeleridir. Zira Allah Teala hiçbir kuluna kaldıramayacağı yükü yüklememiştir. Sonuç olarak Kur'an'ın insanı yaptıklarından ve yapması gerekip de yapmadıklarından sorumlu tuttuğu anlaşılmaktadır.²⁶¹

İslam dininin Müslümanlara yüklemiş olduğu sorumluluk çerçevesi yukarıda yer verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere oldukça geniş kapsamlıdır. Fakat araştırma bağlamında çocuk sahibi olma ve yetiştirme sorumluluğuna yoğunlaşmak doğru olacaktır. Nitekim bu konunun önemine binaen Müslüman alimler, İslam'ın yayılmasıyla birlikte ilk dönemlerden itibaren çocuğun terbiyesine yönelik eserler vermeye başlamışlardır. Bu gayret ve çabanın neticesinde, gerek müstakil gerek bir alt başlık altında çocuk eğitim ve terbiyesine yönelik çok sayıda eser verilmiştir.²⁶² Günümüzde de evladını iyi bir şekilde yetiştirmek isteyen anne babalar için çeşitli kaynaklar bulunmaktadır. Doğru kaynaklardan düzgün eğitim yapmak anne ve babaların çocuklarına yönelik başlıca sorumluluklarındandır. Öncelikle ebeveynlerin bu büyük sorumluluğu üstlenmeye hazır olmaları gerekir. Çocuğun kendilerine ne gibi sorumluluklar yüklediğinin bilincinde olmaları da elzemdir. Bunun için kendilerini geliştirmeli ve çocuk eğitimine yönelik okumalar yapmalıdırlar.²⁶³

Çocuğun sorumluluğunun farkında olmak kadar çocuğa sorumluluk duygusu kazandırmak da çok önemlidir. Çocuğa sorumluluk duygusu kazandırmak için,

²⁶¹ Köylü, a.g.m., ss. 68-70.

²⁶² Bkz. Gazali, *İslam Ahlakı*, ss. 101-109; Miskeveyh, *a.g.e.*, ss. 73-82; Tusi, *a.g.e.*, ss. 207-221; Oktay, *Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alai*, ss. 368-390.

²⁶³ Ayrıca bkz. Ay, *Peygamberimizin İnsanlarla İlişkileri*; Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*; Ertuğrul, *Ailede ve Okulda Çocuk Eğitimi*; Girgin, *Çocuğumu Anlıyor muyum?*; Şakir Gözütok, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metotları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016; Güneş, *Annelik Sanatı*; Keskin, *Ailede Eğitim*; Sağlam, *İslam ve Batı Eğitiminde Okul Öncesi Eğitimi*; Özen, *Çocuklarda Adalet Eğitimi*; Yener Özen, *Çocuklarda Sevgi Eğitimi*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2016; Yılmaz, *Ailem Benim Her Şeyim*.

izlenebilecek yol ve yöntemler bulunmaktadır. Bunları aşağıda olduğu gibi sıralamak mümkündür:²⁶⁴

1. Çocuğa sağlıklı güven duygusu kazandırarak sorumluluk alabileceği bilincini oluşturmak.
2. Çocuğa kaldıramayacağı yükler yüklememek. Yapabileceği isteklerde bulunmak.
3. Aşırı korumacı davranmadan görevi kendi başına yapmasına izin vermek.
4. Hata yapabileceğinin farkında olmak. Hatalarından ders çıkarması için zaman tanımak.
5. Çocuğun hatalarını ve beceremediği şeyleri kişiliğiyle özdeşleştirmemek, çocuğu etiketlememek.
6. Görevler vererek yapma aşamasında destek olmak.
7. İstenen işi yaptığıında övmek ve ödüllendirmek.²⁶⁵
8. Çocukla birlikte iş yapmaktır. Bu hususta Kur'an'da Hz. İbrahim'in oğlu ile birlikte Kabe'yi inşa edişleri²⁶⁶ ebeveyn-çocuk ilişkisinde kaliteli zaman geçirerek çocuğa sorumluluk vererek öğretmeye misal teşkil etmektedir.

Çocuğa sorumluluk değerinin kazandırılması için öncelikle anne ve babaların bu konuda kendilerini sorumlu hissetmeleri gerekmektedir. İkinci bir adım olarak da kabiliyetleri çerçevesinde çocuğa sorumluluk vermeleri gelir. Buna üç "S kuralı" adı verilerek; "sorumluluk değeri için sorumlu hisset, sorumluluk ver" şeklinde kısa bir çözüm getirilebilir.

²⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çelik, *a.g.e.*; Tongar, *a.g.e.*; Tütün, *a.g.e.*

²⁶⁵ Aydın, *a.g.e.*, ss. 261-265; Keskin, *a.g.e.*, ss. 71-79.

²⁶⁶ Bakara, 2/127

3.10. ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK-TEVAZU VE EĞİTİMİ

Alçakgönüllülük, sözlükte “büyüklük taslamama, mütevazi olma, kibirli olmama, gösterişsiz olma” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.²⁶⁷ Alçakgönüllülük, tevazu ile eş anlamlı, kibir ile zıt anlamlıdır. Bir nevi, kişinin kendi değerini bildiği halde bununla böbürlenmemesidir.²⁶⁸ Nâsiruddîn Tûsî’de tevazu; yiğitlik değerinin bir alt başlığı olarak yer almakta, “kişinin kendisinden daha aşağı makamda olanlara üstünlük taslamaması” anlamında kullanılmaktadır.²⁶⁹ Kınalızâde’de ise tevazu değeri, hikmet değerinin bir alt başlığıdır. Tevazu değeri orta yani itidal hali olarak ele alınmakta, alt ve üst zıt kutupları *kibir ve zillet* olarak belirtilmektedir.²⁷⁰ Tevazu bir denge halidir. Ne kendini aşağı görerek zelil etmek, ne de kendini üstün görerek kibirlenmek değildir. Kibir insandaki bütün güzel değerleri de ortadan kaldıran bir durumdur.²⁷¹ Bilindiği üzere şeytan da kibri yüzünden Allah Teala nezdindeki itibar ve makamını yitirmiştir.²⁷²

Kibir ve kendini beğenme hastalığından kurtulmanın şifası, kibire sebep olan hallerin geçici olduğunun farkında olmaktır.²⁷³ Gazali kibire sebep olan durumları; ilim, asil soy, güzellik, mal, hısım çokluğu, amel ve ibadetler olarak sıralar.²⁷⁴ Bunlara makam başlığını eklemek de mümkündür.

Tevazu, Kur’an’da yer alan ve Müslümanlara tavsiye edilen ahlak ilkelerinden biridir. Alçakgönüllülük ayetlerde, zıddı olan ucb (kendini beğenme) ve kibir kavramlarıyla işlenmektedir.²⁷⁵ Bununla bağlantılı olarak kibrin birçok ayeti kerimede yerildiği görülür. Allah Teala: “*Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma! Ne yeri yarabilir ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin*”²⁷⁶ ayetiyle kullarını açıkça uyarır. Başka bir ayette de inkarcıların kendilerini üstün gördükleri, Allah Teala’nın ise kibirlenenleri sevmediği

²⁶⁷ İlhan Ayverdi, “Alçakgönüllülük”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 03.2006, C. 1, s. 94; İlhan Ayverdi, “Tevazu”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 03.2006, C. 3, s. 3149.

²⁶⁸ Orhan Hançerlioğlu, “Alçakgönüllülük”, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992, C. 1, s. 39; Orhan Hançerlioğlu, “Tevazu”, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992, C. 6, s. 304.

²⁶⁹ Tûsî, *a.g.e.*, s. 94.

²⁷⁰ Oktay, *a.g.e.*, s. 197.

²⁷¹ el-Maverdi, *Edebü’l-Dünya ve’l-Din*, s. 330.

²⁷² Bakara, 2/34; Hicr, 15/ 22-23; İsrâ, 17/37; Kehf, 18/50; A’raf, 39/12-13.

²⁷³ Miskeveyh, *a.g.e.*, s. 222.

²⁷⁴ Gazali, *İhya’u Ulum’id-Din*, 2014, C. 3, ss. 806-818.

²⁷⁵ Bkz. Kiraz, *a.g.e.*, ss. 317-323.

²⁷⁶ İsrâ, 17/37.

ifade edilmektedir.²⁷⁷ Ayrıca, Allah Teala kullarını kibirli insanların sonunun cehennem olduğu söylenerek ikaz eder.²⁷⁸ Alçakgönüllülüğün istenen ve hoş görülen, kibrin ise yerilen ve sevilmeyen bir özellik olduğu aşıkardır. Bu bağlamda her Müslümanın kendine çeki düzen vermesi gerekmektedir.

Kur'an'da tevazu değerini kazandırma ve çocuk terbiyesi bağlamında, Hz. Lokman'ın oğluna öğütlerinden birinin kibirlenmemesi yönünde olduğu görülür. Bu öğüt ayetlerde şu şekilde yer alır: “*Gurura kapılarak insanlara burun kıvrıma, ortalıkta çalım satarak yürüme; unutma ki Allah gurura kapılıp kendini beğenen hiç kimseyi sevmez. Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkinini eşeğin anırmasıdır.*”²⁷⁹ Bu ayeti kerimelerde Hz. Lokman'ın evladını terbiye etme çabası görülmektedir. Oğluna yapmaması gereken davranışı ve bu davranışın çirkinliğini benzetme yöntemiyle vurgu yaparak söylemektedir. Aynı şekilde ebeveynler çocuklarına tevazu değeri kazandırmak için eğitim yaparken *kıssa ve öğüt*²⁸⁰ yöntemini kullanılabirler.

Araştırma boyunca incelenen kaynaklar ve ortaya konan fikirler ışığında, çocuklarda değer eğitimi yaparken anne ve babaların çocuklarının duygu durumlarını iyi gözlemlmeleri gerektiği kanaati oluşmaktadır. İncelenen bu başlık altında da ebeveynlerin, çocukta alçakgönüllülük değerinin oluşumu ve gelişimi için dikkat etmeleri gereken duygu: “utanma” duygusu olarak değerlendirilebilir. Zira sağlıklı utanma duygusu (mahcubiyet) kişiye; sınırlarını bilme, alçakgönüllülük ve hoşgörü değerleri kazandırmaktadır.²⁸¹ Bu sebeple utanma duygusunun oluşumundan itibaren doğru yönlendirmelerle çocukta geliştirilmesi diğer değerleri kazanabilmesi açısından da çok önemlidir. Sonuç olarak mahcubiyet duygusu sağlıklı gelişen bir çocuk doğal olarak kendi sınırlarını bilerek davranacak ve alçakgönüllü bir birey olarak toplumda yerini alacağı düşünülmektedir.

²⁷⁷ Nahl, 16/22-23: “*Sizin tanrınız bir tek tanrıdır. Âhirete inanmayanlara gelince, işte onların kalpleri inkârcıdır; onlar ululuk taslayan küstahlardır. Hiç kuşku yok ki Allah onların saklı tuttuklarını da açığa vurduklarını da bilmektedir. O, ululuk taslayanları sevmez.*”

²⁷⁸ Hac, 22/9; Mü'min, 40/76.

²⁷⁹ Lokman, 31/18-19.

²⁸⁰ Bkz. Şanver, *a.g.e.*, s. 157-160.

²⁸¹ Cüceloğlu, *a.g.e.*, s. 89.

SONUÇ

Kur'an'da aile modellerinin değerlerini ve eğitimini inceleyebilmek için öncelikli olarak aile kavramını anlamak gerekir. Kur'an-ı Kerim'de aile kavramına baktığımızda ailenin bir yandan çevreden gelebilecek tehlikelere karşı bir kalkan vazifesi görürken diğer yandan da insanın ruhunu dinlendirdiği bir huzur yuvası olduğunu görürüz. Aile, insanın hem maddi hem manevi olarak dinlendiği, yorucu hayat telâşesinin ardından demir attığı bir limandır. Bununla birlikte aile, imtihanın gelebileceği alanlardan biridir. Ailenin sorumluluk yükleyen yönleri, kopmaması gereken aile bağları vardır. Düzenlenen ilişkilerle ayakta tutulan aile kurumunun, aslında İslam toplumunu bir ve diri tuttuğu, her daim aile kurumuna riayet edilmesi gerektiği açıktır. On beş asır önce inşa edilmiş olan İslam toplumu, bir bakıma İslam ailesidir. Kur'an-ı Kerim'de aileye karşı Müslümanlardan beklenen yaklaşım şekli, peygamberlerin ve model şahsiyetlerin hayatlarının anlatıldığı kıssalarda yer almaktadır. Ayrıca aileye dair teorik olarak anlatılan her şeyin pratik hayattaki uygulamaları; Hz. Peygamberin (s.a.v) hayatında, davranışlarında, ilişkilerinde ve eğitim şeklinde bulunmaktadır.¹

Kur'an'da temsil ettikleri olumlu veya olumsuz değerlerle insanlığa model olan aileler araştırma bağlamında; Hz. Muhammed ve ailesi, Hz. Yakub ve ailesi, Hz. İbrahim ve ailesi, İmran ailesi, Hz. Adem ve ailesi, Hz. Şuayb ve kızları, Hz. Lut ve kızları, Hz. Lokman ve oğlu, Hz. Nuh ve ailesi, Hz. Eyüb ve hanımı, Hz. Lokman ve oğlu, Hz. Musa ve ailesi olarak tespit edilmiştir. Bu ailelerin sahip olduğu değerler ve bu değerleri aktarım şekilleri, Kur'an'da aile modelleri bağlamında aile değerleri ve eğitimini ifade etmektedir. Bu araştırmada tespit edilen model ailelerin sahip oldukları değerler arasından on tanesinin aile değerleriyle bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunlar; iman, iffet, nikah akdi-sadakat, sevgi-aşk, af-merhamet, sabır, adalet, doğruluk-dürüstlük, sorumluluk ve alçakgönüllülük-tevazudur. Kur'an'da, değerlerin bir sonraki nesle aktarılma sürecinde model ailelerde öne çıkan bazı yöntem ve teknikler

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sağlam, a.g.m., ss. 167-190.

bulunmaktadır. Bu yöntem ve teknikler; rol-model olma, ögüt verme, yaparak yaşayarak öğretme, telkin etme, kıssa yöntemi ve inzar etmektir. Hadisi şerifler bağlamında bu yöntem ve tekniklere, oyun ve dua etme eklenmektedir. Değerlerin kazandırılabilmesi için bunların yanı sıra; ödül-ceza, iyiyi övme-kötüyü yerme, zenginleştirilmiş ortam gibi yöntem ve tekniklere rastlanmaktadır.

Kur'an'da model ailelerin değerlerinin öğretilmesi için çocuğun, bu değerlerle bağlantılı bazı duygu ve kavramlara sahip olunması gerekmektedir. Bir başka deyişle, değerlerin kazanım haline gelebilmesi bu duygu ve kavramların varlığıyla ilişkilidir. Değerlerin bağlantılı olduğu kanaatine ulaştığımız duygu ve kavramlar şu şekilde sıralanabilir:

- İman değerinin çocuğa kazandırılması için bağlantılı olduğu duyguların bazıları; güven, sevgi, bağlanma, korku, hayranlık ve sonsuzluk hissidir.
- İffet değerinin bağlantılı olduğu duygu utanmadır.
- Nikah akdi-sadakat değerinin bağlantılı olduğu duygu vefadır.
- Sevgi değer olmakla beraber çocukta kendiliğinden oluşan bir duygudur.
- Af-merhamet değeri, eşduyum (empati) becerisine dayanır.
- Sabır değeri, küçük yaşta edinilen haz kontrolüyle alakalıdır.
- Adalet değerinin oluşumu için hak kavramının çocukta var olması gerekmektedir.
- Doğruluk-dürüstlük değerinin oluşumu, zıttı olan yalancılığın engellenmesiyle mümkündür.
- Sorumluluk değeri için gerekli olan, sorumluluk duygusunun oluşturulmasıdır.
- Alçakgönüllülük-tevazu için gereken, utanma/mahcubiyet duygusunun sağlıklı bir şekilde yönlendirilmesidir.

Kur'an'da aile modelleri bağlamında aile değerlerinin eğitimi için aşağıda yer alan yol haritası izlenebilir:

- 1. Eş seçimi yapmak:** Kişinin yaşadığı ve yaşamak istediği hayata uygun bir eş seçmesi bütün bir ömrünü etkileyeceğinden önemli addedilebilir. Örneğin, iman eğitiminde ilk adım kendi inancı ve yaşayışıyla uyumlu bir eş seçimi yapmakla başlar.

2. **Çocuğa doğru isim verilmek:** Çocuğun değer eğitiminde ailenin atacağı adımların başında ona İslam dinine uygun bir isim vermek olduğu söylenebilir.
3. **Çocuğa dua etmek ve dua öğretmek:** Özellikle Hz. İbrahim'in eğitiminde rastladığımız bu metot, Hz. Peygamberin hayatında da karışımıza çıkmaktadır. Çocuğun eğitiminde hidayeti için doğum öncesinden başlayan bir dua süreci bir diğer adım olarak dikkat edilmesi gereken hususlardan biri olarak değerlendirilebilir. Ayrıca çocuğa kısa dua örnekleri ezberletilmesi ve teşvik edilmesi üzerinde durulması gereken konulardan sayılabilir. Bu başlık, **dini bilgilerin çocuğa yaşına uygun olarak öğretilmesi** kaidesiyle genişletilebilir. Nitekim çocuk konuşmaya başladığından itibaren İslam dininin temel öğretilerinin ezberletilmesi dini algıları için yönlendirici olabilir. Örneğin; ilk kelimesi Allah olan, devamında "Allah birdir" cümlesini öğrenen, Kelime-i Tevhidi ve sırayla kısa sureleri ezberleyen bir çocuğun iman alt yapısını almış olduğu söylenebilir.
4. **Çocuğa öğüt vermek, telkinde bulunmak ve kıssa anlatmak;** neyi yapması ve neyi yapmaması gerektiğinin çocuğa açık ve net şekilde güzel bir dille söylenmesi onun için rahatlatıcı bir durum oluşturabilir. Böylece kendinden beklenen davranışları bilip kolayca sergileyebilir. Bunu yaparken de yumuşak bir dil kullanmak ve nedenini açıklamak oldukça önemlidir. Öğüt başlığıyla bağlantılı olarak, **peygamber kıssaları ve ibretlik olayları anlatmak** faydalı olabilir. Zira küçük yaştaki çocukların çoğu kendilerine hikayeler anlatılmasını çok severler. Bu yönlerini geçmiş peygamberlerin kıssaları, cennet ve melek kavramları gibi İslami bilgilerle doldurmak değerler eğitimi sayılabilir. Nitekim Allah Teala da Kur'an-ı Kerim'de bu metotla Müslümanları eğitmekte, peygamberleri de bu yöntemi kullanmaktadırlar.
5. **İbadet eğitimi vermek:** Hz. Peygamberin uygulamalarına da binaen çocuklara ibadet tecrübeleri kazandırmak, onlara seccade, takke, tesbih ve başörtüsü gibi hediyeler olarak süreci çekici hale getirmek, gelecek için bir yatırım olabilir. Belli bir yaşa geldikten sonra da ibadetlerine başlamaları

için temsil, telkin ve tenzih metotlarıyla çocuca davranış kazandırmak, ebeveynlerin evlatlarına bir iyiliği olarak icra edilebilir.

6. Duygu ve değer eğitimi yapmak: Çocuğun sınırlarını bilmesi ve sabrı öğrenebilmesi için küçük yaşlardan itibaren isteklerini kontrol altında tutmayı öğrenmesi gerekmektedir. Ebeveynlerin çocuğun her istediğini yapmaları evlatlarının doyumsuz ve mutsuz olmalarına sebep olmaktadır. Belli sınırlamalar ve **haz kontrolü** çocuğun değer gelişimine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda ödül ve ceza yöntemi de kullanılabilir. Çocuğun bilişsel ve motor gelişimine uygun **sorumluluklar vermek** çocukta sorumluluk değerinin oluşmasını sağlayacaktır. Çocuğun ben merkezli olduğu küçük yaşlarda, bilişsel gelişimine uygun olarak kendi haklarının yanında diğer insanların da **hakları** olduğunu öğrenmesi önemlidir. Ebeveynlerin çocuklarını egoist prens ve prenses olarak yetiştirmesi; **empati**, af, merhamet, adalet, hak ve hoşgörü gibi duygu ve değerlerin evlatlarında oluşmasına engel olmaktadır. Bu durum ilerleyen yaşlarda da değerlerin kazanılmasına engel teşkil etmektedir. **Sağlıklı utanma/mahcubiyet**, çocuklarda üzerinde durulması gereken önemli duygulardan biridir. Nitekim sağlıklı bir şekilde edinilen utanma duygusu birçok değerlerin temelini oluştururken, sağlıksız bir şekilde kazanılan utanç duygusu birçok psikolojik rahatsızlığın temelini oluşturur.

Sonuç olarak, değerler ve eğitimi hem bireysel hem toplumsal huzur ve mutluluk için gereklidir. Değerlerin yaşanması ve yaşatılması da toplumun en küçük birimi olan aileye düşmektedir. Aile bireylerinin bu sorumluluğun farkında olmaları değerlerin aktarılması sürecinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorumluluk bilincinin yanında ebeveynlerin değer eğitimi için gereken bilgi ve birikime sahip olmaları gerektiği görülmektedir. Bu sebeple henüz çocuk sahibi olmadan önce anne babaların kendi psikolojik gelişimlerini tamamlamaları faydalı olacaktır. Hem kendi gelişimleri için hem de erdemli çocuklar yetiştirebilmek için okumalar yapmaları, bu doğrultuda rol model olmaları doğru bir yöntem olarak kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

- ABDULBAKİ Muhammed Fuad, *El-Mu'cemü'l Müfehres Li Elfâzi'l Kur'âni'l Kerîm*, Kahire: Dar'ul Kütübü'l Mısıryye, 1364.
- ADIVAR A. vd., (çev.), "Sabır", *İslam Ansiklopedisi*, 13 cilt, İstanbul: MEB Yayınları, 1966, C. 10, ss. 3-6.
- AĞDEMİR Sürmeli, "Aile ve Eğitim", *Aile ve Toplum Dergisi; B.A.A.K.B.D*, C. 1, S. 1 (1991), s. 11.
- AĞIRAKÇA Ahmed, "Afv", *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, 5 cilt, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1990, C. 1, s. 48.
- , "Sabır", *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, 5 cilt, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1992, C. 5, ss. 299-301.
- AILEY Jr. Alvin, "Ana Birittannica Genel Kültür Ansiklopedisi", *Aile*, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1986, C. 1, s. 228.
- AKINCI Adem, *Hız Muhammed(s.a.v)'in Eğitim Anlayışı*, ed. Ramazan Kağnıcı, 2. b., Ankara: Kültür Yayınları, 2011.
- AKYÜZ Vecdi, "Akraba", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1989, C. 2, ss. 285-87.
- ALAYLIOĞLU Ruşen, A. Ferhan OĞUZKAN, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, 2. b., İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1976.
- ALKAN Ersoy Özmen, *Parçalanmış Aile Modelindeki Öğrencilerin Eğitimdeki Başarı Durumları (TRABZON ÖRNEĞİ)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi, 2014.
- ARISTOTELES (ARISTO), *Nikomakhos'a Etik*, çev. Zeki Özcan, 1. b., Ankara: Sentez Yayıncılık, 2014.
- ASLAN YILMAZ Kezban, "İsminiz kişiliğinizi oluşturuyor", *Posta*, (07.01.2014), <https://www.nevzattarhan.com/isminiz-kisiliginizi-olusturuyor.html>.
- ATAR Fahrettin, "Nikah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007, C. 33, ss. 112-17.
- AY Mehmet Emin, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, 34. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- , "Kur'an'da Gençler ve Gençlik Değerleri", *Peygamberimiz ve Gençlik*, 1. b., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018, ss. 25-26.
- , *Peygamberimizin İnsanlarla İlişkileri*, 2. b., Bursa: Bursa Kültür A.Ş., 2015.
- AYASBEYOĞLU Nevzat, *İslamiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili*, İstanbul: MEB Yayınları, 1991.
- AYDIN Ali Arslan, "İman", *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, 5 cilt, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1991, C. 3, ss. 145-51.

- AYDIN Mehmet Akif, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 2, s. 196.
- AYDIN Mehmet Zeki, *Ailede Ahlak Eğitimi*, 7. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- AYVERDİ İlhan, “Alçakgönüllülük”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3 cilt, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 03.2006, C. 1, s. 94.
- , “Tevazu”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3 cilt, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 03.2006, C. 3, s. 3149.
- BAĞÇECİ Muhiddin, “Sadakat”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, 5 cilt, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1992, C. 5, s. 311.
- BAL Hüseyin, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Nitel Araştırma Yöntemi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2013.
- BAYRAKDAR Mehmet, “Aşk”, *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramları Sözlüğü*, 2 cilt, ed. Mualla Selçuk vd., Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 05.2016, C. 1, ss. 73-74.
- BAYRAKTAR Mehmet Faruk, *İbn Cemaat’tan Öğretmen ve Öğrencilere Öğütler*, 4. b., İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- BİLGİSEVEN Âmiran Kurtkan, *Eğitim Sosyolojisi: Kavramlar, Teoriler, Eğitim Yolu ile Kalkınmanın Esasları*, 5. b., İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992.
- BUDAK Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları, 2003.
- BÜYÜKBİNGÖL YAĞCI Ayşegül, *Değerler Eğitimi Bağlamında Yusuf İle Züleyha Kıssası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2012.
- BÜYÜKDÜVERDİ Sabri, “Değer Kavramı ve Aileyi Ayakta Tutan Değerler”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991, C. 1, ss. 320-22.
- CANAN İbrahim, *Kur’ an’da Çocuk*, 10. b., İstanbul: Nesil Yayınları, 2011.
- CELKAN Hikmet Yıldırım, “Beşeri Kültürün Temel Ögesi Aile”, *Aile ve Toplum Dergisi; B.A.A.K.B.D*, C. 1, S. 1 (1991), ss. 81-85.
- CHAPMAN Gary, *Beş Sevgi Dili*, 7. b., İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2007.
- CİHANDİDE Zeynep Nezahat, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 2. b., İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- CÜCELOĞLU Doğan, *İçimizdeki Çocuk*, 50. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015.
- ÇAĞRICI Mustafa, “Adalet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 1, ss. 341-43.
- , “Af”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1988, C. 1, ss. 394-95.
- , “Asabiyet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 2, ss. 453-55.

- , “Doğruluk(Sıdk)”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 9, s. 492.
- , “İffet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 22, ss. 506-7.
- , “Merhamet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, 44 cilt, İ: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2004, C. 29, ss. 184-85.
- , “Sabır”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C. 35, ss. 337-39.
- , “Sadakat(Sıdk)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, C. 35, s. 387.

ÇELİK Hüseyin, *Kur'an'da Aile Modelleri*, Tebeşir Yayınları, 2015.

“Değerler Eğitimi Yönergesi”, t.y.,

[http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/34/39/749197/dosyalar/2015_02/09093609_degerleregitiimi.pdf\(25.09.2017\)](http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/34/39/749197/dosyalar/2015_02/09093609_degerleregitiimi.pdf(25.09.2017)).

DEMİR Ömer, Mustafa ACAR, *Sosyal bilimler sözlüğü*, 2. b., Vadi Yayıncılık, 1997.

DEMİREL Özcan, Zeki KAYA, (ed.), *Eğitim Bilimine Giriş*, 2. b., Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2007.

DODURGALI Abdurrahman, *Ailede Din Eğitimi*, 3. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

———, *Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul: İFAV Yayınları, 1995.

DOĞAN Mehmet, *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, 1. b., İstanbul: Bahar Yayınları, 1994.

DÖNDÜREN Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 2. b., Erkam Yayınları, 2016.

EMİROĞLU İbrahim, “Kur'an'da Fert, Aile ve Toplum”, *Altınoluk Dergisi*, 10.2004, [http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yazarlar&yazar_no=831&MakaleNo=d224s042m1&AdBasHarf=&limit=0-15.\(12.01.2016\)](http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yazarlar&yazar_no=831&MakaleNo=d224s042m1&AdBasHarf=&limit=0-15.(12.01.2016)).

ERDEM Emine, Dilfiruz CÖMERT, *Erken Çocukluk Döneminde Aile Eğitimi*, 2. b., Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2016.

ERKAN Arif, “Meveddet”, *El-Beyan*, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013s. 1085.

EROL Ayten Vahapoğlu, *Karşılaştırmalı İslam Milletlerarası Özel Hukuku Şahıs-Aile-Miras*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

ERTUĞRUL Halit, *Ailede ve Okulda Çocuk Eğitimi*, 35. b., İstanbul: Nesil Yayınları, 2010.

FARABİ, *Üstün Ülke El-Medinetü'l Fazıla*, çev. Seyfi Say, 2. b., İstanbul: Kurtuba Yayınları, 2015.

FAYDA Mustafa, “İfk Hadisesi”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 22, ss. 507-9.

- GAZALİ İmam, *İhya'ü Ulum'id-Din*, 4 cilt, çev. Ali Arslan, 1. b., İstanbul: Merve Yayınları, 2014.
- , *İhya'ü Ulum'id-Din*, 4 cilt, çev. Ali Arslan, 1. b., İstanbul: Merve Yayınları, 2014.
- , *İhya'ü Ulum'id-Din*, 4 cilt, çev. Ali Arslan, 1. b., İstanbul: Merve Yayınları, 2014.
- , *İslam Ahlakı*, çev. Akif Nuri, 4. b., İstanbul: Sinan Yayınevi, 1980.
- GİRGİN Alaidin, *Çocuğumu Anlıyor muyum?*, İstanbul: Kariyer Yayıncılık, 2006.
- GÖZÜTOK Şakir, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metotları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- GÜNDÜZ Turgay, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Bursa: Düşünce Kitabevi, 2002.
- , *Kur'an'da Korku Motifi / İnzar Kavramına Eğitimbilimsel Yaklaşım*, İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2004.
- GÜNEŞ Adem, *Annelik Sanatı*, 101. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- HANÇERLİOĞLU Orhan, “Alçakgönüllülük”, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, 7 cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992, C. 1, s. 39.
- , “Tevazu”, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, 7 cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992, C. 6, s. 304.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 1. b., İstanbul: Dem Yayınları, 2009.
- , *Değerler Psikolojisi ve Eğitim Ailede, Okulda, Toplumda*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- İBN MANZÛR, “Üsratün”, *Lisânü'l-Arab*, 15 cilt, Beyrut: Dâr Sâdir, 1990, C. 4, s. 20.
- İSRAFİLOVA Faimah, *Kur'an'ın Anlatımıyla Aile Hayatı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2006.
- KANT Immanuel, *Eğitim Üzerine*, çev. Ahmet Aydoğan, 3. b., İstanbul: Say Yayıncılık, 2013.
- KARAMAN Hayrettin vd., *Kur'an Yolu*, 5 cilt, 4. b., Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- , *Kur'an Yolu*, 5 cilt, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- KARASAR Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi / Kavramlar İlkeler Teknikler*, 33. b., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.
- KESKİN Orhan, *Ailede Eğitim*, İzmir: Bilgivizyon Yayınları, 2008.
- KİRAZ Celil, *Kur'an'da Ahlak İlkeleri / Tevrat Zebur ve İncil'le Mukayeseli Bir Çalışma*, 1. b., Bursa: Emin Yayınları, 2007.
- KÖYLÜ Mustafa, “Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler Ve Hedefler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 24-25 (2007), ss. 65-88.

- KUTUB Seyyid, *Fi Zilali'l Kur'an*, 17 cilt, çev. Hakkı Şengüler, M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1968.
- MACDONALD D.B., "İman", *İslam Ansiklopedisi*, 13 cilt, çev. A. Adıvar vd., İstanbul: MEB Yayınları, 1966, C. 5, ss. 984-85.
- MANSUR Teyfurov, "Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3 & 4 (2014), ss. 183-200.
- MAVERDÎ Ebu'l-Hasan EL-, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, çev. Selahaddin KİP, Abidin Sönmez, İstanbul: Bahar Yayınları, 1978.
- , *Yüce Hedefler Kitabı*, ed. Yaşar Çalışkan, çev. Ahmet Cevdet Efendi Bergamalı, 2. b., İstanbul: Büyüyenay, 2013.
- MEVDÛDÎ Ebu'l Ala, *Kur'an'ın Dört Temel Terimi İlah-Rab-Din-İbadet*, çev. Mahmud Osmanoglu, 5. b., İstanbul: Özgün Yayıncılık, 1996.
- MİSKEVEYH İbn, *Ahlak Eğitimi / Tehzibu'l-Ahlak*, çev. Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, 2. b., İstanbul: Büyüyenay, 2013.
- MUTÇALI Serdar, "Âiletün", *Arapça-Türkçe (Alfabetik) Türkçe-Arapça Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınlar, 11.2010s. 640.
- , "Sülâletün", *Arapça-Türkçe (Alfabetik) Türkçe-Arapça Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınlar, 11.2010s. 303.
- OĞUZKAN A. Ferhan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1974.
- OKTAY Ayşe Sıdika, *Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alai*, 3. b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- ORTAYLI İlber, "Türkiye'de Aile; Tarihte Türk Ailesi", *Aile ve Eğitim*, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 1994, s. 8, http://www.ted.org.tr/pdf/ted_aile_ve_egitim_ocr.pdf.
- ORUÇ Cemil, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 2. b., İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- ÖNCÜL Remzi, "Doğruluk", *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000, C. 1, s. 338.
- , "Dürüstlük", *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000, C. 1, s. 374.
- , *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000.
- , "İffet", *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000s. 593.
- , "Merhamet", *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000s. 769.
- , "Sadakat", *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000s. 957.
- , "Sevgi", *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000s. 981.

- , “Sorumluluk”, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000s. 1004.
- ÖZEN Yener, *Çocuklarda Adalet Eğitimi*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2016.
- , *Çocuklarda Sevgi Eğitimi*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2016.
- ÖZÜDOĞRU Şükrü, *Eğitimci Gözüyle Çocuk Eğitimi*, Konya: Memleket İletişim A.Ş., 2005.
- SAĞLAM İsmail, “Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar”, *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2 (2002), ss. 167-90.
- , *İslam ve Batı Eğitiminde Okul Öncesi Eğitimi*, 3. b., Bursa: Emin Yayınları, 2018.
- SAHNUN İbn, *Eğitim ve Öğretimin Esasları Adabu'l-Muallimin*, çev. Mehmet Faruk Bayraktar, 4. b., İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.
- SİNANOĞLU Mustafa, “İman”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 22, ss. 212-14.
- SMITH Samuel vd., *Eğitim Psikolojisi*, ed. Mehmet Kılıç, çev. Sabri Akdeniz, İstanbul: İFAV Yayınları, 1991.
- ŞAHİN Hasan, “Doğruluk”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 4 cilt, ed. M.A. Yekta Saraç, İstanbul: Risale Yayınları, 11.1990, C. 1, ss. 393-96.
- ŞANVER Mehmet, *Kur'an da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 2. b., Pınar Yayınları, 2015.
- TARHAN Nevzat, *Aile Okulu*, 12. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- TEKKEŞİN Zübeyr, “İffet”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, 5 cilt, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1991, C. 3, s. 92.
- TONGAR Hatice Kübra, *Peygamberlerin Çocuk Eğitimi Metotları*, 14. b., İstanbul: HayyKitap Yayınları, 2017.
- TUĞRAL Süleyman, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, 1. b., Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.
- TURGUT Mustafa, (ed.), *Türkiye'de Aile Değeri Araştırması*, Ankara, 2010.
- TÛSÎ Nâsiruddîn, *Ahlâk-ı Nâsirî*, çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov, 3. b., İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.
- TÛTÛN Sevgi, *Kur'an'da Peygamber Aileleri*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012.
- ULUDAĞ Süleyman, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 4, ss. 11-21.
- , *İslam'da İrşad*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- , “muhabbet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2005, C. 30, ss. 386-88.
- VAROL Ramazan, *Uygulamalarla Kur'an'da Aile*, 9. b., Ankara: Nüve Yayıncılık, 2011.

- YAVUZER Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, 40. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017.
- YEKTA SARAÇ M.A., (ed.), “Adalet”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 4 cilt, İstanbul: Risale Yayınları, 11.1990, C. 1, ss. 3-5.
- , (ed.), “Sabır”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 4 cilt, İstanbul: Risale Yayınları, 11.1990, C. 3, ss. 331-34.
- YEŞİLYAPRAK Binnur, (ed.), *Eğitim Psikolojisi (Gelişim-Öğrenme-Öğretim)*, 11. b., Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2014.
- YILDIZ Kemal, “Sorumluluk”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, 44 cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, C. 37, ss. 380-82.
- YILMAZ Abdulaziz, *Ailem Benim Her Şeyim*, Ankara: MGV Yayınları, 2017.
- ZERNÛCÎ, Burhaneddin, *Tâlimü'l-Müteallim*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 10. b., İstanbul: Feyiz Yayınları, 2010.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Zeynep Port
Tez Adı	Kur'an'da Aile Modelleri Bağlamında Aile Değerleri ve Eğitimi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. İsmail SAĞLAM
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 07.08.2019
İmza :
Zeynep PORT